

SISUKORD nr 4/2007

Toimetuse veerg

Kersti Põldemaa..... 2

Uudised..... 3

Hoolekanne

Erihoolekanne muutuste tuules.

AS Hoolekandeteenused on loodud Sirlis Sõmer..... 4

Hoolekandeesutuste reorganiseerimisest elukeskkonna arendamise rakenduskava summadest Dirgis Kaarlõp..... 8

PITRA 2 – poolel teel Külli Roht..... 11

Võrdsed võimalused

Võrdsusõiguste kaitse, diskrimineerimise keeld ja võrdse kohtlemise edendamine

Margit Sarv..... 15

Ombudsmani roll pretsedentide loomisel ja kohtupraktikas Rootsi näitel Claes Borgström..... 19

Ebavõrdsus ühiskonnas põhjustab ebavõrdset kohtlemist

Merle Haruoja..... 22

ICSW Euroopa konverents Vilniuses

Hans van Ewijk..... 25

Sotsiaalmajandus ja sotsiaalettevõtlus

Leonora Kraus..... 26

Õigus

Keelan, käsen, poon ja lasen või osutan abi? (1)

Kärt Muller..... 30

Uurimus

Kaassõltuvus alkohoolikute peredes

Ulvi Seermaa..... 35

Sotsiaaltöö kui elukutse

"Õpitud abituse" ja "anna näljasele õng, mitte kala" vajalikkus Eesti sotsiaaltöö erialadiskursuses

Marju Selg..... 42

Sotsiaaltöö määratlemine 21. sajandiks (2)

Isadora Hare..... 47

Kogemus

Lastekaitse spetsialisti töö lahutusprotsessis peredega

Merle Liivak, Aila Rajasalu 52

Võrgustikutöö alaealiste komisjoni vaatevälja sattunud lastega

Jaanika Käst..... 54

Kiikla Lastekodu või oma kodu armastus

Alex Trope..... 59

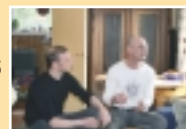

Intervjuu

Cees Hage ja Rini Blankers:

kliendi probleemne käitumine on väljakutse

Regina Lind..... 56

Ajalugu

"Sotsiaaltöö" juubel – 10 aastat

Aigi Lillep..... 60

Kirjandus..... 64

Igatsus õnne järele on omane igale inimesele. Oma pika tööelu jooksul olen näinud, kuidas ikka ja jälle kerkib üles õnne teema.

Õnne saavutamist ei lisata elulookirjeldusse või asutuse missiooni ja eesmärkide hulka, kuid sotsiaaltöötajatenä on meie ülesanne aidata inimestel olla õnnelik.

Kõik me oleme ise valinud oma elukutse. Meie – sotsiaaltöötajad – teostame ennast oma töö kaudu. Me aitame inimesi. Me suudame endale nende vajadusi teadvustada. Me abistame inimesi nende probleemide lahendamisel, kuid me ei saa elada nende eest, me ei saa nende eest olla õnnelikud. Ei ole õige ennast ohvriks tuua, jättes oma soovid ja vajadused rahuldamata lootuses, et endast kõike andes oleme head inimesed ja siis saame midagi ka vastu. Kuid see ei ole nii. Sest kui meie oleme õnnelikud, siis oleme ka teiste jaoks täis armastust.

Olen kindel, et kes tahab saada õnnelikuks, peab julgema tegutseda. Tuleb uskuda, et meie tegevus võib muuta maailma. Tuleb uskuda, et me pole mitte mängukannid juhuse käes, vaid ise oma õnne kujundavad inimesed.

Üks kõige paremaid asju, mis elus juhtuda võib, on võimalus töötada endale meeldival ja huvitaval alal, teha tööd, millel on sinu jaoks mõte. Töö, mis aitab kasulik olla, mis haarab endasse ja eeldab täielikku keskendumist. Ma arvan, et sotsiaaltöö on töö, mis teeb õnnelikuks. Kui kaotame töötades ajataju, ei tunne end väsinuna, näitab see, et teeme just sellist tööd.

Ükski inimene ei saa tõeliselt õnnelikuks, kui ta ei saa tunda edu ja tunnustust oma töös. Miks me küll nii vähe ütleme üksteisele tunnustavaid sõnu? See aitaks raskete sotsiaalsete probleemide lahendamisel tunda end pädevana, võimelisena iga olukorraga toime tulema. Ma usun, et mida enam inimene rõõmu jagab, seda õnnelikum ta on.

Inimese vanus ei mängi õnnelik olemise suhtes mingit rolli. Õnnelik lapsepõlv ei anna õnne garantiid edaspidiseks eluks ja vastupidi. Õnn ei sõltu ka soost.

"Loomad on õnnelikud siis, kui nad on terved ja neil jätkub süüa," kirjutab Bertrand Russell. Inimene on õnnelik vaid siis, kui ta tunneb end osakesena eluvoolust. Mitte siis, kui ta tunneb end piljardikuulina, mis puutub teistega kokku vaid pörkel. Inimene vajab inimest. Kui tahad olla õnnelik, siis ei piisa peeglisest vaatamisest, tuleb vaadata aknast välja.

Toetudes oma kogemustele ja võttes kuulda hiina vanasõna on õnn see, kui on midagi teha, kedagi armastada ja midagi loota.

Olgem õnnelikud!

Kersti Põldmaa

K. Põldmaa

U U D I S E D

Sotsiaalministeerium toetab e-kaasatuse projekte

Eakad, lapsed ja lasterikkad pered ning puuetega inimesed saavad igapäevaelus rohkem arvutit kasutada.

Eestis on palju inimesi, kellel ei ole oskusi või võimalusi arvutit ja interneti kasutada, mis on info liikumise kiiruse ja kanalite tõttu tänapäeval väga oluline. Suurim oht kõrvale jääda on eakatel, puudega inimestel ning lastega peredel. Seetõttu pidas sotsiaalministeerium oluliseks kaasa aidata nende oskuste omandamisele, et inimesed oleksid suutelised kasutama infotehnoloogia võimalusi.

Käesoleva aasta mais kuulutas sotsiaalministeerium välja projektikonkursi e-kaasatuse suurendamise projektidele. Konkursile laekunud 21 projektist valiti 8 projekti, mida toetati kokku 496 279 krooniga.

E-kaasatuse suurendamise projektikonkursi tulemusena võetakse kasutusele uusi programme ja korraldatakse arvutikoolitusi eakatele ja puuetega inimestele. Näiteks arendatakse välja viipekeele e-õppe programm inimeste koolitamiseks, kes puutuvad kokku kuulmispuudega lastega.

Avaldatakse ka viipekeele sõnaraamat, mis oleks veebis kättesaadav. Luuakse ka veebiportaal puudega inimestele mõeldud abivahenditest, mis võimaldavad kasutada arvutit ja interneti.

E-kaasatuse suurendamisele suunatud tegevuste toetamist jätkatakse ka edaspidi. Üks võimalus e-kaasatuse projektile toetust saada on esitada taotlus hasartmängumaksu nõukogule. 2008. aastal plaanib sotsiaalministeerium osaleda Euroopa Liidu poolt välja kuulutatud e-kaasatuse aasta tegevustes.

Rahastatud projektidega saab tutvuda sotsiaalministeeriumi koduleheküljel www.sm.ee > Sotsiaaltoetused > Sotsiaalne kaasatus.

Info: Piret.Loorand@sm.ee

Sotsiaalministeeriumi uueks kantsleriks sai Riho Tapfer

1. augustist 2007 on sotsiaalministeeriumi kantsler Riho Tapfer (s. 1973). Seni oli ta AS Valga Haigla juhataja. Tapfer on õppinud Tartu Ülikooli arstiteaduskonnas, lõpetanud tervishoiukorralduse residentuuri. Alates 2000. aastast oli Tapfer AS Valga Haigla juhataja, 1998–2000 töötas Tapfer residentuuri ajal Eesti Haigekassa tervishoiuosakonnas, Võru Haiglas ja SA Tartu Ülikooli Kliinikumis. 1999–2000 oli Tapfer Lõuna-Eesti Taastusravikeskuse direktor, 2001–2006 OÜ Valga Haigla Apteek juhatuse liige. Riho Tapfer ametiaeg kestab 31. juulini 2012. Ministeeriumi senine kantsler Maarja Mändmaa asus juhtima sotsiaalministeeriumile kuuluvat AS-i Hoolekandeteenused.

Astangu kutserehabilitatsiooni keskuse direktoriks valiti Mari Rull

Sotsiaalminister Maret Maripuu kinnitas Astangu kutserehabilitatsiooni keskuse (KRR) direktori ametikohale Mari Rulli. Seoses eelmise direktori enneaegse töölt vabastamisega täitis endine sotsiaalministeeriumi finants- ja varahalduse osakonna projektijuht Mari Rull kuni avaliku konkursi tulemuste selgumiseni Astangu KRR juhi kohuseid.

Mari Rull on lõpetanud Eesti Kõrgema Kommertsikooli rahvusvahelise ärijuhtimise erialal, kus ta õppis süvendatult finantsarvestust ja analüüsi. Ta on töötanud lisaks finants- ja varahaldusele ka avalike suhete valdkonnas ning olnud finants- ja siseaudiitor.

Selle aasta 18. aprillil lõpetas sotsiaalminister keskuse endise direktori Maret Priske töölepingu juhtimisvigade ning ebaõige töö-, ja suhtlemisoskuse tõttu. 2006. aastal sotsiaalministeeriumi läbi viidud auditite käigus leiti mitmeid puudusi, mis viitasid süsteemsetele vigadele ning Priskele määrati distsiplinaarkaristus.

Erihoolekanne muutuste tuules.

AS Hoolekandeteenused on loodud

Muudatuse eesmärk on pakkuda iga konkreetse kliendi vajadustele vastavat parima kvaliteediga teenust, luues selleks inimestele hubased elamistingimused.

Sirlis Sõmer

*sotsiaalministeeriumi hoolekande osakonna juhataja,
AS Hoolekandeteenused nõukogu liige*

Psüühilise erivajadusega inimeste hoolekanne on keeruline valdkond. Samas tundub, et see on mõneti õnnelikumas olukorras kui ülejäänud hoolekande korraldus. Kuidas nii? Ajaloost on teada, et psüühilise erivajadusega inimestega töös esmakordselt kasutusele võetud meetodeid on hiljem laiendatud teistelegi sihtgruppidele. Näitena võib tuua juhtumikorralduse meetodi sotsiaaltöös, mille võtmeks on abi pakkumine, lähtudes konkreetse inimese vajadustest. Ka Eesti hoolekande üks viimaste aastate suuremaid reforme viidi läbi just psüühilise erivajadusega inimestele osutatavate teenuste korralduses. 2000./2001. a reformi raskuspunkt oli ühetaolise hooldekoduteenuse asemele 9 teenuse süsteemi loomine ning sellele riikliku finantseerimise tagamine. Reformiga avanesid teenuste valikul uued võimalused.

Riiklike erihoolekandetasutusi haldav aktsiaselts

Käesoleval aastal on erihoolekande korralduses taas toimumas muutused. Vabariigi Valitsuse 22. veebruari istungil otsustati luua riigile kuuluv AS Hoolekandeteenused, mille alla koondatakse kõik 16 riiklikku erihooldekodu. Äriühing kuulub sotsiaalministeeriumile. Aktsiaseltsi peamine ülesanne on riiklike erihooldekodude osutamine ja arendamine. Muudatuse eesmärk on pakkuda iga konkreetse kliendi vajadustele vastavat parima kvaliteediga teenust, luues selleks inimestele uued hubased elamistingimused. Paranevad ka töötajate töötingimused. Loodan, et muutuste toel tõuseb erihoolekande ning selles töötavate inimeste prestiiž ühiskonnas.

Käesoleval aastal osutab riigi poolt finantseeritud erihoolekandeteenuseid kokku 91 organisatsiooni. Samas pakuvad reorganiseeritavad 16 riiklikku hooldekodu teenuseid 53%-le kõikidest klientidest, sh 85%-le kolme ööpäevaringse hoolduse teenuse saajatele (ööpäevaringne hooldamine, ööpäevaringne tugevdatud toetusega hooldamine, ööpäevaringne tugevdatud järelevalvega hooldamine). Kuna reorganiseeritavad asutused on mahukad teenuseosutajad, kes katavad üle poole kliendigrupist, siis tõenäoliselt mõjutavad muudatused erihoolekannet tervikuna.

AS Hoolekandeteenused loomine ei tähenda turu sulgemist teistele erihoolekandeteenuste osutajatele. Tänsed teenuste pakkujad võivad jätkata ja uued turule tulla nii nagu varem. AS Hooldekandeteenused näol on tegemist ühe teenuseosutajaga teiste hulgas. Kuigi tegemist on suure asutusega, säilib siiski teenuste osutamisel konkurents.

¹Teenused: igapäevaelu toetamine; toetatud elamine, töötamise toetamine, kogukonnas elamine, juhtumikorraldus, rehabilitatsioon, ööpäevaringne hooldamine, ööpäevaringne tugevdatud toetusega hooldamine, ööpäevaringne tugevdatud järelevalvega hooldamine.

Iga muutuse tingib vajadus

Milleks on vaja koondada 16 riiklikku erihoolekandeesutust ühtse juhtimise alla? Kolm peamist põhjust on järgmised:

- paraneb teenuste kättesaadavus ja kvaliteet
- riiklike hoolekandeesutuste üldine juhtimine
- elamistingimused hooldekodudes.

Teenuste kättesaadavus ja kvaliteet. Kui 2000./2001. aastal läbi viidud psüühilise erivajadusega inimestele riikliku hoolekande teenuseid osutavate asutuste erialalis-juhtimisalase auditi hinnangul oli teenust vajavate isikute arv ligikaudu 7000, siis käesoleval aastal on ainult 4148 inimesel võimalik kasutada erihoolekandeteenuseid, kusjuures teenusekohti on 4629 (osa inimesi saab mitu teenust). Seega on mitmed raske ja pikaajalise psüühilise erivajadusega inimesed ilma professionaalse abi ja toeta kas üksi või pereliikmete hooldada. Inimesed jäävad ilma vajalikust abist ning pereliikmetel on raske ränka hoolduskoormust kanda. Hoolduskoormus takistab neil ka tööl käimist.

Lisaks kohtade puudusele on probleemiks inimestele osutatavate teenuste sobimatus. Puudu on kohtadest raske ja sügava liitpuudega ning ebastabiilse remissiooniga klientidele. See on keerukas sihtgrupp, kes praegu saab mitmesuguseid neile mitte sobivaid teenuseid ning kellega n-ö tavalist ööpäevaringset teenust pakkuvatel asutustel on raske toime tulla. Napib nii tingimusi kui ka sellele sihtgrupile spetsialiseerunud personali.

Erinevat kohtlemist vajavad psüühiliselt haiged ja vaimupuudega inimesed, kes täna on enamasti koos ühes hooldekodus ja ühes toas.

Hoolekandeteenuste osutamine toimub põhimõttel, et abi osutatakse inimesele temale harjumuspärasel elukeskkonnas. Teenuse saamiseks ei pea inimene kolima teise Eesti otsa, eemale kodusest ümbrusest ja sotsiaalsest võrgustikust. Praegu on teenuste pakkumine ja mahud jagunenud ebaühtlaselt, nt Hiiumaal ainsana ei ole ühtegi erihoolekandeesutust, seevastu Saaremaal on neid kaks ja need osutavad teenust kokku ligi neljasajale kliendile. Ligikaudu sama suure elanike arvuga Valgamaal on aga ainult 62 ning neli korda suurema rahvaarvuga Tartumaal vaid 30 institutsionaalse hooldamise kohta. Niisiis on kohtade arv võrreldes maakonna elanike arvuga paigast ära.

Riiklike hoolekandeesutuste üldine juhtimine. Riiklike hoolekandeesutusi haldavad praegu 11 erineva organisatsioonikultuuriga maavalitsust. Iga maavalitsus on omanäoline, mistõttu ka juhtimisstiilid ja järelevalve on ebaühtlane. Eelarveraha ja teenuste kohad on jagatud maakondade vahel ning väga raske on vajadusel teenusekohti või finantse ümber jagada. Kõik on valmis lisa võtma, aga loobuda ei soovi keegi. Ööpäevaringse hooldamise teenus on riiklikult standardiseeritud ning maavalitsuse mänguruumi teenuse kujundamisel väike. Küll aga jääb kindlasti ka edaspidi maavalitsuste või kohalike omavalitsuste liitude kohustuseks regiooni vajaduste hindamine ja vastavalt sellele teenuste planeerimisel ettepanekute tegemine.

Asutuse efektiivseks toimimiseks peab sel olema piisavalt kliente (hinnanguliselt vähemalt 150–200 klienti). See tähendab, et praeguste väikse kohtade arvuga asutuste eraldi juriidilise isikuna toimimine on sektori jaoks kulukas tegevus.

Elamistingimused. Elamistingimused hooldekodudes on endiselt halvad. Kuigi viimastel aastatel on asutused püüdnud vähendada kohtade arvu tubades, et enam ei peaks inimesed elama üheteistkümne-kaheteistkümnekesi ühes toas, ei ole olukord kaugelki veel inimlik. Endiselt paiknevad hooldekodud suurtes nõukogude ajast pärit hoonekompleksides või mõisates. Need on kaugel sellest, et sarnaneda koduga, ega sobi ka ehituslikult raskete puuetega inimeste hooldamiseks. Praeguste hoonete renoveerimine ja kaasajastamine on

kallim kui uute, kaasaja nõuetele vastavate hoonete ehitamine. Elamistingimuste parandamist on takistanud ka ebastabiilne investeerimispoliitika ning finantside vähesus.

Üldised arengud erihoolekandes

Nii nagu kõik need, kes praegu osutavad psüühilise erivajadusega inimestele hoolekandeteenuseid, sõltub ka AS Hoolekandeteenused erihoolekande üldisest arengust. Ülevaate riiklikest erihoolekande arengusuundadest annab sotsiaalministeeriumi poolt ette valmistatud ja valitsuse poolt heaks kiidetud „Riiklike erihoolekandetasutuste ja -teenuste reorganiseerimise kava“ (2006). Üheks oluliseks suunaks on suurendada teenuste mahtu üle Eesti. Eesmärk on tõsta aastaks 2011 teenuskohtade arvu 7080 kohani.

Tabel 1. Riiklike erihoolekande kohtade arv teenuse liigi järgi (2006–2011).

Teenus	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Ööpäevaringne hooldamine	1841	1841	1845	1850	1850	1850
Tugevdatud järelevalve	165	165	170	170	170	165
Tugevdatud toetus	222	232	280	325	370	430
Toetatud elamine	578	583	660	800	1000	1300
Elamine kogukonnas	37	43	49	55	70	85
Igapäeavaelu toetamine	1270	1280	1600	1900	2200	2500
Töötamise toetamine	419	419	470	500	600	750
Kokku	4532	4563	5074	5600	6260	7080

Allikas: Riiklike erihoolekandetasutuste ja -teenuste reorganiseerimise kava (2006)

Psüühilise erivajadusega inimeste hoolekandeteenuse hinnad on küll viimastel aastatel pisut tõusnud, kuid endiselt ei võimalda need katta kõiki kulusid kvaliteetse teenuse osutamiseks. Eesmärgiks on seatud, et aastaks 2011 jõuab nt ööpäevaringse hoolduse teenuse hind tasemeni 10 819 kr kuus.

Tabel 2. Erihoolekande teenuste hind kuus 2006–2011.

Pearaha	2006	2007	2007*	2008	2009	2010	2011
Igapäeavaelu toetamine	888	977	1 085	1 074	1 160	1 276	1 404
Toetatud elamine	1 358	1 494	1 805	1 583	1 726	1 889	2 088
Elamine kogukonnas	2 559	2 713	2 804	2 924	3 152	3 398	3 664
Töötamise toetamine	768	814	908	914	1 025	1 128	1 241
Ööpäevaringne hooldamine	3 639	4 330	4 696	5 630	7 037	8 796	10 819
Ööpäevaringne tugevdatud toetusega hooldamine	5 488	6 311	6 784	7 700	9 394	11 272	13 527
Ööpäevaringne tugevdatud järelevalvega hooldamine	5 214	5 735	6 665	6 882	8 397	10 076	12 091

* 2007. aasta tegeliku eelarve alusel: erinevused on tingitud tegevusjuhendajate palga erakorralisest tõusust 2007. a.

Allikas: Riiklike erihoolekandetasutuste ja -teenuste reorganiseerimise kava (2006)

Nii teenuse hinna kasv kui mahtude kasv aastaks 2011 tähendab seda, et riigieelarvest selleks eraldatav summa peaks suurenema praeguselt 171 milj kroonilt 423 milj kroonini.

AS Hoolekandeteenused kavandatud tegevused

Esimeseks suuremaks ettevõtmiseks on 16 riikliku erihooldekodu üleandmine aktsiaseltsile. Kõik 16 asutust on plaanis üle tuua veel käesoleval aastal. Asutuste jaoks tähendab see omandivormi muutust. Kõik põhitöötajad saavad jätkata tööd uues aktsiaseltsis. Klientide jaoks sellel aastal mingeid silmanähtavaid sisulisi muudatusi teenuse kvaliteedi paranemise suunas ei toimu, kuid edaspidi küll.

Perspektiivis on silmanähtavaks muutuseks kindlasti elamistingimuste paranemine. Praegused suured hooldekodud suletakse ning inimesed asuvad elama väiksematesse üksustesse üle Eesti. Majad sarnanevad koduga ja asuvad võimalikult inimese kodu lähedal. Tagatud on parem ligipääs avalikele teenustele (nt transport, arstiabi jm), aga ka tegevus-, õppimis-, töötamis- või sotsialiseerumisvõimalustele. Koduga sarnanevate elumajade ehitamisega paranevad oluliselt elamistingimused. Elumajade juurde on planeeritud ka tegelusmaja, kui läheduses puudub päevakeskus. Tegelusmaja pakub erinevaid töö- ja tegevusvõimalusi ning on huvi korral avatud ka ümbruskonna teistele elanikele. Uued üksused on plaanis välja arendada Euroopa Liidu struktuurifondide toel. Esimesed elamisüksused on juba valminud Viljandis Lasteabi- ja Sotsiaalkeskuse juurde. Inimeste ümberpaigutamisel arvestatakse, missugust teenust iga klient vajab, nii et igapähele oleks võimalik pakkuda talle sobivat teenust. Laheneb tänane probleem, kus inimestele osutatakse neile sobimatut teenust.

Uues asutuses jagub tööd kõigile tänastele klienditöö tegijatele. Viimastel aastatel on sotsiaalministeerium Tervise Arengu Instituudi kaudu pakkunud psüühilise erivajadusega inimeste hoolekandega tegelevatele töötajatele pidevalt täiendkoolitust. Tänapäevase seisuga on koolituse läbinud ligi 1000 töötajat. On oluline, et professionaalne koolitatud personal saaks jätkata tööd, kuna nemad suudavad tagada teenuse kvaliteedi.

Sotsiaalministeerium jätkab tööd erihooldekandetöötajatele parema palga ja töökohtade arvu suurendamise nimel. Teenustele esitatavad nõuded näevad ette tunduvalt rohkem töötajaid ühe kliendi kohta, kui praegune eelarve seda võimaldab. Suurema töötajate arvu korral on võimalik läheneda inimestele individuaalselt, normaliseerub ka töökoormus.

Korralduslikest aspektidest võimaldab kuueteistkümnepäevase asutuse koondamine ühe asutuse alla vähendada dubleerimist ning tõhustada asutuse majandustegevust. Piiratud ressursside tingimustes tekib võimalus olemasolevat raha efektiivselt kasutada teenuse kvaliteedi parandamiseks. Maakondade ja asutuste vahel killustatud teenuste koondamine ühe asutuse alla muudab töö paindlikumaks, seda nii eelarveraha kasutamise kui teenuskohtade arendamise osas. Kliendi jaoks väheneb risk, et administratiivsete takistuste tõttu ei saa ta sobivat teenust temale sobivas kohas. Ühe asutuse piires on inimese seisundi muutumise korral võimalik kiiresti vahetada talle pakutavat teenust.

On positiivne, et erihoolde on järjekordselt muutuste tuules. Kuna aga muutused on suured, siis võtab nende elluviimine aega. See aeg, millal kõik tänased hooldekodu kliendid on leidnud endale uue kodu ja töötajatel on inimeste jaoks piisavalt aega, jõuab kätte alles 15 aasta pärast. Reorganiseerimine on kavas läbi viia 15 aasta jooksul kolmes etapis aastatel 2007–2021. Hooldekodude sulgemisega alustatakse kõige kehvas seisus hoonetest, kõige paremates tingimustes elavad kliendid peavad veel pisut ootama. Positiivne on, et erihooldekandete korraldus hakkab liikuma iga aastaga sammhaaval paremuse poole.

Artikli kirjutamisel on lähtutud "Riiklike erihooldekandeaasutuste ja -teenuste reorganiseerimise kavast" (sotsiaalministeerium 2006). Kättesaadav www.sm.ee

Hoolekandeaastutuste reorganiseerimisest

elukeskkonna arendamise rakenduskava summadest

Euroopa Liidu toel paranevad aastatega 2007–2013 laste ning raske ja pikaajalise psüühilise erivajadusega inimeste elutingimused ja töötamise ja õppimise võimalused.

Dirgis Kaarlõp

sotsiaalministeeriumi hoolekande osakonna ERDFi peaspetsialist¹

Kaasaegses ühiskonnas tunnustatakse printsiipi, mille järgi riik tagab oma kodanikele sotsiaalse kaitse, st annab kindlustunde tuleviku suhtes ning võimaluse elada inimväärselt kogu elu. Praegune Eesti hoolekandeteenuseid reguleeriv seadustik on institutsioonikeskne ega paku piisavalt tõhusat õiguslikku alust inimeste individuaalsete vajaduste parimaks rahuldamiseks. Valikuvabaduse puudumise tõttu on piiratud paljude inimeste õiguste realiseerimine ning kõigile ei ole tagatud inimväärne äraelamine. Tuginedes "Elukeskkonna arendamise rakenduskava" analüüsile, tuleb jätkata hoolekandeteenuste restruktureerimist tagamaks elanikkonnale hoolekandeteenuste kättesaadavus.

Abi Euroopa Regionaalarengu Fondist

Hoolekande infrastruktuuri arendamiseks ulatab oma abistava käe Euroopa Liit, kaasrahastades allpool kirjeldatavaid tegevusi aastatel 2007–2013 struktuuritoetustest, täpsemalt Euroopa Regionaalarengu Fondist (ERDF-st).

Järgmise Euroopa Liidu eelarveperioodi jooksul Eestile eraldatavate struktuurisummade kasutamiseks on koostatud kolm rakenduskava: 1) inimressursi arendamise, 2) elukeskkonna arendamise 3) majanduskeskkonna arendamise rakenduskava.

Elukeskkonna arendamise rakenduskava suunab Euroopa Regionaalarengu Fondi ja Ühtekuuluvusfondi (ÜF) finantside kasutamist kuues valdkonnas: keskkonnakaitse, energeetika, kohalik ja regionaalne areng, haridus ning tervishoiu ja hoolekande arendamine.

Valitsus kiitis 11. jaanuaril 2007 heaks Euroopa Komisjonile esitatavad rakenduskavad koos struktuurivahendite strateegiaga, mis võimaldab alustada Euroopa Komisjoniga nende osas läbirääkimisi. Tänapäevaks on Euroopa Komisjon heaks kiitnud struktuurivahendite strateegia ja lähiajal peaks Euroopa Komisjon kinnitama Eesti rakenduskavade jaotuse ning üldise rahastamisplaani. Hiljemalt septembris on oodata Euroopa Komisjoni heakskiitu rakenduskavadele.

Tervishoiu ja hoolekande infrastruktuur areneb

Elukeskkonna arendamise rakenduskava 6. prioriteetse suuna – tervishoiu ja hoolekande infrastruktuuri arendamise ülesanne on toetada inimeste iseseisvat sotsiaalset ja majanduslikku toimetulekut ning luua kõigile ühiskonnaliikmetele võrdsed võimalused tööturul ja ühiskonnaelus osalemiseks. Selleks et tervishoiu- ja hoolekandesüsteem suudaks vastata vananeva ühiskonna suurenevatele vajadustele ning sellega seotud kasvavatele tervishoiu-

¹ Kuni august 2007

ja sotsiaalkaitse kuludele, tuleb tervishoiu- ja hoolekandesüsteem ümber korraldada ja moderniseerida. Tervishoiu ja hoolekande infrastruktuuri arendamine hõlmab hooldus- ja aktiivravihaiglate ning laste ja psüühiliste erivajadustega täiskasvanute riiklike hoolekandeesutuste kaasajastamist. ERDF kaasfinantseeringu kogumaht rakenduskava prioriteetse suuna tegevusteks on 169 110 222 eurot.

Hoolekande infrastruktuuri arendamine on täiesti uus algatus, mille abil parandatakse perioodil 2007–2013 laste, raske ja pikaajalise psüühilise erivajadusega noorte ja tööealiste elutingimusi ning töötamisvõimalusi, laste ja noorte õppimisvõimalusi ning kindlustatakse neile senisest parem juurdepääs avalikele teenustele.

Miks on vaja reorganiseerida hoolekandeesutusi

Seoses Eesti ühiskonnas toimunud muutustega, mille toimel rahvastik ja majandustegevus on koondunud suurematesse keskustesse, ei ole praeguste hoolekandeesutuste baasil võimalik pakkuda kvaliteetset, tulemuslikku ja kõigile ühtmoodi kättesaadavat hoolekandeteenust.

Hoolekandeesutuste arengut piirab oluliselt nende kaugus tänastest piirkonnakeskustest, mille tõttu on raske leida kvalifitseeritud töötajaid ja takistatud on inimeste juurdepääs niisugustele avalikele teenustele nagu haridus, töö, kultuur jt. Suured nõukogudeaegsed ehitised on moraalselt vananenud ning neis ei vasta elamistingimused enam tervisekaitse nõuetele ega ka kaasaegse hoolekande printsiipidele.

2004. aastal valminud hoolekandekontseptsioonis minnakse hoolekandeteenuste osutamisel üle subsidiaarsuse põhimõttele, mille järgi kodanikule abi andmine toimub võimalikult lähedal inimesele ja leiab aset teda ümbritsevas keskkonnas. Sellest tulenevalt on laste ja psüühiliste erivajadustega täiskasvanute hoolekande korraldamisel võetud suund pakkuda inimesele teenust oma koduvallas, -linnas või -maakonnas. Sellega aidatakse kaasa üleminekule praeguselt asutusepõhiselt hoolekandelt pere tüüpi, elukeskkonda integreeritud hoolekandeteenusele.

Kavandatavad tegevused

Kuna hoolekandeesutuste hooned on kaasaegse teenuse osutamiseks enamasti sobimatud, viiakse teenused järk-järgult üle tänastest hoonetest uutesse peremaja tüüpi hoolekandeesutustesse. Uued peremaja mudelil põhinevad asutused luuakse piirkondlikesse keskustesse (linnad, valla keskused, suuremad asulad). Üleviimist õigustab keskuste parem infrastruktuur: transpordiühendus, esmatasandi arstiabi, samuti sotsiaal- ja muud avalikud teenused, paremad võimalused personali leidmiseks, paremad toetatud töö organiseerimise võimalused.

Reorganiseerimise käigus uute üksuste loomisel arvestatakse personali komplekteerimisel eelkõige praeguste töötajate jätkamisega paremates töötingimustes. Kuna hetkel valitseb olukord, kus nii lastele kui ka psüühiliste erivajadustega täiskasvanutele mõeldud teenuse puhul on hoolekandeesutustes vähem töötajaid kui nõuded ette näevad, värvatakse vakantsetele ametikohtadele töötajaid juurde. Uute üksuste logistiliselt paremad asukohad, infrastruktuur (nt transpordiühendus) ning Euroopa Sotsiaalfondi (ESF-i) raames jätkuv tegevusjuhendajate ja kasvatusala töötajate täiendkoolitus võimaldavad lahendada töötajate puuduse probleemi. Samas täiustatakse ja viiakse läbi tegevusjuhendajate koolitusi ja jätkukoolitusi, et tõsta töötajate kvalifikatsiooni.

Erihoolekanne. Riiklike erihoolekandeesutuste üleminek uutesse hoonetesse toimub “Riiklike erihoolekande asutuste ja -teenuste reorganiseerimise kava” kohaselt lähema 15 aasta jooksul kolmes etapis. ERDF rahastab esimese etapi asutusi, kuna need on kõige halvemas olukorras ja vajavad elutingimuste parandamiseks kiiret sekkumist.

Reorganiseerimise käigus ehitatakse psüühikahäiretega isikutele uued pere- ja tegelusmajad vähemalt neljale asutusele ehk kokku ehitatakse kuni 55 peremaja ja 11 tegelusmaja. Reorganiseerimise edukuse huvides viiakse erihoolekandetasutused maavalitsuste alluvusest üle ühtse juhtimise alla ehk sotsiaalministeeriumi valitsemisalas tegutsevasse äsja loodud AS-i Hoolekandeteenused.

Laste asenduskodud. Toetamaks lapsekesksete ja peremudelil põhinevate asenduskodude teket, reorganiseerib riik ka riiklikud asenduskodud. Selle protsessi käigus antakse praegu riigile kuuluvad asenduskodud läbirääkimiste teel saavutatud kokkulepete alusel üle nende asutuste asukohajärgsetele omavalitsustele. Uued hooned ehitatakse üldise riikliku kontseptsiooni kohaselt asutustele, mille valmidus üleandmiseks on kõige parem. Täielikult reorganiseeritakse kuni viis asenduskodu, mis tähendab seda, et ehitatakse kokku kuni 29 peremaja.

Mida tähendab peremaja ja miks seda vaja on

Viljandi laste- ja sotsiaalabi pilootprojektiga töötati välja spetsiaalne majamudel, mis aitaks kaasa psüühikahäiretega isikul ja asenduskodu teenusel viibival lapsel teda ümbritsevasse keskkonda

paremini sulanduda ja seal hakkama saada. Selleks ehitatakse uude asukohta 8–10-kohalised pere tüüpi majad, mille hulk sõltub piirkonna vajadusest ja teenust tarvitavate inimeste arvust.

Elumajad on ühe-korruselised, neis on tüüpprojekti järgi kolm kahe inimese ja neli individuaalset magamistuba, suur elutuba, personaliruum, 2 WC-d (nendest üks liikumispuudega inimestele), 2 dusshi (nendest üks liikumispuudega inimestele), köök, pesupesemise- ja triikimistuba ning hoiuruumid.

Erihoolekande peremajade juurde ehitatakse ka tegelusmaja, mis on mõeldud elumajades elavate inimeste arendus- ja huvitegevuse korraldamise ning lähedal või oma kodus elavate klientide igapäevaelu toetamise ja toetatud elamise teenuse tarbijate huvi- ja arendustegevuse kohaks.

Kokkuvõtteks

Hoolekandes on praegu prioriteediks laste ja psühhiaatriliste erivajadustega täiskasvanute riiklike hoolekandeteenuste arendamine. Selleks reorganiseeritakse või luuakse uued kodu tüüpi asutused, mis on integreeritud elukeskkonda ja võimaldavad pakkuda lastele ja psüühiliste erivajadustega täiskasvanutele teenuseid, mis senistega võrreldes oluliselt kvaliteetsemad, tulemuslikumad ja kõigile klientidele võrdselt kättesaadavad. Riiklike hoolekandetasutuste reorganiseerimise, uute kodu tüüpi asutuste loomise ja hoolekandeteenuste arendamisega toetatakse kaadtselt ka tööturumeetmeid, luues kohapeal uusi töökohti ning plaanides uute töötajate täiendkoolitust ESF toel.

PITRA 2 – poolel teel

Euroopa Sotsiaalfondi meede 1.3 projekt PITRA 2 täisnimetusega „Puudega inimene tööturule rehabilitatsioonisüsteemi arendamisega” täiustab rehabilitatsiooni korraldust.

Külli Roht, projekti juht

Kui PITRA esimene projekt küsitles rehabilitatsiooniteenuse pakkujaid ja selle tarbijaid, siis ei olnud kumbki pool olemasolevaga rahul. Rehabilitatsiooniasutused nurisesid selle üle, et neil on raske oma tööd koordineerida ja teenuseid arendada, sest rahastamine on jäik ja ebastabiilne, töötajad teevad rehabilitatsioonimeeskondades tööd muu töö kõrvalt ega saa ennast täiel määral rakendada. Toodi välja ka teisi muresid. Teenuse tarbija oli pahane selle üle, et kuigi riik nimetab rehabilitatsiooniteenuse õigusstatud sihtrühmaks kõik puudega inimesed ja määratud on isegi rahasumma, mille ulatuses on igal sihtrühma liikmel õigus teenust saada, siis tegelikus elus see õigus ei toimi, sellist raha pole olemas ja kui olekski, siis ei jätkuks spetsialiste, kes suudaksid osutada kõiki vajalikke teenuseid. Riigil omakorda on põhjust nuriseda, sest kuigi rehabilitatsiooniteenuse rahastamisse panustatakse aasta aastalt rohkem raha, ei ole see aidanud oluliselt tõsta puuetega inimeste toimetulekut, tööga hõivatust ja sotsiaalset aktiivsust.

Rehabilitatsiooni tänased valupunktid

Tõsi, tänaseks on mõned paljudest rehabilitatsiooniteenust osutavatest asutustest kujunenud ka sellisteks, kes on hästi võimalustega kohanenud, edukad ja suudavad oma teenuseid teadlikult arendada.

Teenuse saajad jagunevad põhiliselt kahte gruppi: ühed, kes tunnevad end petetuna, kuna nad ei ole saanud abi ega teenuseid, mida nad ise oleksid soovinud või vajanud. Nad on käinud läbi pika, väsitava ja bürookraatliku teekonna, kuid pole ikka olulist tulemust saavutanud.

Teised, kellel on läinud paremini, saavad neile juba teada-tuntud rütmis teenuseid: rehabilitatsiooni nimel saab taastusravi, kui haigekassa rahast selleks puudus tuleb; logopeedi või eripedagoogi teenust, mida pole rahapuudusel suutnud pakkuda haridusasutus, ja teisi teenuseid, mille vajaduse dikteerib puude eripära ja mida seni keegi ei ole seatud osutama. Osale inimestest on saadavad teenused hädavajalikud ja tagavad neile parema elukvaliteedi; teisi rõõmustab eeskätt see, et neil on õnnestunud saada toredaid ja nauditavaid protseduure.

Riik kui rahastaja on aga endiselt tõsiselt mures. Ehkki teenuse osutajate ja saajate hulk ning teenuste maht ja loodetavasti ka kvaliteet jätkuvalt tõusevad, ei ole selge, kas abi jõuab õigete inimesteni ja mil moel inimeste toimetulek sellest paraneb.

Kuidas võiks rehabilitatsiooni korraldada

PITRA meeskond kaalub tänase süsteemiga võrreldes mitut uutset suunda.

Esmatasand. Iga puudega inimene, kes vajab oma toimetuleku taastamiseks abi, peab saama seda võimalikult kohe ja võimalikult väheste bürookraatlike sekeldustega. On inimesi, kes oskavad otsida abi ja teavad, millal, kuhu ja mis murega on kõige õigem pöörduda. Samas on ka inimesi, kes oma puude eripära, tagasihoidlikkuse või ka informatsiooni puudumise tõttu ei lähe abi küsima. Vähemasti mitte enne, kui pisku leivapaluke ikka veel hinge sees hoiab. Need paigad, mis on kohustatud inimesele abi osutama ja kus seda osatakse teha, on eeskätt inimese koduvalla või -linna sotsiaalabi osakond, nii pere- või raviarst, puude või haiguse tõttu töötuks jäänule tööturuameti kohalik büroo ja laste puhul kool ning lasteaid. Nimetame seda esmatasandiks. On väga oluline, et kõigi nende esmatasandi institutsioonide vahel tekiks hea koostöö ja et igaüks neist suudaks laitmatult täita just oma ülesandeid.

Esmatasandil hinnatakse inimese abivajadust ja seda, kas esmatasandi spetsialistid on valmis ise tuge pakkuma nii, et abivajajat poleks vaja edasi suunata. Esmatasandi institutsioonide koostööd korraldab **kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötaja** juhtumitöö põhimõtetel (sotsiaalhoolekande seaduse § 29¹ muudatus, mis jõustub 01.01.2008.)

Riikliku rehabilitatsiooniteenuse taotlemine. Esmatasandil antakse ka hinnang sellele, kas inimese toimetuleku parandamiseks on vaja rehabilitatsiooniteenust. Kui juhtum on väga komplitseeritud ja on selge, et inimest esmatasandil aidata ei saa, täidetakse vajalikud dokumendid ning edastatakse need koos inimese nõusolekuga Sotsiaalkindlustusametile (SKA). SKA langetab otsuse, kas riikliku rehabilitatsiooni taotlus rahuldada või mitte. Otsus langetatakse järgmiste dokumentide alusel: 1) esmatasandi tegevust kajastav dokument (näidatakse ära, millist abi on inimesele juba osutatud, kas see on olnud tulemuslik, mida oleks veel vaja teha ning miks on vaja inimene suunata rehabilitatsioonile); 2) terviseinfo vorm (täidab perearst või eriarst);

3) taotlus rehabilitatsiooniteenuse saamiseks.

Niisiis saab esmatasandi spetsialist, kui juhtum on temale lahendamiseks liiga keerukas, esmatasandi pingutused ei ole kandnud vilja või kui abi vajab inimene, kelle puue või puuete koosmõju eeldab erikompetentsi ja kiiret sekkumist, taotleda SKA-lt kliendi suunamist rehabilitatsiooniasutusse.

Hindamine ja planeerimine maakondlikus rehabilitatsioonikeskuses. Rehabilitatsiooniasutuses **hinnatakse** kogu kaasatava võrgustiku tasemel inimese rehabiliteerimiseks seatud eesmärkide saavutamise võimalusi, vajadusi ning kavandatakse vajalikud meetmed. Pikemas perspektiivis peaksid Eestis selle töö tarvis välja kujunema rehabilitatsioonikeskused tõenäoliselt igas maakonnas. Maakondlike rehabilitatsioonikeskuste ülesanne on koondada **informatsioon** nii kohalike kui ka muude riigis leiduvate rehabiliteerimisega seotud võimaluste kohta. Keskuses töötavad rehabilitatsioonispetsialistid, kes **koordineerivad** kavandatud meetmete elluviimist, seovad abivajaja teenuse osutajatega, asugu need siis inimese kodukohas või kuskil mujal üle kogu Eesti. Päris suur hulk rehabilitatsioonimeeskondade liikmeid on läbinud PITRA-I käigus juhtumipõhise rehabiliteerimise koolituse ja usutavasti on sellest abi leidmaks ka keskasutustesse inimesi, kes on valmis oma rehabilitatsioonialaseid teadmisi veelgi täiendama ja asuma rehabilitatsioonikeskustes tööle juhtumi koordineerijatena. Edaspidi oleks aga vaja hakata Eestis koolitama spetsiaalselt selle töö tarvis rehabilitatsiooni eriala spetsialiste.

Maakondlikud rehabilitatsioonikeskused tahetakse siduda Sotsiaalkindlustusametiga. **Kontroll** raha kasutamise üle, aga ka edaspidine summade ratsionaalne **planeerimine** jääks sellega Sotsiaalkindlustusameti ülesandeks.

Isiklik rehabilitatsioonieelarve. See, mis PITRA plaani kohaselt praegusest oluliselt erineb, on juhtumi lahendamiseks vajaliku

raha planeerimine. Kui tegemist on keeruka juhtumiga, vajab inimene enamasti teenuseid eri valdkondadest – ravi, kohaliku omavalitsuse osutatavaid teenuseid, tööturu- või haridusteenuseid jt. Mõistagi kannab iga valdkond oma kohustuste täitmise kulud ise.

Lisaks nendele teenustele on rehabiliteerimiseks vaja ka selliseid teenuseid, mis aitavad inimesel ületada puudest tingitud spetsiifilisi takistusi. Need võivad olla kas üksikteenused või kompleksed programmid – teenused, mida vajavad mingi kindla puudega inimesed või mis on loodud inimese toimetulekut piiravate takistuste ületamiseks. Maakondlikul rehabilitatsioonikeskusel lasub ülesanne koostada igale koordineeritavale juhtumile eelarve meetmete elluviimiseks.

Kahte tüüpi rehabilitatsiooniasutused.

Selleks et rehabilitatsiooniteenus saaks sihipäraselt areneda ja tulemuslikult toimida, jaotatakse praegused rehabilitatsioonimeeskonnad kahte tüüpi.

Ühed koostavad rehabilitatsiooniplaane ja rakendavad oma laia kogemust klientide ja esmatasandi nõustamisel, kliendi võimaluste ja takistuste hindamisel, puudespetsiifilise kompetentsiga teenuseosutajate leidmisel ning kaasamisel ja juhtumite koordineerimisel, valides selleks erinevad meetmeid.

Teine osa rehabilitatsioonimeeskondi osutab spetsiifilisi rehabiliteerivaid teenuseid ja programme, kuna on kompetentne mõne kindla puudeliigiga või toimetuleku piirajaga inimeste aitamises. On väga oluline, et sellised asutused edasi areneksid ja veelgi sügavamalt spetsialiseeruksid.

Rehabilitatsioonimeeskond, kes tegeleb kõikide puuetega, ei jõua sageli süveneda nüanssidesse ega pruugi seetõttu saavutada kliendiga usalduslikku kontakti ning koostööd, rääkimata sellest, et arendada välja toimetuleku õpetamise programmid, luua rehabilitatsioonitöoks vajalik materiaalne keskkond ja kujundada entusiastlik ja professionaalne meeskond.

Kokkuvõtlikult uuest rehabilitatsioonisüsteemist

■ Endiselt on ja jääb kõigil puudega ja pikaajalisest haigusest või traumast tingitud toimetulekuraskustega inimestel, kellel on soov oma elus midagi paremuse poole muuta, õigus oma eesmärkide saavutamiseks saada abi, mida osutatakse nii kohalikus omavalitsuses, ravisüsteemis kui ka rehabilitatsioonisüsteemis. Näiteks kui klient vajab ravi või mõnda kindlat abivahendit ja raviarst kinnitab, et ta neid tõesti vajab, siis ei ole tarvis selle teenuse saamiseks rehabilitatsiooniplaani koostada. Samuti juhul, kui erivajadusega laps vajab tugiõpetajat või logopeedi ja kool või hariduse nõustamiskomisjon on seda vajadust kinnitanud, ei peaks puudega lapse pere tegema lisakäike, et rehabilitatsiooniplaaniga seda vajadust kinnitada.

■ Kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajad, lastekaitse spetsialistid, tööturuameti kohalike büroode nõustajad ning hariduse- ja teravishoiusüsteemi spetsialistid, olles teinud kõik endast oleneva, et inimest aidata, saavad vajadusel saata inimese maakondlikku rehabilitatsioonikeskusesse, kus lisaks esmatasandi meetmetele planeeritakse talle riiklikud teenused. Selleks peaks esmatasandi spetsialist veenduma, et tema klient tõesti vajab rohkem või muud kui esmatasandi pakkuda suudab – st ta viib läbi eelhindamise ja kui tema hinnangul vajab inimene rehabilitatsiooniteenust, siis täidab koos kliendiga taotluse riikliku rehabilitatsiooniteenuse saamiseks.

■ Kui esmatasandi spetsialist jääb häta kliendi võimaluste või vajaduste hindamisega või kui klient pole otsusega rahul, saab maakonna keskasutus olla abiks hindamise läbiviimisel, kuivõrd temal on kasutada rehabilitatsiooniala spetsialistid ning lisaks võimalus kaasata spetsialiste puudespetsiifilistest asutustest. Kõik selleks, et täpsemalt hinnata kliendi võimalusi.

■ Puudega inimestele, kelle rehabilitatsiooniteenuse vajadus on esmatasandil põhjendatud, koostatakse maakondlikus reha-

bilitatsioonikeskuses rehabilitatsiooniplaan. Plaani ei koostata mõne kindla teenuse saamiseks, vaid püstitatud eesmärgi täitmiseks.

■ Juhul kui on tegemist riikliku rehabilitatsiooniga, on selles kõik meetmed omavahel seotud, iga võrgustiku lüli tagab oma kohustuste piires teenuste osutamise ja riiklike rehabilitatsiooniteenuste osas koostatakse igale juhtumile vastav eelarve. Teenuste osutajatega lepatakse kokku juba planeerimise käigus, et tagada optimaalne eelarve, teenuste kättesaadavus ja parim võimalik tulemus.

■ Igale kliendile jääb oma tugiisik – juhtumi koordineerija, kelle ülesanne on aidata plaan ellu viia, inimest juhendada, toetada ja koordineerida meetmete osutajate vahelist koostööd.

■ Juhtumit saab koordineerida vastavalt vajadusele kas maakondliku rehabilitatsioonikeskuse või puudespetsiifilise asutuse spetsialist. Viimasel juhul on juhtumi

eelarve koostamise ja võrgustikulilide koostöö tagamiseks igal riikliku rehabilitatsiooniplaani järgi teenuse saajal keskasutusel juhtumi eest vastutav isik.

■ Puudespetsiifilise rehabilitatsiooni praegused ja potentsiaalsed osutajad tuleb kaardistada ja välja selgitada teenuse vajadus ning seda suunda riigis teadlikult arendada.

Projekti järgmises etapis püüab PITRA uudet skeemi praktikas rakendada.

Piloteerimiseks on oma nõusoleku andnud Tallinna kesklinn ja Jõgeva maakond. Piloteerimises osalevad nii puudega inimesed, esmatasandi spetsialistid, SKA eksperdid kui ka rehabilitatsiooniteenuse osutajad. Kõik piloteerimises osalevad spetsialistid läbivad koolituse ning püüavad rehabilitatsiooni uudseid põhimõtteid rakendada kontrollida kujunenud seisukohtade sobivust ja elluviidavust.

Konverents Rehabilitatsiooni tulemuslikkuse mõõtmine

Tartu Athena Konverentsikeskuses
31.10–1.11.2007

Välisettekanded Lundi ülikooli teadlastelt, Helsingi Rehabilitatsioonikeskuse uurijatelt ning Leedu praktikutelt. Konverentsi esimese päeva õhtul toimub samas osalejate pidulik vastuvõtt ning teisel päeval on võimalus tutvuda Tartu linnas olevate rehabilitatsiooniasutuste tööga. Osavõtu tasu on 550 krooni, vastuvõtul lisaks 150 krooni.

Konverentsi peakorraldaja on SA Tartu Vaimse Tervise Hooldekeskus.

Info ja registreerimine
tel 736 1500, 503 5392,
vthk@vthk.raad.tartu.ee. faks 738 1501

Konverents Ühiskonna vananemine ja dementsus – kelle mure?

**21. septembril 2007
Rahvusraamatukogus**

Korraldajad:
SA EELK Diakooniahaigla, Eesti Gerontoloogia ja Geriaatria Assotsiatsioon, Eesti Alzheimeri Tõve Ühing

Rahvusvahelist Alzheimeri päeva ja EGGA 10. aastapäeva tähistavale konverentsile kutsutakse osa võtma kõiki spetsialiste, teadustöö tegijaid, omavalitsuste esindajaid ja poliitikuid, kes oma igapäevatoos puutuvad kokku dementsuse problemaatikaga või kes oma tööga suudavad mõjutada dementsuse all kannatavate inimeste ja nende lähedaste olukorda ning mitmekesistada teenustepakkujate ressursse.

Registreerimine: st@diakooniahaigla.ee
kuni 15. septembrini

Võrdsusõiguste kaitse, diskrimineerimise keeld ja võrdse kohtlemise edendamine

Millisel juhul võib öelda, et tegemist on diskrimineerimisega? Missuguste riiklike institutsioonide poole saab pöörduda, kui on rikutud õigust võrdsele kohtlemisele? Millega tegelevad ombudsmanid?

Margit Sarv, soolise võrdõiguslikkuse volinik

Õigus võrdsele kohtlemisele on üks põhiõigusi, mis on sätestatud ka Eesti Vabariigi põhiseaduse §-s 12: Kõik on seaduse ees võrdsed. Keda ei tohi diskrimineerida rahvuse, rassi, nahavärvuse, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste, samuti varalise ja sotsiaalse seisundi või mis tahes asjaolude tõttu. Rahvusliku, rassilise, usulise või poliitilise vihkamise, vägivalda ja diskrimineerimise õhutamine on seadusega keelatud ja karistatav. Samuti on seadusega keelatud ja karistatav õhutada vihkamist, vägivald ja diskrimineerimist eri ühiskonnakihtide vahel.

Põhiseaduses on õigus võrdsele kohtlemisele tihedalt seotud teiste põhiõigustega ning eelkõige §-s 19 sätestatud õigusega vabale eneseteostusele. Kui ei ole tagatud õigus võrdsele kohtlemisele, ei tarvitse olla tagatud ka teiste põhiõiguste ja vabaduste realiseerimine – olgu selleks siis õigus haridusele, õigus valida vabalt ametikohta, abikaasade võrdsus, lapsevanemate võrdsed õigused ja kohustused laste eest hoolitsemisel jne.

Võrdse kohtlemise olemus seisneb selles, et käitatakse ja otsuseid tehakse objektiivsetest kriteeriumidest lähtudes – näiteks hariduses teadmistest, tööl oskustest, teeninduses maksu- ja ostuvõimest – mitte mõjutatuna tunnustest, mida inimene muuta ei saa (ja ei peagi), nagu sugu, rahvuslik või etniline päritolu, puue, vanus, usulised veendumused, seksuaalne sättumus jne.

Diskrimineerimine on aga vastupidistel kaalutlustel põhinev käitumine ja otsused, kui ühte isikut või isikute gruppi koheldakse samalaadses olukorras teisest halvemini soo, rahvuse, nahavärvi, vanuse, puude või mõne muu tunnuse tõttu.

Ebavõrdse kohtlemise näiteid

Diskrimineerimine on näiteks tehnilise taibu eeldamine soo, mitte teadmiste alusel. Seda illustreeriks juhtumiga, kus ühes Eesti keskkoolis toimus katsete alusel vastuvõtt kolme reaalkallakuga klassi, millest kaks oli mõeldud poistele, üks tüdrukutele. Seega vaatamata katsete tulemustele mahtus õppima vaid ühe klassi jagu tütarlapsi, aga kahe klassi jagu noormehi.

Diskrimineerimine on keeleoskuse hindamine võõrapärase nime alusel ilma tegelikku keeleoskust kontrollimata, eeldades, et küllap inimene ei oska piisavalt eesti keelt tööülesannete täitmiseks.

Või näiteks suurperele korteri üürimisest keeldumine. Minu poole pöördus telefoni teel üks murelik suurpere isa, kellel on raskusi üüripinna leidmisega. Üürileandjad töid keeldumise põhjenduseks, et lastega pere korral kulub korteri interjäär ja mööbel. Mina arvan siiski, et sisustuse kulumist ja tekitatud kahju on võimalik hinnata kriimuliste tapeetide ja katkiste diivanipatjade, nagu seda tehakse teiste üüriliste puhul, mitte laste arvu järgi.

Või meestele elukindlustuse puhul kõrgema riskiindeksi ja sellest tulenevalt ka suurema kindlustusmaks määramine võrreldes naistega, seejuures konkreetse kindlustatu tegelikke riskifaktoreid hindamata.

Diskrimineeriv on ka politsei üleskutse elanikele olla valvas, kuna piirkonnas on nähtud liikumas romasid ehk mustlasi, ilma et neil lasuks tegeliku kuriteo kahtlus. Seegi näide on võetud Eesti elust.

Diskrimineerimise taga on hoiakud

Diskrimineerimist põhjustavad stereotüüpsed ja tõrjuvad hoiakud, mis loovad ebavõrdsust ja vaenulikkust ühiskonnas ka laiemalt, ilma et konkreetsetele diskrimineerivatele situatsioonidele saaks näpuga näidata.

Kui mõni inimgrupp on mõnes ühiskondlikus valdkonnas oluliselt alaesindatud või üleesindatud, ei ole see loomulik ja võib olla märk stereotüüpsete hoiakute mõjust.

Näiteks Eesti tööturu soolise segregatsiooni (st et naised ja mehed on koondunud eri elualadele). üheks seletuseks on kindlasti soorollidest tulenevad ootused ja suunamine. Kui tüdrukutele ja poistele pakkuda juba lasteaias erinevaid huvitegevusi, eraldada koolis selgelt poiste ja tüdrukute tööõpetus, mõjutab see noorte hilisemat kutsevalikut. Seega võib huvitegevus ja haridus noorte valikuvõimaluste avardamise asemel neid hoopis ahendada.

Korduvad väikesed ja ebaolulisena tunduvad ebavõrdse kohtlemise situatsioonid kuhjuvad üheks suureks ja oluliseks, mis jätab inimesse püsiva jälje. Diskrimineerimiskogemus võib mõjutada kannatanu edaspidiseid valikuid. Kui näiteks puudega last ei võeta tavalasteaeda, ei tarvitse vanem hiljem enam tavakooli varianti kaaludagi.

Üldine vaenulik suhtumine mõnda vähemusgruppi (sh meedias), näiteks seksuaalvähemustesse, võib kaasa tuua sellesse gruppi kuuluvate inimeste hoidumise positsioonidest, kus nende sätumus satuks ebaterve ja halvustava tähelepanu alla, varjutades nii nende tegevuse sisu.

Riiklikud institutsioonid

Võrdse kohtlemise tagamine on riigi ülesanne ning nii nagu ka teiste põhiõiguste puhul, on igal osapoolel oma roll. Seadusandja roll on sätestada igäühe kohustus järgida võrdse kohtlemise põhimõtet ja diskrimineerimiskeeldu, seada tegelikud võimalused ja garantiid diskrimineerimise läbi kannatanutele oma õiguste eest seismisel.

Täidesaatva võimu ülesanne on võrdse kohtlemise poliitika ellurakendamine. Nii on sotsiaalministeerium soolise võrdõiguslikkuse poliitika ellurakendaja (näiteks lähisuhtevägivalla ennetamise tegevuskava osas). Ka puuetega inimesed ja eakad on need, kelle käekäigu eest peab hea seisma sotsiaalministeerium. Usuasjadega tegeleb siseministeerium, rahvuslikud ja etnilised küsimused on rahvastikumistri pädevuses. Käesoleva võrdsete võimaluste aasta tegevused on hea näide koostööst võrdse kohtlemise edendamisel nii ministeeriumide vahel kui ka kodanikuühendustega.

Nii nagu teiste teemade puhul, on ka siin oluline osa järelevalvel ja jälgimisel, et võrdse kohtlemise põhimõtet järgitaks ning et diskrimineerimise korral isikute õigusi kaitstaks. Seda rolli täidavad võrdse kohtlemise volinikud/ombudsmanid kohtuvälise mehhanismina. Eri riikides on võrdset kohtlemist jälgivate institutsioonide nimetused erinevad, oluliselt lahkneb ka nende pädevuse ulatus, ent ühine on põhiülesanne seista isikute õiguse eest võrdsele kohtlemisele.

Ombudsmanide tegevus

Eestis on võrdse kohtlemise institutsioonideks soolise võrdõiguslikkuse volinik ja õiguskantsler, kelle tegevuse laiem eesmärk on diskrimineerimise lõpetamine ja võimalik hüvitamine, samuti selle ennetamine.

Soolise võrdõiguslikkuse volinik valvab soolise võrdse kohtlemise põhimõtte järgimise järele ning esitab arvamusi soolise ebavõrdse kohtlemise juhtumite kohta.

Õiguskantsler viib läbi vabatahtlikku lepitusmenetlust diskrimineerimisevaidluse lahendamiseks, kui on tegemist diskrimineerimisega kas rahvuse, rassi, nahavärvuse, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste, samuti varalise ja sotsiaalse seisundi või mis tahes muude asjaolude alusel.

Üksikjuhtumite lahendamisel on juhtunule hinnangu andmise kõrval oluline just lepitamine ja soovitus, mis aitavad tulevikus vältida samasuguste olukordade tekkimist ja isikute õiguste rikkumist. Kuna tihti diskrimineerimine ei tarvitse tuleneda pahatahtlikkusest, vaid hoopis teadmatusest, siis on kohtuvälistel lahenditel õigusest võrdsele kohtlemisele ka teavitav roll.

Ombudsmani hinnangud ja arvamused ei ole üldjuhul õiguslikult siduvad, ent neid järgitakse, kuna vastasel juhul võib asi jõuda kohtusse ning kujuneda hulga kulukamaks ja tülikamaks, kui võrdsusõiguse rikkumisest tulenenud vaidluse vabatahtlik ja kokkuleppeline lahendamine.

Juhul, kui diskrimineerimisvaidlust pole võimalik sõbralikult ära klaarida, on mõnedes Euroopa riikides ombudsmanidel õigus diskrimineerimisohvri nimel ka kohtusse pöörduda (nt Rootsis ja Belgias) või siis ohvreid õiguslikult nõustada (nt Suurbritannias). Soolist diskrimineerimist puudutavatest kohtukaasustest Rootsis oli võimalik saada teavet sealse võrdsete võimaluste ombudsmani ettekandest Euroopa võrdsete võimaluste aasta avakonverentsil Tallinnas 30. märtsil 2007.

Sanktsioonide rakendamine

Diskrimineerimiskaasuste lahendamisel ei peaks olema eesmärgiks ilmingimata karistamine, ent samas on see siiski üks võimalus, kuidas tagada, et tulevikus sarnast diskrimineerimist ei toimuks. Seetõttu on oluline ka diskrimineerimisalane kohtupraktika – nii pretsedentide loomine, seaduse sisustamine ja tõlgendamine (milles võib keelatud ebavõrdne kohtlemine seisneda ja kuidas väljenduda) kui ka hoiatava eeskuju loomine (mis juhtub siis, kui seadust rikutakse).

Seejuures peavad sanktsioonid olema tõhusad, proportsionaalsed ja hoiatavad ning aitama mõista, et inimese eluga ei mängita. Selleks on vaja arvesse võtta nii materiaalsed kahju, mida diskrimineerimise ohver võis kannatada (nt seoses teistest madalama palgaga samaväärse töö eest või kulukamate lepingutingimustega võrreldes teiste inimestega samalaadses olukorras), aga ka moraalset kahju (nt enesekindluse langust).

Olgu siinkohal toodud näitena ühe väikelapsega üksikema kaebus volinikule, kus ta kirjeldas lisaks diskrimineerimisjuhtumile ka lapsevanemaks olemise üldisemat mõju oma töölesaamise võimalustele. Võrreldes töökohtadega, mis tal olid olnud enne lapse sündi, oli ta nüüd sunnitud nõustuma aina madalamate ametipakkumistega. Umbmäärased ja keerutatavad äraütlemised panid teda kahtlema oma seni tööandjate poolt hinnatud kvalifikatsioonis ja võimetes.

Uuringud ja analüüsid

Lisaks kaebuste lahendamisele on ombudsmanide ülesanne ka tähelepanu osutamine üldisematele struktuursetele ebavõrdsuse ilmingutele ühiskonnas. Seetõttu on oluline võrdsete võimaluste aasta ettevalmistustesse kaasatud Eesti haavatavaid grappe esindavate ühenduste mure erinevate ühiskonnagruppide olukorda kajastavate andmete puudulikkuse pärast ning tänuväärset selle projekti raames tehtavad uuringud ja analüüsid.

Seesugused analüüsid võimaldavad märgata marginaliseeritud ja tõrjutud gruppide esindajaid, kes erinevatel põhjustel (nt madal teadlikkus, majanduslikud võimalused, stigmatiseerimise kartus) ei pöördu oma õiguste kaitseks vastavate institutsioonide poole. Põhjalikud uuringud aitavad esile tuua ebavõrdsuse trende, mis on mõjutatud üldistest ühiskondlikest hoiakutest ja ootustest, mitte üksnes konkreetsetest diskrimineerimisjuhtumitest.

Analüüsid võimaldavad tuvastada ka kaudset diskrimineerimist. Selles suhtes on tihti oluline statistilise tõendusmaterjali olemasolu. Kaudne diskrimineerimine leiab aset, kui näiliselt neutraalne säte, kriteerium või tava seab isikud soo, rahvuse, puude või mõne muu tunnuse alusel teistega võrreldes ebasoodsamasse olukorda.

Teadlikkuse tõstmine

Uuringud aitavad ombudsmanidel kavandada ka omaalgatuslikke tegevusi isikute õiguste kaitseks. Üha enam saadakse aru sellest, et diskrimineerimise ennetamisel on olulised ka võrdset kohtlemist edendavad tegevused (nt hoiakute muutmine, teiste inimeste olukorra selgitamine), ent see saab tekkida üksnes kahe eelmise ülesande (avalduste lahendamine ja analüüsid) pinnal.

Eeltoodust tulenevalt tegutsevad ombudsmanid ka toetavalt, selgitades, kuidas tööandjad, haridusasutused, teenuse pakkujad jt saavad ise tagada võrdset kohtlemist, näha oma käitumise ja otsuste mõju (kvalifitseeritud tööjõust või klientidest ilmajäämine jne) ning mõista kasu, mis võrdsest kohtlemisest tõuseb. Võrdsete võimaluste arengukavade ja käitumisjuhiste väljatöötamisega (nt Briti puuetega inimeste õiguste komisjon on välja töötanud käitumisjuhiseid erinevatele valdkondadele, sh transpordis) ning palgaanalüüsidesega tegeldakse paljudes riikides ning seda käsitleb põhjalikumalt võrdsete võimaluste aasta avakonverentsil Tallinnas Soome soolise võrdõiguslikkuse voliniku kantsleil direktor oma ettekandes.

Oluline osa võrdõiguslikkuse edendamise ülesande täitmisel on ka teadlikkuse tõstmiseks korraldatavatel kampaaniatel nii haavatavate gruppide endi hulgas kui ka laiemas üldsuses. Sel teemal kõneles konverentsil Norra võrdsete võimaluste ja antidiskrimineerimise ombudsman ning seda just topeltdiskrimineerimise vaatenurgast, st keskendudes inimestele, kes võivad olla tõrjutud olukorras mitmel põhjusel (nt immigrantidest naised).

Artikkel põhineb Euroopa võrdsete võimaluste aasta avakonverentsil Tallinnas 30. märtsil 2007 peetud ettekandel, milles keskenduti tulenevalt soolise võrdõiguslikkuse voliniku tööpetsiifikast ning konverentsi suunitlusest peamiselt võrdsusõiguste kaitse aspektile. Samas on diskrimineerimise ennetamisel ja võrdsete võimaluste edendamisel olulisemgi roll teistel osapooltel – nii avaliku võimu, erasektori kui ka kodanikuühenduste esindajatel. Loodetavasti nende eesmärkide nimel mõtestatud ja koordineeritud töötamiseks on käesolev kirjatükk andnud suuremat selgust diskrimineerimise olemusest ning võrdsete võimaluste tagamise tähtsusest õiglasema ja iga inimest väärtustava ühiskonna saavutamiseks.

Ombudsmani roll pretsedentide loomisel ja kohtupraktikas Rootsi näitel

Rootsi eripäraks on see, et võrdsete võimaluste ombudsman võib viia asju kohtusse ja olla n-ö vaidluspooleks. Rootsi ombudsmani poolt töövaidlustribunalide ja kohtu ette viidud asjad on jõudnud välja ka Euroopa Kohtusse.

Claes Borgström, Rootsi võrdsete võimaluste ombudsman

Tallinnas 30. märtsil 2007 võrdsete võimaluste aasta avakonverentsil peetud kõne põhjal

Üks võrdsete võimaluste ombudsmani ülesandeid on uurida soolise diskrimineerimise kohta esitatud kaebusi ning viia juhtumid kohtusse, kui vabatahtlik kokkulepe ei tule kõne alla. Kõik kirjapandud seadused nõuavad tõlgendamist läbi kohtuotsuste. See kehtib suuresti diskrimineerimisvastaste seaduste kohta, kuna selles õigusvaldkonnas on seaduste tõlgendusvõimalused suured.

Diskrimineerimise juhtumid jõuavad kohtusse

Soolise diskrimineerimise keeld, tagakiusamise keeld ning kohustus uurida iga väidetava seksuaalse või soolise ahistamise asjaolusid hõlmab nii tööelu, üliõpilasi kui kooliõpilasi. Soolise diskrimineerimise keeld hõlmab ka teisi ühiskonna sfääre, näiteks majanduslikku toetust (luba äri alustada ja omada jne), kaupade, teenuste ja eluaseme professionaalset pakkumist ning sotsiaalkindlustussüsteemi.

Teatavasti ei piisa üksnes soolise diskrimineerimise keelamisest. Aktiivsed meetmed võrdsete võimaluste edendamiseks on kõige tõhusam viis ühiskonna juhtimises soolise võrdõiguslikkuse suunas, et tekiks riik, kus naistel ja meestel on samad võimalused, õigused ja kohustused kõikides olulistes eluvaldkondades. Diskrimineerimiskeelul ilma diskrimineerimisohvritele sõltumatu abi andmiseta ei ole mingit väärtust. Indiviidi tegelikku võimalust oma õigusi kasutada tuleks selles valdkonnas pidada miinimumkaitseks.

Rootsi võrdsete võimaluste ombudsmanile laekub 150–200 kaebust aastas. See number võib tunduda väikesena. Seletuseks võib öelda, et enamik töötajaid pöörduv diskrimineerimist puudutavate kaebustega oma ametiühingu poole ning vaidlus lahendatakse enamasti kohapeal pärast läbirääkimisi tööandjaga. Tegelikult on võrdsete võimaluste ombudsmanil õigus uurida kaebusi ainult siis, kui kaebuse esitaja ametiühing ei taha sellega mingil põhjusel tegeleda.

Kui me leiame pärast uurimist, et sool põhinev diskrimineerimine on toimunud, tuleb seaduse kohaselt püüda jõuda kokkuleppeni osapoolte vahel, nii et kaebuse esitaja võtab vastu tööandja majandusliku kompensatsiooni. Ainult siis, kui kokkuleppeni ei ole võimalik jõuda, viime juhtumi kohtusse. Seega on kohtuvaidlus viimane samm diskrimineeritud isiku inimõiguste kaitsmisel, millele eelnevad mitmed teised sammud.

Võrdsete võimaluste ombudsmani ameti loomisest saadik 1980. aastal oleme viinud töökohtusse veidi üle 20 juhtumi, nii et kohtuvälised lahendid on kõige tavalisem lahendus meie diskrimineerimisjuhtumitele.

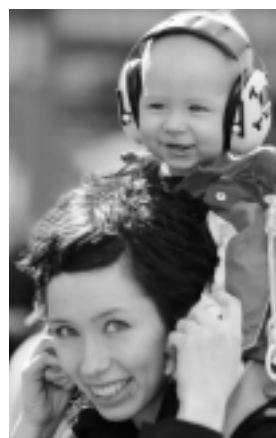
Kuna enamiku võrdsete võimaluste ombudsmanile esitatud kaebuste fookuses on siiski tööelu, keskendun ma nende juhtumitele. Ombudsmani poolt kohtusse viidud juhtumite hulgast võib leida rasedate naiste tööalast diskrimineerimist, seksuaalset ahistamist töökohal ning diskrimineerimist palgas.

Juhtum 1: võrdväärne töötasu ämmaemandatele

Ombudsman on saanud palju kaebusi palgalise diskrimineerimise kohta ämmaemandatelt ja õdedelt. Nad väidavad, et nende töö on sama väärtusega kui meesterahvastest haigla tehnikute töö, kellele makstakse palju suuremat palka. Neist kaebustest viidi osa pilootjuhtumitena töökohtusse.

Ombudsmani jaoks on neis juhtumites olnud kõige suuremaks võiduks mõiste „võrdväärne töö“ tunnistamine töökohtu poolt. „Ämmaemanda juhtumi“ viimases töökohtu otsuses ei jõutud mitte ainult kokkuleppeni, et erineva iseloomuga tööd saab võrrelda, vaid ka selleni, et ämmaemanda töö on vähemalt sama palju väärt kui meesterahvast haiglatehniku töö. Töökohtu arvamuses seletati antud juhtumis palgavahet siiski teiste teguritega kui sugu. Kohus nõustus tööandja argumendiga, et peamised põhjused olid erinevused vanuses ja turuväärtuses.

Siiski oleme diskrimineerimisjuhtumite kaudu tõendanud, et täiesti erinevaid ameteid on võimalik üksteisega võrrelda tingimusel, et seda tehakse sooliselt neutraalsel ja läbipaistval viisil. Antud otsus kinnitas meie arvamust, et õdede tööd tihti alahinnatakse, kui seda võrrelda valdkondadega, kus domineerivad mehed, nagu näiteks tehnilistel aladel.

Juhtum 2: diskrimineerimine seoses rasedusega

Teise töökohtu juhtumi puhul öeldi ämmaemandale töökohast ära, kuna ta oli rase. Selles konkreetse juhtumis peituvat iroonia kõrval on see üks sagedamini esinevaid probleeme noorte naiste jaoks tänapäeva Rootsi tööturul. Selles juhtumis võrdles rase naine end teise naisega, kes ei olnud rase. Rasedal naisel oli – võrdsete võimaluste ombudsmani ja töökohtu arvates – parem kvalifikatsioon kui teisel taotlejal. Seetõttu otsustas töökohus, et ämmaemandale tööst äräütlemine oli otsene sooline diskrimineerimine, kuna otsus oli seotud tema rasedusega ning seega tema sooga.¹ Kaebaja sai võrdsete võimaluste seadust rikkunud tööandajalt valu ja kannatuste eest hüvitisena ligikaudu 5000 eurot.

Juhtum 3: kaudne diskrimineerimine Volvo autotehases

Ma olen nüüd toonud mõned näited otsese soolise diskrimineerimise keeluga seotud juhtumite kohta. Aga seadus keelab ka kaudse soolise diskrimineerimise. Kui tööandja kohaldab mõnda normi või kriteeriumi, mis tundub olevat sooliselt neutraalne, kuid on praktikas eriliselt ebasoodne ühest või teisest soost inimeste jaoks, võib see olla kaudne diskrimineerimine.

¹ See järeldus vastas täielikult mitmetele Euroopa Kohtu otsustele, näiteks juhtumile C-207/98 (3. veebruar 2000, Silke-Karin Mahlburg), juhtumile C-438/99 (4. oktoober 2001, Maria Luisa Jiménez Melgar) ja juhtumile C-109/00 (4. oktoober 2001, Tele Danmark A/S).

Võrdsete võimaluste ombudsman on viinud töökohtusse ühe kaudse diskrimineerimisega seotud juhtumi autotootja Volvo vastu. Selleks et saada Volvo autotehases tööd konstruktorina, pidi taotleja pikkus olema vähemalt 1 meeter ja 63 sentimeetrit. Kahele naisele, kelle pikkus oli 1,60 ja 1,61, öeldi tööst ära nende kasvu tõttu.

Nii võrdsete võimaluste ombudsman kui Volvo tunnistasid seda kaudse diskrimineerimise juhtumiks. Pikkuse kriteerium tundub olevat neutraalne, kuid praktikas on see eriti ebasoodne naiste jaoks, kuna see takistab 30 % naistest, aga ainult 1 % meestest töötamast Volvo tehases konstruktorina.

Selleks et saavutada kaudse diskrimineerimise keelu suhtes erandit, mis oleks vastavuses võrdsete võimaluste seadusega, väitis Volvo, et pikkuse kriteerium vähendab tööga seotud vigastuste riski ning on seega asjakohase eesmärgi tõttu õigustatud. Lisaks sellele väitis Volvo, et selle eesmärgi saavutamiseks on antud kriteeriumi kohaldamine kohane ja vajalik. Võrdsete võimaluste ombudsman vaidlustas selle seisukoha. Näiteks tuleks kaaluda, kas taotleja füüsilise seisundi ja haardeulatuse individuaalne testimine poleks tõhusam viis tööga seotud vigastuste riski vähendamiseks. Töökohus otsustas võrdsete võimaluste ombudsmani kasuks ning väitis, et miinimumpikkuse kriteerium ei ole kohane ega vajalik tööga seotud vigastuste vähendamiseks. Kaebaja sai valu ja kannatuse eest hüvitisena ligi 5000 eurot.

Juhtum 4: kohustus uurida seksuaalset ahistamist töökohal

Viimane näide on seotud tööandja kohustusega uurida väidetava seksuaalse või soolise ahistamise asjaolusid. Üks naistöötaja informeeris oma tööandjat, et üks kolleeg oli teda pärast tööd ja kolleegi kodus vägistanud. Tööandja leidis, et see on privaatse iseloomuga vahejuhtum ning soovitas tal võtta kontakti politseiga. Tööandja ei uurinud üldse, kas see vahejuhtum mõjutas kuidagi naise puutumatuset tööl. Ka ei ilmutanud tööandja mingit algatust selgitamiseks, kas see oli üksik õigusrikkumine selle naise vastu või ahistas mees oma naiskolleegi ka töökohal.

Töökohus leidis, et tööandja oli rikkunud oma kohustust uurida iga väidetavat seksuaalset ahistamist töökohal. Töökohus leidis, et selline vahejuhtum mõjutab tõenäoliselt kaebaja väärikust töökohal. Arvestades kuriteo raskust, mille osaliseks naine väitis end langenud olevat, eksisteeris ka ilmne oht, et ta oli ka töökohal kannatanud seksuaalse ahistamise all. Kaebaja sai oma valu ja kannatuse eest hüvitisena ligikaudu 5000 eurot.

Kohtupretsedendid edendavad võrdõiguslikkust

Siit üks üldine järeldus: üks oluline vahend, kuidas läheneda soolise võrdõiguslikkuse eesmärgile, oleksid tõhusad ja selged seadused ning sõltumatu ja tugev ametivõim, mis jälgiks seaduskuulekust. Juhtumite kohtusse viimine ning edu neis on oluline panus protsessi, mis juba toimub, samas võib seda kasutada ka vastupanu ületamiseks teel sooliselt võrdõigusliku ühiskonna poole.

Claes Borgström määrati võrdsete võimaluste ombudsmaniks 2000. aastal.

Rootsis on veel kolm diskrimineerimisega tegelevat ombudsmani: ombudsman etnilise diskrimineerimise küsimustes, puuetega inimeste ombudsman ja ombudsman diskrimineerimise küsimustes seksuaalse sätumuse alusel. Kõik need on inimõigustega tegelevad institutsioonid, mis teevad koostööd, kuid ei ole siiani viinud ühtegi juhtumit kohtusse koos.

*Inglise keelest tõlkinud Inga Mölder
Foto: www.equality2007.europa.eu/*

Ebavõrdsus ühiskonnas põhjustab ebavõrdset kohtlemist

Merle Haruoja, info@eihr.ee
*Inimõiguste Instituudi juhatuse esimees,
 peasekretär. Rahvusvahelise Ülikooli Audentes
 inimõiguste lektor*

EV põhiseaduse § 12 sätestab, et kõik on seaduse ees võrdsed. Kedagi ei tohi diskrimineerida rahvuse, rassi, nahavärvuse, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste, samuti varalise ja sotsiaalse seisundi või muude asjaolude tõttu. Eesti põhiseaduse vastav säte on kooskõlas rahvusvahelise õigusega, kuid kahjuks pole piisavalt tõhusaid riiklike õigusakte diskrimineerimise vastu võitlemiseks.

Diskrimineerimine võib olla otsene või kaudne. Otsene diskrimineerimisega on tegemist, kui eelpool loetletud tunnuste alusel koheldakse üht isikut halvemini, kui on koheldud, koheldakse või võidakse kohelda teist isikut samalaadses olukorras. Kaudne diskrimineerimine on olukord, kui näiliselt neutraalne säte, kriteerium või tava seab isiku eelpool loetletud tunnuste alusel teistega võrreldes ebasoodsamasse olukorda, välja arvatud juhul, kui sättel, kriteeriumil või taval on objektiivne õiguspärane eesmärk ning selle eesmärgi saavutamise vahendid on asjakohased ja vajalikud. Positiivse toimimisviisi all mõeldakse meetmeid, mille eesmärk on vähendada või vältida eelpool loetletud tunnustest tulenevat ebavõrdsust; sellised meetmed peavad olema vastavuses taotletava eesmärgiga.

Rahvusvahelised õigusaktid

1. maist 2004 jõustusid Eestis kaks EL

direktiivi – direktiiv 2000/43/EÜ, millega rakendatakse võrdse kohtlemise põhimõtet sõltumata isiku rassilisest või etnilisest päritolust, ja direktiiv 2000/78/EÜ, millega kehtestatakse üldine raamistik võrdseks kohtlemiseks töö saamisel ja kutsealale pääsemisel. Esimese direktiivi eesmärk on kehtestada raamistik rassilise või etnilise päritolu alusel diskrimineerimise vastu võitlemiseks, et tagada võrdse kohtlemise põhimõtte kohaldamine liikmesriikides. Teise direktiivi eesmärk on kehtestada üldine raamistik, et võidelda usutunnistuse või veendumuste, puude, vanuse või seksuaalse sättumuse alusel diskrimineerimise vastu töö saamisel ja kutsealale pääsemisel ning tagada liikmesriikides võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamine. Eestis on nende direktiivide täielik ülevõtmine veninud. Käesoleval ajal on Riigikogu menetluses võrdse kohtlemise seaduse eelnõu, mille vastuvõtmine on oluline eeskätt õigusliku raamistiku loomiseks ebavõrdse kohtlemise määratlemisel ja õiguslike lahenduste kohaldamisel.

Ebavõrdse kohtlemise ärahoidmiseks mõeldud ÜRO ja Euroopa Nõukogu konventsioone, lepinguid ja õigusakte on Eestis vähe selgitatud ning neid ei osata käsitleda süsteemselt. Õnneks on Euroopa Liidu direktiivid ülevõtmiseks kohustuslikud, kuid kahjuks on levinud arusaam, et taolised

“kummalised juhised” tulevad Brüsselist. Tegelikult on valdav enamus ebavõrdse kohtlemise ärahoidmise reeglistikust sätestatud nii ÜRO kui ka Euroopa Nõukogu poolt. Kahjuks pole Eesti veel ratifitseerinud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni protokoll nr. 12 (Rooma 4.11.2000), mis käsitleb diskrimineerimise keelamist. Eestile on rahvusvaheliselt tehtud korduvalt etteheiteid ja soovitatud nimetatud protokoll ratifitseerida. ÜRO avas puuetega isikute õiguste konventsiooni ühinemiseks 30.03.2007 ja Eesti asjaomastel institutsioonidel ning organisatsioonidel tuleb seda konventsiooni ja puuetega inimeste õigusi tutvustada. Esiteks on oluline konventsioon eesti keelde tõlkida.¹

Euroopa Liidu Nõukogu direktiiv 2004/113/EÜ 13. detsembrist 2004 meeste ja naiste võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamise kohta seoses kaupade ja teenuste kättesaadavuse ja pakkumisega sätestab, et direktiivi eesmärk on kehtestada raamistik soolise diskrimineerimise vastu võitlemiseks seoses kaupade ja teenuste kättesaadavuse ja pakkumisega, et tagada meeste ja naiste võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamine liikmesriikides. Kahjuks on nimetatud direktiivi ülevõtmine Eestis vähe kajastamist leidnud, kuigi 21. detsembriks 2007 peavad liikmesriigid jõustama vajalikud õigusnormid ja edastama need komisjonile.

Võitlus diskrimineerimisega ei saa olla projektipõhine

Eestis, nagu teisteski Euroopa riikides, viiakse käesoleval ajal läbi kampaaniaid, mis on suunatud ebavõrdse kohtlemise ärahoidmisele ja sellesisulise teadlikkuse suurendamisele ühiskonnas. Euroopa Liidu kampaaniad “Võrdsed võimalused kõigile – õiglase ühiskonna poole” ja “Erinevuste poolt – diskrimineerimise vastu” viiakse läbi paralleelselt, kuid tegevused on erinevad – esimese puhul on tegevus projektipõhine ja teise puhul Euroopa Liidu ühistevuste keskne (täiendav teave veebilehel www.stop-discrimination.info/). Eu-

roopa Nõukogu kampaania “Kõik erinevad – kõik võrdsed” pöörab tähelepanu inimõigustele, mitmekesisusele ja osalusele ühiskonnas (täiendav teave veebilehel www.entk.ee/index.php?id=26&keel=ee). Olen veendunud, et kampaaniate kasutegur oleks suurem, kui koostöö erinevate algatuste vahel toimiks. Kahjuks soosib projektipõhisus lühiajalist tegevust ning süsteem jääb loomata, seega kannatab ka kampaaniate usutavus.

Küsitlus ebavõrdsest kohtlemisest

Inimõiguste Instituut viis läbi 2006. a sügisel projekti, millega tutvustati EL diskrimineerimisvastaseid õigusakte, et diskrimineerimist ennetada. Projekti toetas rahaliselt Hollandi Kuningriik (MATRA-KAP projekt). Inimõiguste Instituudi ja Rahvusvahelise Ülikooli Audentes ühisprojekti käigus tõlgiti vene keelde diskrimineerimist puudutavad EL direktiivid nr 2000/43 ja 2000/78 ning viidi läbi diskrimineerimisvastaseid seminare Tallinnas ja Ida-Virumaal.

Seminaridel osalejate hulgas viidi detsembris 2006 läbi küsitlus ebavõrdse kohtlemise kohta. Jagati välja 140 küsitluslehte, neist tagastati täidetult 68. Kokkupuudet ebavõrdse kohtlemisega töökohal tunnistas 32 vastanut (47% vastanutest). Vastanud kirjeldasid 34 kaasust, kus nende arvates olid nad kokku puutunud diskrimineerimisega, ühel juhul oli tegemist positiivse toimimisega (puudega inimesele loodi täiendavaid võimalusi). Kaasused jaotusid olukorra ja diskrimineerimise viisi põhjal järgmiselt (aluseks võeti vastanute sõnastus):

1) Diskrimineerimine töö saamisel – kokku 17 juhtu, sh põhjuseks töökogemuse puudumine (liiga noor) 4 juhul, liiga vana 3 juhul, liiga paks 1 juhul, laste olemasolu (hirm uue lapse ees või lapsed jäävad haigeks) 4 juhul, vene perekonnanimi 1 juhul, “punane pass” 1 juhul, nõrk keeleoskus (nõrk eesti keele oskus Eestis ja prantsuse keele oskuse puudumine tööle

¹Sotsiaalministeerium teeb ettevalmistusi konventsiooniga ühinemiseks – Toim.

saamisel Prantsusmaal) 2 juhul, meeste eelistamine sotsiaaltööle 1 juhul.

2) Diskrimineerimine tööil – kokku 8 juhul, sh ei makstud teiste töötajatega sama töö eest võrdset töötasu – 2 juhul, naisele makstakse sama töö eest vähem kui mehele – 4 juhul, puuetega inimeste hooldajate ebaõiglaselt väike töötasu – 1 juhul, ebavõrdne töötasu – 1 juhul, psühhoterror seoses teistsuguse maailmavaatega – 1 juhul.

3) Positiivne toimimine (diskrimineerimine) haridussüsteemis – 1 juhul

4) Ebavõrdsus koolis (ebavõrdne juurdepääs haridusteenustele) – 1 juhul

5) Kokkupuude ebavõrdse kohtlemisega ilma kaasust kirjeldamata – 7 juhul.

Ebavõrdse kohtlemisega kokkupuutumisel inimesed üldjuhul ei oska ega soovi pöörduda abi saamiseks asjaomaste instantside poole. Üks vastaja leidis, et parim viis tulevast ebavõrdset kohtlemist ära hoida on minna ülikooli edasi õppima.

2007. aastal vahetult pärast aprillisündmusi läbi viidud küsitlus Ida-Virumaa Kutsehariduskeskuse õppurite hulgas ei andnud arvestatavaid tulemusi, sest õppurid polnud koostööks valmis. Oluline on asjaolu, et osa õppureid jättis küsimuste vastamata, tuues ettekäändeks, et küsimustik oli eestikeelne (kuigi loengu käigus tõlgiti kõik küsimused suuliselt vene keelde) või siis vastati üldsõnaliselt, et eestlased diskrimineerivad vene-lasi. Paljud õppurid jätsid küsimustiku tagastamata või täitmata. Seega on 2007. a kevadised sündmused oluliselt tõstnud ebavõrdsuse käsitlemise vajadust Eesti ühiskonnas tervikuna, et haarata kaasa nii erinevaid sotsiaalseid gruppe kui ka eri keelt kõnelevaid rahvusgruppe.

Majanduslik ja sooline ebavõrdsus

Ebavõrdse kohtlemise teema asjakohasust kinnitavad Statistikaameti avaldatud sotsiaalse ebavõrdsuse uuringu andmed. Uuringust selgus, et hoolimata kiirest majanduskasvust ja madalast töötusest on Eesti Euroopa Liidus viie ebavõrdseima sis-

setulekujaotusega riigi hulgas. Analüüsisist võib järeldada, et vaesus tekitab vaesust ja sellest nõiaringist ei ole kerge pääseda. Ebavõrdsus sünnitab ebavõrdsust, mis tuleneb erinevatest võimalustest juurdepääsul ühiskonna teenustele.

Asjaolu, et Eestis makstakse naistele sama töö eest oluliselt vähem kui meestele, on üldiselt teada, kuid mis võiksid olla selle põhjused ja ka tagajärjed, seda pole piisavalt analüüsitud. Nagu ilmnes eespool toodud küsitlusest, viitasid noored emad sellele, et töö saamisel oli takistuseks laste olemasolu, naiste madalam töötasu tuleneb osaliselt ka sellest, et lastega emad peavad töö saamiseks leppima madalama palgaga.

Vaja on ühiskondlikku lepet

Leian oma akadeemilist tegevust arvestades, et ebavõrdse kohtlemise temaatikat peaks käsitlema asjakohaselt ka Eesti kõrgkoolides. Praegu leitakse, et noortele ärijuhtidele ei pea tutvustama inimõigusi ja ebavõrdse kohtlemise ärahoidmise põhimõtteid, sest Eesti liberaalne turumajandus on orienteeritud kasumile. Selline seisukoht on äärmiselt lühinägelik ja viitab sellele, et tulevastele arvamus- ja äriliidritele polegi jagatud teadmisi ühiskonna arengust ja seda arengut mõjutavatest teguritest. Olen veendunud, et aprillisündmused olid õppetuniks kogu Eesti ühiskonnale, sealhulgas ka poliitikutele: vene noored, kes on saanud hariduse Eesti Vabariigis, suhtuvad Eesti riiki ja selle ajalukku ebaadekvaatselt ja kohati vaenulikult. Siin ei aita üksnes integratsiooni süvendamine ja sallivuse suurendamiseks läbiviidavad projektid, vaid tuleb ausalt ja kriitiliselt suhtuda senisesse tegevusse eeskätt julgeolekupoliitilistest kaalutlustest lähtudes. Oluline on mõista, et ühiskond toimib tervikuna ja süsteemselt peavad toimima ka erinevad ühiskonna arengut toetavad tegevused. Üks võimalus Eesti ühiskonnas ühiskondlikku leppe saavutamiseks on ebavõrdse kohtlemise ärahoidmine. Ennetus on tulemuslikum kui moraalselt ja rahaliselt kahjulike tagajärgede kinnimaksimine.

ICSW Euroopa konverents Vilniuses

Vilniuses kogunes 130 osalejat 25 riigist ICSW Euroopa osakonna ja Vilniuse Ülikooli korraldatud konverentsile "Võrdsed võimalused üksikisikutele, rühmadele ja rahvastele". Esmakordselt leidis ICSW Euroopa regiooni konverents aset ühes Balti riigis. Konverents sisaldas paneeltekandeid, töötubasid ja külaskäike. Kümme 25 osalenud riigist esindas Kesk- ja Ida-Euroopat, mis andis põhjust arutada põhjalikult nende riikide sotsiaalseid olusid ja viise, kuidas ICSW saab kaasa aidata sotsiaalse õigluse ja sotsiaalse heaolu suurendamisele selles piirkonnas.

Esimesel konverentsipäeval keskenduti sotsiaalmajanduslikele küsimustele. Kõnelejad töid veenvaid tõendusid selle kohta, et sotsiaalsed investeeringud ei ole takistuseks majanduskasvule. Vastupidi: riigid, mille sotsiaalkaitsesüsteem katab kõiki elanikke ja toimib hästi, asuvad majanduslikult edukate riikide esireas. Sotsiaal- ja majanduspoliitikat ei tohi käsitleda kui üksteisele vastanduvaid. Sotsiaalsed ja majanduslikud strateegiad põimuvad omavahel ja on vastastikku sõltuvad. Konverentsi esinejad kutsusid üles riikide majanduseesmärkide hulka arvama ka sotsiaalse õigluse ja sotsiaalse sidususe saavutamist. Tuleb hoiduda Ameerika kinnisideest, et igaüks on oma õnne sepp. Üks väide oli, et me ei taha, et Euroopas tekiksid omad "valged neegrid". Teisel konverentsipäeval kandus diskussioon võrdsete võimaluste sotsiaal-kultuurilistele aspektidele. Arutati selliseid teemasid nagu integratsioon, üksikvanemaga perekonnad, haridus ning geide ja lesbide aktsepteerimine.

Võitlemiseks tõrjutusega, mida põhjustab diskrimineerimine või pädevuste puudumine, ei piisa pelgalt sotsiaalmajanduslikest meetmetest. On vaja ka sotsiaal-kultuurilisi meetmeid, nagu teadlikkuse suurendamine, eri rühmade kokkusaamistele kaasa aitamine, käitumise ja suhete muutmine koolituse ja sotsiaaltööga. Viimasel konverentsipäeval rääkisid mõned Ida-Euroopa eksperdid Ameerika makromajanduslike mudelite liiga kiire rakendamise äärmiselt negatiivsetest tagajärgedest. Raske on midagi ette võtta olukorras, kus lõhe rikaste ja vaeste vahel on kärisenud tohutult suureks ning on esile kerkinud sellised probleemid nagu vaesus, kuritegevus ja väljaränne. Vägivald ja võimu kuritarvitamine annavad tooni mõningates piirkondades, nt Venemaal.

Üks konverentsi järeldusi oli, et võrdsetest võimalustest üksi ei piisa. Enamgi veel, nendes riikides, kus inimeste stardipositsioon (nt laste olukord) on liiga ebavõrdne, on võrdsete võimaluste mõiste eksitav. Eeldab see ju kõigi inimeste võrdset juurdepääsu ressurssidele ja see pole sugugi nii, kui sa oled sündinud vaesesse perekonda, vaesesse paikkonda või vaesesse riiki. On vaja sotsiaalset õiglust, mis tasakaalustaks võrdsete võimaluste liiga liberaalset tõlgendamist.

Hans van Ewijk

Sotsiaalmajandus ja sotsiaaettevõtlus

Leonora Kraus, Saaremaa Õppekeskuse juhataja
HAPECO projekti Saaremaa koordinaator

Sotsiaalmajandus on eksisteerinud maailmas aastakümneid, kuid selle tähtsusest on hakatud enam rääkima viimasel paarikümnel aastal. On jõutud arusaamisele, et ainult turumajandus, kus eesmärgiks on kasumi teenimine omanikele, ei lahenda ühiskonna probleeme. Euroopa Liit on hakanud sotsiaalmajandusele suuremat tähelepanu pöörama alates 1990. aastast, kui Euroopa Liidu Komisjonis loodi sotsiaalmajanduse üksus ja Euroopa parlamendis moodustati sotsiaalmajanduse töögrupp. 1997. aastal arutati sotsiaalmajanduse rolli Luxembourgis tippkohtumisel. Sotsiaalmajanduse teemal korraldatakse EL liikmesriikides konverentse.

Euroopa Liidu määratlus sotsiaaettevõtlusele

Euroopa Liidus ei ole ühtset sotsiaalmajanduse definitsiooni, ka sotsiaalse ettevõtte mõiste on riigiti erinev. 2002. aastal EL koostatud sotsiaalmajanduse määratluses märgitakse, et sotsiaalmajanduslikud organisatsioonid tegutsevad kõigis majandussektorites ja sotsiaalvaldkondades. Sotsiaalsed ettevõtted tegutsevad sellistel aladel nagu hoolekanne ja sotsiaalteenused, tervishoid, pangandus, kindlustus, põllumajanduslik tootmine, kaubandus, käsitöö, elamumajandus, piirkondlikud teenused, haridus, koolitus, kultuur, sport ja vaba aja teenused. Sotsiaaettevõtteid võib iseloomustada nende eesmärgi ja ettevõtlusvormi alusel. Sotsiaaettevõtted on ettevõtted, mille peaeesmärk ei ole kasumi tootmine omanikele, vaid sotsiaalsete hüvede loomine. Enamasti on sotsiaaettevõtte juriidiliseks vormiks kas ühistu, mittetulundusühing või sihtasutus. Sotsiaalmajandus taotleb elanikkonna elukvaliteedi tõstmist, vaesuse leevendamist, piirkondlikku arengut ja majanduse stabiilsust.

Sotsiaalmajanduse põhimõteteks on solidaarsus, kodanikuühiskonna kujunemisele kaasaaitamine, parem elukvaliteet, kohaliku arengu ja sotsiaalse kokkukuuluvuse toetamine, sotsiaalne vastutus ning demokraatia arendamine ühiskonnas.

Oluline koht on Euroopa Liidus nendel sotsiaaettevõtetel, mis on loodud spetsiaalselt puuetega inimestele ja pikaajalistele töötutele ning mis pakuvad neile võimete kohast tööd. Kuna selliste inimeste tööerakendamine on seotud suuremate kulude ja riskidega, hüvitab avalik sektor osa palgakulusid või pakutakse maksusoodustusi. Paljudes riikides on välja töötatud riiklikud tugisüsteemid sotsiaalsete ettevõtete toetamiseks – koolitus, nõustamine, fondid jm.

EQUAL programm kui sotsiaaettevõtete ja nende tugisüsteemide käivitaja Euroopa Liidus

2000. aastal Euroopa Komisjoni algatusel loodud programmi EQUAL eesmärk oli arendada ja testida uusi meetodeid vältimaks diskrimineerimist tööturul. Aastal 2007 jõuab vanemates Euroopa Liidu liikmesriikides lõpule programmi II voor. Eesti, nii nagu ka teised Euroopa Liidu uued liikmesriigid, on saanud osaleda ainult II vooru projektides. Eestis said toetuse 13 projekti, mis puudutavad tööturule tulemist või naasmist neile, kel on raskusi avatud tööturule integreerumise või reintegreerumisega, töö- ja pereelu ühitamist ja asüülitaoletajate sotsiaalse integratsiooni toetamist.

Sotsiaaettevõtluse arendamist kui võimalust riskirühmade tööturule toomiseks Eestis prioriteediks ei valitud, kuna "EQUAL programmi üldised üheksa teemat, mis on määratud Euroopa Liidu tasandil, hõlmavad küll haridust ja ettevõtlust, kuid neid valdkondi ei valitud EQUALi prioriteetideks, kuna need langesid otseselt kokku RAK programmdokumendi meetmetega 1.1 ja 1.2."¹ Ilmselt jäeti otsustamisel tähelepanuta fakt, et sotsiaaettevõtted

¹ Allikas: EQUAL programmdokument, lk 23

pakuvad suurepäraseid võimalusi tööks riskirühmadele. Seetõttu ei ole ametlikult Eestis ühtki EQUAL projekti ettevõtluse teemal, kuigi sisuliselt toetab projekt HAPECO ("Puuetega inimeste tööhõidud") puuetega inimeste toomist ettevõtlusse. Nimetatud projekti idee kasvas MTÜ-l Eurohouse välja kolmeaastasest koostööprojektist Rootsiga Kooperatsiooniinstituudiga ja Norrtälje Kommunniga, mille kaudu tutvusime ühistulise ettevõtluse ja nende tugisüsteemidega Rootsis ja Itaalias. Basta Rootsis ja San Patrignano Itaalias on parimad näited sellest, kuidas sotsiaallettevõtted võimaldavad leida tööd endistel narkosõltlastel.

HAPECO projekti Saaremaa koordinaatorina oli mul võimalus osaleda kahel EQUAL projektide sotsiaallettevõtluse kogemusi tutvustaval üritusel – "Sotsiaallettevõtted: võrdsed töö ja äri võimalused" Helsingis 5.–6. veebruaril 2007 ning EQUAL programmi poliitikafoorumil "Ettevõtlus. Strateegiad kaasavaks ettevõtluseks ja sotsiaallettevõtted" Hannoveris 4.–6. juunil 2007. Helsingi seminari läbiviijaks oli Soome tööministeerium ja EQUAL programm, osalejateks poliitikud, ametnikud ja EQUAL projektide elluviijad Euroopa Liidu riikidest. Seminaril rõhutati, et sotsiaalmajandus on kogu maailmas kasvav sektor ja sellele on üle antud palju avalikke teenuseid. Soomes on suurim osa EQUAL projektidest sotsiaalmajanduse alal. Kuna EQUAL projektid lõpevad 2007–2008. aastal, on tähtis neist projektidest saadud kogemusi tutvustada ja rakendada uuel eelarveperioodil ESF projektide kaudu. **Suurbritannias** on praegu ca 55 000 sotsiaallettevõtet ja neis töötab 500 000 inimest. Sotsiaallettevõtted lähevad uutele turgudele, neile antakse üha enam üle avalikke teenuseid, sest sotsiaallettevõtted ei võta kasumit välja, vaid investeerivad selle tagasi ettevõtlusse. Suurbritannia sotsiaallettevõtete koalitsioon ühendab 46 sotsiaallettevõtete võrgustikku. Sotsiaallettevõtete koalitsioon teeb aktiivset lobitööd poliitikute hulgas. 2004. aastal võeti vastu riiklik sotsiaallettevõtluse tegevuskava, on asutatud fond sotsiaallettevõtete rahastamiseks ja sotsiaalinvesteeringute pank. Sotsiaalmajandust juhib sotsiaalmajanduse minister. Sotsiaallettevõtetele rakendatakse maksusoodustusi. Sotsiaallettevõtjaid tunnustatakse iga-aastastel üritustel ja neil on oma ajaleht. Suurbritannia on üks sotsiaallettevõtluse arendamise parima kogemusega riik Euroopa Liidus.

Soomes võeti 2004. aastal vastu sotsiaallettevõtte seadus. Soome sotsiaallettevõtted pakuvad tööd riskirühmadele. Enne seaduse vastuvõtmist peeti tuliseid vaidlusi, kas tohib luua sotsiaallettevõtetele konkurentsieelseid. Jõuti seisukohale, et riskirühmi tööle kaasav sotsiaallettevõtte ei saa ilma toetusteta turumajandusettevõtetega võrdselt konkureerida. Soomes saab sotsiaallettevõtte toetust pikaajalise töötü palkamisel kahe aasta jooksul ja puudega inimese palkamisel kolme aasta jooksul. Lisaks sellele võib toetust saada projektidest ning ettevõtte asutamiseks. Soome mõistes on sotsiaallettevõtte niisugune ettevõtte, mille töötajatest vähemalt 30% on kas puudega või pikaajalised töötud. Sotsiaallettevõtte registreeritakse tööministeeriumi juures asuvas registris. Sotsiaallettevõtte nime ja logo võivad kasutada ainult registrisse kantud ettevõtted. Riik kannab kuni 40% sotsiaallettevõtte palgakuludest, aga mitte rohkem kui 15 500 eurot iga toetatud töökoha eest aastas.

Rootsis on sotsiaallettevõtlust arendatud aastaid. Igasse maakonda on loodud ühistegevuse nõustamise keskused, mida 50% ulatuses finantseeritakse riigieelarvest ja mis nõustavad sotsiaallettevõtteid tasuta esimese kahe tegevusaasta jooksul. Tegutsevad eri tüüpi ühised (personali-, töö-, tarbijate ja piirkonna ühised) mitmesugustes tegevusvaldkondades (ühis- tulised lasteaiad, hooldekodud, käsitöö, aiandus, matuseteenused jne). Rootsi sotsiaallettevõtluse praktika tõendab, et sotsiaallettevõtlus maal toetab kohalikku arengut ja aitab vältida maakohtade tühjenemist.

Helsingi seminaril jõuti tõdemusele, et sotsiaalmajanduse arendamisel on vaja tugistruktuure. Tugistruktuuride loomiseks on olnud võimalik kasutada EQUAL projekte. Kuna aga EQUAL programm lõpeb, ei pruugi need struktuurid olla jätkusuutlikud. Seetõttu tuleb riik-

likes tegevuskavades aastateks 2007–2013 ette näha toetused sotsiaalettevõtetele, tugisüsteemid peavad arvestama sotsiaalmajanduse spetsiifilisi vajadusi. Traditsiooniline koolitus pole sotsiaalettevõtetele piisav. Siin vajatakse enam juhendamist, inkubaatoreid, stardiabi; vaja on ette valmistada sotsiaalettevõtluse nõustajaid. Tuleb luua fonde sotsiaalettevõtluse toetamiseks, sel eesmärgil on oluline teha koostööd ESF ja ERDF programmidega.

Hannoveri foorumil kuulutati ettevõtlus uue eelarveperioodi prioriteediks. Märgiti, et on aeg hakata välja töötama meetmeid riskirühmade lõimimiseks ettevõtlusse, kasutades selleks ESF raha. Toodi palju näiteid projektidest, kus tavalisest madalama konkurentsivõimega inimesed asutasid oma ettevõtte. Selle sihtrühma koolitamisel pandi rõhku isiksuse arendamisele ja oluliseks peeti juhendaja rolli.

Saksamaal pidurdas pikka aega sotsiaalettevõtete asutamist kehtinud ühistuseadus, mida nüüdseks on muudetud. Praegu on vastavalt seadusele Saksamaal nelja tüüpi ühistuid. Ühistud, mis pakuvad tööd riskirühmadele, saavad riiklikke toetusi maksusoodustuste ja muude toetuste näol.

Poola kui endine idabloki riik paistab teiste hulgast silma sotsiaalettevõtete laia levikuga, kuna seal on viimase 15 aastaga välja arendatud väikeettevõtete ja MTÜ-de tugisüsteem. Praegu on Poolas 24 sotsiaalmajandusalast EQUAL projekti, mille eesmärk on luua tugisüsteemid sotsiaalettevõtetele (koolituskeskused, ettevõtlusinkubaatorid, võrgustikud). Valitsus toetab sotsiaalühistute tugikeskuste loomist, mis pakuvad erinevaid teenuseid (info, nõustamine, laenutatagised ja väiketoetused).

HAPECO projekti kogemused sotsiaalettevõtete loomisel

10. jaanuar 2005 – 31. juuli 2008 kestva projekti eesmärk on moodustada puuetega inimeste tööühistuid – võimaldada puuetega inimestel luua oma ettevõtteid ja saada seal töökoht. Projekti on kaasatud kuus maakonda: Põlvamaa (Räpina vald), Viljandimaa (Viiratsi vald), Järvamaa (Türi), Läänemaa, Hiiumaa ja Saaremaa. Projekt pakub koolitusi (toimetulekukoolitus, ettevõtlus- ja ühistegevusalane koolitus, ametikoolitused), nõustamistegevust ettevõtluse alustamisel ja ettevõtte majandamisel ning toetust ettevõtluse alustamiseks. Alguses kavandasime küll ühistute loomist, nagu seda on enamik Euroopa sotsiaalettevõtetest, kuid Eestis kehtiva tulundusühistu seaduse nõuded ei võimalda luua sotsiaalettevõtet (osakapital liialt suur, liiga palju asutajaliikmeid, diskrimineeriv protseduur ühistu asutamisel, mille järgi kõik ühistu asutajad peavad minema notari juurde jne). Kuna muude juriidiliste vormide valik on piiratud, asutasime mittetulundusühingud.

Puuetega inimesed igast piirkonnast töötavad välja äriideed ja äriplaanid, mida pidevalt täiendatakse. Mittetulundusühingutena loodud sotsiaalettevõtted osutavad laste mängutoa teenust, valmistavad käsitöötooteid ja osutavad elanikele ka muid teenuseid (puude ladumine, lõhkumine, aiatööd, lapsehoid, haljastus, matuseteenused jne). Projektis osalenud puudega inimesed said hakkama nii ettevõtte juhtimisega kui teenuste pakkumise ja toodete valmistamisega. Ettevalmistus selleks nõudis aga põhjalikku koolitust, nõustamist, finantsabi, koostöövõrgustikku.

Kuna tegemist on piiratud tööväimega inimestega, on ettevõtte majandamine ilma toetusteta raske. Kehtivate seaduste kohaselt saab ettevõtte, mis palkab puudega inimese, sotsiaalmaksu soodustust töötasult kuni 2000 krooni. Sellega Eesti tugimeetmed paraku piirduvad.

Eesti tee – kas üksnes turumajandus?

Praegused märgid poliitikas viitavad kahjuks sellele, et Eesti on valinud nn räige turumajanduse tee: riiklikus arengukavas 2007–2013 ei puudutata sotsiaalettevõtluse teemat ega nähta ette tugimeetmeid selle toetamiseks, kehtivad seadused ei soodusta sotsiaalettevõtete loomist. Ükski partei ei ole võtnud oma programmi sotsiaalettevõtluse teemat.

Samas ei ole praegused tööturuteenused küllaldased selleks, et kõik pikaajalised töötud ja puuetega inimesed jõuaksid tööturule ja leiaksid endale võimetekohase töö. Kas peaksime

sisse tooma võõrtöjõudu, jättes oma inimesed tööta ja vaesusse?

Kolmas sektor on sotsiaalmajanduse põhiline sektor. Teistes Euroopa Liidu riikides moodustavad sotsiaalmajandusest 2/3 ühistud, eeskätt mittetulundusühistud, kus kasumit ei jagata liikmete vahel. Eestis aga likvideeriti tulundusühistu seadusega mittetulundusühistud ja neid on sunnitud asendama mittetulundusühingud. Samas aga mittetulundusühingute seaduse §1 keelab neil tegelda majandustegevusest tulu saamisega.

Kelle huve teenivad seadused, mis ei võimalda sotsiaalmajanduse normaalset arengut Eestis? Ühiskonnas oleks vaja algatada diskussioon sotsiaalettevõtluse teemal, milles osaleksid nii tippoliitikud kui ka sotsiaal- ja majandusteadlased ning praktikud, kes iga päev puutuvad kokku regionaalarengu ja töötuse probleemidega.

Foto: Harda Roosna

President tunnustas sotsiaalettevõtlust

8.–9. augustil külastas president Toomas-Hendrik Ilves Hiiumaa visiidi käigus MTÜ SIPEKO tegevustuba – käsitööpoodi Kõrgessaare vallas. Oli hea meel tõdeda, et sotsiaalettevõtlus leidis nii kõrgel tasemel heakskiidu. “Ma olin vapustatud, kui nägin, mida tehakse näiteks Sipelgate koostööselti Sipeko majas. See on tõeliselt euroopalik lähenemine, mõtlemine oma kaasinimeste peale,” ütles president intervjuus Hiiu Lehele. See ei olnud kiitus vaid Sipelgate koostööselti liikmetele ja projekti Hiiumaal koordineerivale SA Tuurule, vaid kõigile HAPECO projekti piirkondadele ja sotsiaalettevõtlusele laiemalt. HAPECO projektis osalevad inimesed loodavad, et sotsiaalmajandus, kui regio-

naalarengu ja töötuse probleemide leevendamise võti leiab riigi toetust.

Sipelgate Koostööselti (MTÜ SIPEKO) on üks puuestega inimeste sotsiaalettevõtettest, mis loodi EQUAL projekti “Puuetega inimeste tööühistud” (HAPECO) käigus. Teised tööühistud on ABIMIX Viljandimaal, AEKO PIKO Põlvamaal, LÄPIKO Läänemaal, SAARPIKO Saaremaal, Hiiu- ja Türi-MARI Järvamaal. Kõik MTÜd osutavad teenuseid ja valmistavad tooteid lähtudes oma põhikirjast ja liikmete oskustest, võimetest ning tervislikust seisundist.

**Annely T. Kattel, SA Tuuru
HAPECO Hiiumaa koordinaator**

Keelan, käsen, poon ja lasen või osutan abi?

Kärt Muller, õiguskantsleri nõunik

Artikli pealkiri sai meelega mõnevõrra intrigeeriv. Selle põhjuseks ei ole üksnes püüd äratada lugeja tähelepanu, vaid soov osundada ühele hoolekande teostamise valupunktile – kaalutusotsuste läbipaistmatusele. Nimelt jääb hoolekandeleaste haldusaktidega tutvudes pahatihti arusaamatuks, miks on ühel või teisel moel otsustatud. Seesugune arusaamatus tekitab aga kahtluse, kas neid haldusakte võib ikka sisuliselt õiguspärasteks lugeda. Seadmata kahtluse alla hoolekandeametnike oskusi, teadmisi, objektiivsust ning heasoovlikkust inimestele abi osutamisel, on käesoleva artikli eesmärk lühidalt tutvustada kaalutusõiguse sisu ja selle teostamise üldisi põhimõtteid. Artiklis ei esitata ammendavat kaalutusõiguse teoreetilist käsitlust ega peatuta selle teostamise kõikidel aspektidel. Pigem soovitakse teemale läheneda ühe väljamõeldud kaasuse näitel.

Kaasus on järgmine:

45-aastaselt koka elukutset omaval, kuid mittetöötaval A-l on ööpäevaringset hooldust vajav täiskasvanud laps B, kellel on nii sügav vaimupuue kui ka liikumispuue. B saab ühes kuus töövõimetuspensionini 2600 krooni. A taotleb vallavalitsuselt B-le hooldusteenuse osutamist kodustes tingimustes. A põhjendab hooldusteenuse osutamise vajadust sellega, et ise ta ei suuda füüsiliselt 24-tunnist ööpäevast hooldusteenust tagada. Samuti puuduvad A-l materiaalsed võimalused selleks, et teenust osta. A lisab, et soovib end teostada ning enda ja B materiaalsed olukorda parandada, minnes kohalikku kauplusesse tööle müüjana. Tema tööaeg oleks igal nädalapäeval 4 tundi kella 17–21, mistõttu oleks vaja osutada hooldusteenust iga päev vähemalt 6 tundi. A leiab, et tal oleks puhkuseks vaja ööpäevas veel 2 tundi. Seega taotleb A hooldusteenuse osutamist 8 tunniks ööpäevas. Hooldusteenuse taotlemise hetkel on A sissetulekuks töövõimetuspension summas 3000 krooni. B-le annab vald iga kuu ravimitoetust ning kord aastas toetust küttepude muretsemiseks, B eluruumi on valla kulul kohandatud. B-le on kahel järjestikusel aastal osutatud abi summas 35 000 krooni.

Asjaomases vallas on määratud koduteenuste osutamise kord, mille järgi: „Vallavalitsus võib isiku üle hoolduse seadmise asemel osutada vähekindlustatud isikutele hooldusteenust kodustes tingimustes vallavalitsuse sotsiaaltöötaja poolt toimingute osas, millega isikud ise hakkama ei saa. Hooldusteenust võib osutada ka isikule, kellel on ülalpidaja, kui selleks on objektiivsed põhjused. Hooldusteenust osutatakse kuni 30 tundi nädalas.“

Vallavalitsuse halduspraktika kohaselt tagatakse hooldusteenuse osutamine kuni 20 tundi nädalas ühe isiku kohta ning seda tehakse ainult tööpäevadel ajavahemikus kell 9–17. Taotlemise hetkel osutas vallavalitsus hooldusteenust kahele isikule. Neist esimene on liikumispuudega G, kelle sissetulek on 2000 krooni ning kellel ülalpidajad puuduvad. Teine hooldusteenust saav isik on aga 2600 kroonise sissetulekuga sügava vaimupuudega Ö, kelle ülalpidajaks on 73-aastane 3000 kroonise vanaduspensioniga K.

Vallavalitsus langetab otsuse, et B-le osutatakse hooldusteenust igal tööpäeval 4 tundi ajavahemikus kell 13–17.

Enne kaasuse analüüsimisele asumist on vaja esmalt selgitada, milles seisneb kaalutusõiguse teostamine ning millised on kaalutusõiguse teostamise põhimõtted. Seejärel saab juba keskenduda kaalutusõiguse põhimõtete rakendamise praktikale. Muuhulgas leiavad põgusalt käsitlemist ka põhilised kaalutusvead. Lõpetuseks peatatakse kaalutusõiguse õigusjärge teostamise peamise vahendi – põhjendamiskohustuse – sisul ja vajalikkusel.

Kaalutusõiguse sisu

Kaalutusõiguse teostamise vajadus. Esiteks tuleb peatuda küsimusel, miks on kaalutusõigust vaja. Seejärel saab juba selgitada, mida mõista kaalutusõiguse all ning millistest põhimõtetest tuleb kaalutusõiguse teostamisel lähtuda.

Kui vaadata avalikku õigust, siis esmapilgul tundub, et avalik õigus on üks käskude, keeldude ja lubade andmine, kus seadusandja on detailsetl kõik ise ära otsustanud ning täitevvõimu ülesanne on vaid need käsud-keelud-load üksikisikuni viia.

Käskude, keeldude ja lubade andmine ei taga aga õige ja õiglase otsuse tegemist igal üksikjuhul. Seda põhjusel, et seadusandja ei tarvitse norme luues näha ette kõiki võimalikke kaasuseid ning arvestada ühiskonnas toimuvate muutustega. Üksikregulatsioonide andmine koormaks seadusandjat liigselt ning ei võimaldaks paindlikult haldust teostada. Seetõttu antaksegi normi rakendajale otsustusruum, mis peaks võimaldama saavutada igal üksikjuhul õige ja õiglase lahendi.

Kaalutusõigus annab võimaluse haldusorganil teostada haldust tõhusalt, olla paindlik ja arvestada ühiskonnas toimuvate muutustega (Merusk 1997, 45, viidanud Aedmaa 2001, 534) ning langetada iga üksikjuhul õige ja õiglase otsus. (Pilving 2004, 278) Teisisõnu kaasneb kaalutusõiguse teostamisega alati kindlal ajahetkel esinevate eluliste asjaolude pinnal tehtavad väärtusotsused.

Näiteks antud kaasuse puhul tähendaks kaalutusõiguse puudumine seda, et vallavolikogu peaks looma jäiga normi, mille järgi kindlad asjaolud toovad kaasa kindla tagajärje, st teatud hooldusvajaduse korral saab isik kindlat tüüpi hooldusteenust. Otsustada tuleks ka see, kas ülalpidajate olemasolu korral on isikul õigus abi saada või mitte. Selline lahendus tooks aga kaasa äärmiselt detailse regulatsiooni, sest vallavolikogul tuleks nt ette näha konkreetsed juhud, millal peab isiku üle seadma hoolduse ja millal osutama hooldusteenust.

Kaalutusõiguse liigid. Tavalisest normi rakendamisest erineb kaalutusõiguse teostamine selle poolest, et tuleb otsustada, kuidas saavutada õige ja õiglase otsus. Tavaline normi rakendamine eeldab aga üksnes normis kirjeldatud faktiliste asjaolude esinemisel kindla tagajärje kohaldamist.

Eespool toodud kokku võttes võib järeldada, et kaalutusõiguse teostamine tähendab kaalumist lubava õigusnormi alusel, kas ja kuidas otsustada. (Pilving 2004 a, 277; Merusk 1997, 23 viidanud Aedmaa 2001, 534; Justiitsministeerium 2003, 40; Parrest ja Aedmaa 2003, 9)² See tähendab, et kindla elulise juhtumi sobiva lahenduseni võib jõuda eri teid pidi, kusjuures iga lahendus on formaalselt võttes õige. (Parrest ja Aedmaa 2003, 9–10). Teoorias tuntakse kahte liiki kaalutusotsuseid: otsustus- ja valikukaalutlusi. Otsustuskaalutus tähendab seda, et haldusorganile on antud võimalus valida, kas haldusakti anda või mitte. Valikukaalutluse teostamine seisneb aga erineva sisuga haldusaktide vahel valimises. (Pilving 2004, 277) Põhimõtteliselt võivad praktikas esineda otsustus- ja valikukaalutus ka

¹Vt ka Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee 11.03.1980 toimunud 316. kohtumisel vastu võetud ministrite asetäitjate soovitus nr R (80) 2 *Concerning The Exercise Of Discretionary Powers By Administrative Authorities*, kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.coe.int> seletuskirja, milles on märgitud, et haldusorgan, kes teostab kaalutusõigust, ei pea mitte järgima ainult kehtivat õigust, vaid tagama õiglase ja õige otsustuse langetamise.

² Vt ka Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee. 11.03.1980 toimunud 316. kohtumisel vastu võetud ministrite asetäitjate soovitus nr R (80) 2 *Concerning The Exercise Of Discretionary Powers By Administrative Authorities* ja selle seletuskiri, kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.coe.in>

koos. Näiteks on otsustus- ja valikukaalutluse koosinemisega tegemist juhul, kui haldusorgan peab esiti otsustama, kas haldusakti üldse anda ja kui jah, siis tuleb otsustada, millise sisuga haldusakt antakse.

Kirjeldatud kaasuse puhul on otsustuskaalutluseks näiteks otsustamine selle üle, kas hooldusteenust anda ka isikule, kellel on olemas ülalpidaja. Seevastu valikukaalutlus seisneb selles, kas isiku üle seada hooldus või osutada talle hooldusteenust.

Kaalutleja seotus normi andja tahtega. Kaalutusõiguse andmine haldusorganile saab demokraatlikus õigusriigis toimuda üksnes viisil, mis välistab avaliku võimu teostaja omavoli ehk absoluutse tõe valdaja, n-ö jumala mängimise. Vastasel juhul on oht, et haldusorgani tegevus muutub asjaks iseeneses ning igal üksikjuhul langetatav otsustus sõltub konkreetse ametniku käsitusest, mis on õige ja õiglane, ega oleks seotud seadusandja üldisema tahtega teatud moel õigussuhteid reguleerida.

Kaalutusõigust teostades peab haldusorgan jälgima, et tagatud oleks otsustuse aluseks oleva normi eesmärgi saavutamine. (Pilving 2004 b, 282). Haldusorgan peab arvestama seadusandja poolt seatud otsustamispiiridega ega tohi langetada suvalisi ja hooletuid otsuseid. (Pilving 2004 b, 280). Otsuste tegemisel tuleb arvestada ka õiguse üldpõhimõtetega. Kõike eelnevat silmas pidades ja arvestades üksikjuhu oluliste eluliste asjaolude ning põhjendatud huvidega, saab langetada õige ja õiglase otsuse. Seega võib öelda, et kaalutusõiguse teostamine seisneb kindlale kaasusele õiglase lahenduse leidmises.

Alljärgnevalt käsitletakse esiteks kaalutusõiguse teostamisele seatud piiride ja eesmärgi küsimusi. Seejärel peatutakse õiguse üldpõhimõtetel (täpsemalt võrdse kohtlemise põhimõtetel) ning oluliste asjaolude ja põhjendatud huvide temaatikal.

Volituse piirid

Haldusorgan saab realiseerida talle antud kaalutusõigust üksnes ulatuses, milles normi andja on selle ette näinud. Seepärast on vaja esmalt teada, millise ja kui kaugeleulatuva volituse on normi andja haldusorganile andnud. Niisiis algab kaalutusõiguse teostamine selle teadvustamisest, mida/millise sisuga haldusakte haldusorgan anda võib ning kui ulatuslikke otsuseid võib ta langetada.

Seega on vaja teada kaalutusõiguse teostamiseks antud volituse piire, et haldusorgan ei asuks reguleerima seda, milleks tal pole õigust. Iga volitust ületavat sammu tuleb pidada õigusvastaseks ning omavoliliseks tegevuseks. Seda põhjusel, et haldusorgani ülesanne ei ole üldiste normide andmine, vaid talle ette antud normide elluviimine. Tegutsemine piiramatult volituse alusel tähendaks sisuliselt seda, et haldusorgan on asunud normi andja kohale. Kui selline tegevus oleks lubatud, oleks esiteks äärmiselt keerukas kontrollida haldusorgani tegevuse õiguspärasust, teiseks aga kaoks sisuliselt võimalus eristada omavahel normi andjat normi rakendajast. See seaks ohtu demokraatliku riigi toimimise, kus riigivõimu eri harud tasakaalustavad üksteisele antud võimu ja kontrollivad üksteise tegevust.

Kuidas teha kindlaks, milleks normi andja on haldusorganit volitanud? Vastus on lihtne: tuleb normi tõlgendada ja püüda sellest järeldada, mida selle alusel teha võib.

Kirjeldatud kaasuse puhul on normi andja volitanud vallavalitsust otsustama, kui suures mahus teenust osutada, seades piiriks kuni 30 tundi nädalas. See tähendab, et vallavalitsus ei või otsustada, et isikule B osutatakse hooldusteenust 42 või 56 tundi nädalas.

Teades, millistes piirides võib otsuse langetada, on vaja järgmisena välja selgitada, mis eesmärgil kaalutusõigust teostatakse.

³ Vt nt RKKKo 15.03.2006 nr 3-3-1-5-06, p 15, milles Riigikohus ütleb: "Hankemenetluse kujundamisel peab ostja teostama oma sellekohast diskretsioonivolitust õiguspäraselt, sealhulgas arvestama diskretsiooni piire ja eesmäärke. Ostja tegevus hankemenetluses ei tohi olla meelevaldne."

Kaalutusõiguse eesmärk

Kaalutusõiguse eesmärgi väljaselgitamine on vajalik, et teada, miks haldusorganil tuleb tegutseda. Enne kaalutusõigust andva normi rakendamist tuleb haldusorganil esitada endale küsimus, miks ta seda teeb, ja leida sellele vastus. On üpriski tõenäoline, et normi rakendamine selle eesmärgi mõistmata toob kaasa õigusvastase lahendi. Kui haldusorgan ei mõista, miks ta normi rakendab, ei saa ta ka ju teada, milline on antud juhul õige ja õiglase lahend elik kas tema tegevus on ikka selline, mis toob konkreetsel juhul kaasa normi andja üldisele õigus- ja õiglustunnetusele vastava õige ja õiglase lahenduse.

Peale selle võib normi eesmärgi väljaselgitamata jätmine kaasa tuua juba eespool käsitletud volitusnormi piiride ületamise, kus haldusorgan on sisuliselt asunud normi andja asemel norme kujundama. Ühtlasi saab kaalutusnormi eesmärgi arvestamata jätmist lugeda kaalutusõiguse valeks kasutamiseks ehk kaalutusveaks (haldus ei tohi kaalutusõiguse teostamisel minna vastuollu kaalutusnormi ega laiemalt kaalutusnormi sisaldava seaduse eesmärgi ja mõttega, v.a siis, kui normi andja eesmärk on vastuolus põhiseadusega). (Pikamäe 2006, 80)

Haldusorganil on võimalik normi eesmärk välja selgitada selle tõlgendamise teel. Esiteks tuleb vaadata normi sõnastust ja püüda sealt leida vastus, miks tuleb haldusorganil tegutseda (grammatiline tõlgendamine). Sellele lisaks tuleb vaadata ka seaduse üldist eesmärki ja loogikat (süsteemaatilis-teleoloogiline tõlgendamine). Kolmandaks tasub alati teha kindlaks ka see, mida normi andja pidas normi andmisel selle eesmärgiks (ajalooline tõlgendamine). Viimast saab teha, tutvudes normi seletavate materjalidega: õigustloova akti seletuskirjaga, selle arutamisel koostatud dokumentidega (stenogrammid-protokollid), normi andja hilisemate selgitustega (võimalik on esitada normi andjale selgitustaotlus märgukirjale ja selgitustaotlusele vastamise seaduse alusel) jms.

Toodud näidiskaasuse kontekstis võiks grammatilise tõlgendamise abil jõuda lahendusele, et hooldusteenuse osutamise eesmärk on tagada vähekindlustatud isikule hooldusteenuse osutamine kodustes tingimustes osas, milles isik ei saa ise mõningaid toiminguid sooritada. Vaadates koduteenuste mõistet sotsiaalhoolekande seaduses, võib järeldada, et koduteenuse osutamise eesmärk laiemalt on tagada isikule toimetulek tema harjumuspärasel keskkonnas. Lisaks nähtub sotsiaalhoolekande seaduse § 3 lõikest 2, et hoolekande ülesanne on isikule või perekonnale toimetulekuraskuste ennetamiseks, kõrvaldamiseks või kergendamiseks abi osutamine ja sotsiaalsete erivajadustega isiku sotsiaalsele turvalisusele, arengule ja ühiskonnas kohanemisele kaasaaitamine. Siit saab tuletada, et hooldusteenuse osutamise eesmärk on tagada isiku toimetulek kodustes tingimustes selles osas, milles ta ise ei ole võimeline majanduslikult ega füüsiliselt seda tagama nii, et isiku/perekonna toimetulekuraskused oleksid ennetatud, kõrvaldatud või kergendatud.

Pärast seda, kui on selge, missugused on kaalutusõiguse teostamise piirid ja eesmärk, saab asuda juba konkreetse kaasuse lahendamisele. Selleks on vaja esmalt kindlaks teha kaasuse olulised asjaolud ja põhjendatud huvid.

Olulised asjaolud ning põhjendatud huvid

Tagamaks langetatava kaalutusotsuse õiguspärasust, tuleb avaliku võimu teostajal esmalt välja selgitada asjas tähtsust omavad elulised asjaolud ning haldusakti adressaadi, avalikkuse ja kolmanda isiku huvid. Et jõuda õigele ja õiglasele lahendile, tuleb seejärel väljaselgitatut analüüsida, kaaluda erinevaid huviseid ning neid toetavaid ja neile vastu rääkivaid argumente.

⁴Vt ka Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee 11.03.1980 toimunud 316. kohtumisel vastu võetud ministrite asetäitjate soovitus nr R (80) 2 *Concerning The Exercise Of Discretionary Powers By Administrative Authorities* punkti 1 ja selle seletuskirja punkti 17. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.coe.int>

Õiget otsust on võimalik saavutada siis, kui haldusorganil on olemas otsustuse tegemiseks vajalik teave ning sellele teabele on antud ratsionaalne hinnang. See eeldab esiteks haldusorgani aktiivsust vajaliku teabe kogumisel nii iseseisvalt kui ka menetlusosaliste abiga. Haldusorgan ei saa objektiivselt võttes kohe alguses olla absoluutse tõe valdaja. Seepärast aitab mitmest allikast teabe kogumine ja erinevate huvide väljaselgitamine luua asjaoludest tervikpildi, mis toob kaasa õige lahenduse.

Arvesse võetavad asjaolud peavad olema tõendatud ning seotud kaalutusotsusega. Seejuures saab asjaolude asjakohasust hinnata, lähtudes kaalutusõigust andva normi eesmärgist ja ülejäänud õigustloova akti loogikast. (Pilving 2004 b, 283). Asja lahendamise seisukohalt tähtsusetute asjaoludega arvestamine võib kaasa tuua ebaratsionaalse otsuse ja põhjustada ebavõrdset kohtlemist. (*ibid*)

Kui kaalutusotsuse langetamisel jäetakse arvestamata oluliste asjaoludega või antakse neile vale tähendus⁵ või kaal, on tegemist puuduliku kaalumise ehk kaalutusveaga. (Pikamäe 2006, 80, 82)

Kõnesoleva kaasuse puhul on olulisteks asjaoludeks B reaalse abivajadusega seonduv, seda nii füüsilises kui ka materiaalses mõttes. Oluline on teave ka A majandusliku olukorra kohta: kus asub tema tulevane töökoht, kui palju ta eeldatavasti teeniks, milline on A tööaeg, kas sõlmitud on tähtajaline või tähtajatu leping, kuidas on korraldatud B hooldus taotlemise hetkel (kas A ja B abistamisel osalevad sugulased-tuttavad-naabrid, kuidas on korraldatud hooldus nädalavahetustel jms), millistel päevadel ja kellaaegadel oleks hooldusteenust vaja osutada. Ebaolulisteks asjaoludeks on A elukutse (ei saa teha järeldust, et kui isik on kokk, siis ta müüjaks ei kõlba), B-le muul eesmärgil abi osutamise maht ja hind (see, et B-d on abistatud summas 35 000 krooni, ei tähenda, et ta ei vaja hooldusteenust).

Kaalutusõiguse teostamisel tuleb järgida ka õiguse üldpõhimõtteid ning muid põhiseaduslikke väärtusi. See tähendab, et kaalutusõiguse teostamise lõppresultaat peab olema kooskõlas põhiseadusega. Kui see nii pole, on tegemist kaalutusveaga. (Pikamäe 2006, 80)⁶ Eeskätt väärib selle kaasuse puhul selgitamist võrdse kohtlemise põhimõte. Nimelt on selle põhimõtete realiseerimine hoolekandeõiguses kaalutusõiguse teostamisel kõige aktuaalsem. Seda põhimõtet käsitletakse artikli järgmises osas.

Järgneb

Viidatud allikad

- Justiitsministeerium** (2003). Normitehnika käsiraamat. Tallinn.
- Merusk. K.** (1997). Administratsiooni diskretsioon ja selle kohtulik kontroll. Tallinn: Õigusteabe AS Juura., 23, 45. Viidatud Aedmaa, A. (2001). Haldusakti põhjendamise kohustus. *Juridica* nr 8, 534
- Parrest, N., Aedmaa, A.** (2003). Kaalutusõigus (diskretsioon). Teoses: Parrest, N., Aedmaa, A. (2003). Ülevaatlilik õppematerjal haldusõigusest. Tallinn. www.atak.ee (15.08.07)
- Pikamäe, K.** (2006). Kaalutusvigadest. *Juridica* nr 2, 75–83
- Pilving, I.** (2004). Kaalutusõiguse mõiste. Teoses Aedmaa, A., Lopman, E., Parrest, N., Pilving, I., Vene, E. (2004). Haldusmenetluse käsiraamat. Tartu
- Pilving, I.** (2004 a). Kaalutusõiguse õiguspärasus. Teoses Aedmaa, A., Lopman, E., Parrest, N., Pilving, I., Vene, E. (2004). Haldusmenetluse käsiraamat. Tartu
- Pilving, I.** (2004 b). Kaalutusreeglid. Teoses Aedmaa, A., Lopman, E., Parrest, N., Pilving, I., Vene, E. (2004). Haldusmenetluse käsiraamat. Tartu

⁵Vt ka Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee 11.03.1980 toimunud 316 kohtumisel vastu võetud ministrite asetäitjate soovitus nr R (80) 2 *Concerning The Exercise Of Discretionary Powers By Administrative Authorities*, kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.coe.int>, punkti 2 ja seletuskirja punkte 19–21.

⁶Võrdse kohtlemise ja proportsionaalsuse põhimõtete kohta vt ka Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee 11.03.1980 toimunud 316. kohtumisel vastu võetud ministrite asetäitjate soovitus nr R (80) 2 *Concerning The Exercise Of Discretionary Powers By Administrative Authorities*, kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.coe.int>, punkte 3–4 ja seletuskirja punkte 22–25.

Kaassõltuvus alkohoolikute peredes

Ulvi Seermaa
sotsiaaltöö
magister

Oktoobris 2006 kaitsesin magistritööd teemal „Alkoholismist kaassõltuvuses oleva inimese vaimne tervis“. Magistritöö on jätkuks diplomitööle (2003) „Alkoholismi olemus, rehabilitatsioon anonüümsete alkohoolikute näitel“. Siinkohal tänan oma uurimistööde juhendajat Ene Lausveed.

Diplomitöö koostamise ajal mõtlesin sageli sellest, kuidas suudavad alkohoolikute omaksed säilitada oma vaimset tervist ja toime tulla, elades koos alkohoolikuga. Olles ise lähedalt seotud alkoholismist tingitud probleemidega (elan alkohoolikuga ühe katuse all üle kümne aasta), andis see tõuke ka magistritöö teema valikuks.

Praegu on Eestis väga aktuaalsed alkoholi müügiga seotud otsused. Nagu ikka, on arvamus-artikleid ühest äärmusest teiseni, kuid olles uurinud alkoholi kuritarvitajaid ja nende omakseid, julgen arvata, et iga samm, millega eeldatavasti kaasneb alkoholi tarbimise vähenemine, on õige. Riigi ülesandeks jääb aga välja töötada terviklik alkoholipoliitika.

Eestis on levinuim sõltuvushaigus alkoholism

Enam kui igal kümnendal täiskasvanul esineb alkoholi kuritarvitamist (Rand 2006). WHO on seadnud alkoholi tarbimise mõistlikuks ülempiiriks 6 liitrit puhast alkoholi täiskasvanu kohta aastas. Eestis on see piir kahekordselt ületatud: eestlased joovad iga elaniku kohta 13,1 liitrit absoluutalkoholi aastas.

Me ei tea täpselt, kui palju Eestis elavatest peredest vaevleb alkoholismist tingitud probleemide käes, kui palju alkoholisõltlasi on

välja kujunemas või kui paljud neist vahetavad alkoholi mõne muu uimastava aine vastu ja satuvad teise sõltuvuse ohvriks.

Puuduvad andmed ka selle kohta, kui paljud pered ja suhted on alkoholi kuritarvitamise tõttu lagunenu. Alkoholi mõju uurimisel rahva tervisele ei ole autorile teadaolevat kaassõltuvust käsitletud.

Alkoholism on terve pere haigus (Levi 1974, Saarna 1977, Laane 2001, Hellsten 2004). Iga alkohooliku kõrval elab 4–5 inimest, kes koos temaga seda haigust kaasa põevad (Laane ja Laane 1999).

Kaassõltuvus alkoholismist

Termin kaassõltuvus (ingl. k *co-dependency*) tuli esimest korda tarvitusele USA-s seoses alkohoolikute hooldusega. Märgati, et alkohooliku ümber paikneb alati grupp inimesi, kes on “haiged koos temaga”. Alkohooliku perekond ja lähedased on sügavas kriisis. Ühe pereliikme alkoholism on väga kurnav nähtus, sest alkohooliku käitumine on sageli ettearvamatu ja sarnaneb vaimuhaige või kapriisse lapse käitumisega. Teised pereliikmed enamasti ei mõista, mis toimub inimesega, kes enne oli üsna normaalne ja vastutusvõimeline ning kellega on seetõttu omal ajal sõlmitud lähisuhted. Just olukorra absurdus teeb selle talumise eriti raskeks. Kaassõltlane on sageli võimetu normaalselt tegutsema, sest ta psüühikas on toimunud tõsised muutused. Kaassõltlane tunneb end vastutavana teiste tunnete ja käitumise eest. Omaenda probleemide määratlemiseks puudub aeg ja oskus (Hellsten 1994, Hardiman 2000, Laane 2001).

Kui tervesse inimkooslusesse (perekond, töökollektiiv jm) kuuluvaid inimesi iseloomustab eneseväarikus, siis haiges süsteemis ei saa keegi end hästi tunda. Aja jooksul kaotab sõltuvushaige perekond oma välis-

kontaktid, sest peres valitseb kaos, kunagi ei saa kindel olla, mida külla tulnud inimene näeb ja kogeb. Nagu sõltuvushaige, nii hakkavad ka pereliikmed probleemi eitama, üritades sellega perekonda iga hinna eest koos hoida. Eriti raskest olukorras on alkohooliku lapsed, kelle jaoks kehtivad pereelus järgmised “metareeglid”: ära räägi, ära tunne, ära usalda, ole täiuslik; sinu vajadused pole olulised, sest oled siin teiste jaoks (Laane 2001).

Kaassõltuvus on kestav traumaatiline olukord, isiklik või perekondlik krooniline kriis, mis on sageli põhjustatud kooselust sõltuvushaigega.

Uurimisprobleemi asetuse

Uurimise eesmärk oli saada ülevaade alkoholismist kaassõltuvuses oleva inimese vaimsest tervisest. Töö eesmärgist lähtudes püstitati järgmised ülesanded: a) kirjeldada alkoholismist kaassõltuvuses oleva inimese peresüsteemi ja kaassõltuvuse mõju vaimsele tervisele; b) kindlaks teha, kuivõrd sotsiaaltöötajad, pere- ja eriarstid on kaassõltuvusest informeeritud ning teevad koostööd abistamiseks alkoholismist kaassõltuvuses olevaid isikuid. Selleks viisin läbi kvalitatiivse uurimise, mille esimeses osas intervjuueerisin 15 alkoholismist kaassõltuvuses olevat inimest ja viibisin osalusvaatlejana Al-Anoni koosolekul, teises osas intervjuueerisin sotsiaal- ja tervishoiu spetsialiste ning kogusin osalusvaatlejana andmeid sotsiaaltöötajate suveakadeemial.

Intervjuud sõltlaste pereliikmetega

Kaassõltlastega läbi viidud intervjuusid analüüsisin, lähtudes vaimset tervist mõjutavate tegurite alusel koostatud teemaplokkidest. Esmalt võtsin vaatluse alla respondentide individuaalsed tegurid ja kogemused, seejärel analüüsisin nende hinnanguid oma sotsiaalsetele suhetele. Järgnevalt analüüsisin kultuuriga seotud väärtushinnanguid ning viimasena respondentide vastuseid, mis puudutasid nende suhteid ühiskonnaga. Tulemused esitan tsitaatidena (respondendi sugu ja vanus on kodeeritud).

Kaassõltlaste individuaalsed tegurid ja kogemused. Süsteemiteooria järgi on perekond dünaamiline süsteem – aja kulgemine mõjutab sündmusi perekonnas (Sadovski 1974). Inimese isikuomaduste kujunemisele ei avalda mõju üksnes vanemate teadlik kasvatus, vaid ka perekonnas valitsev õhkkond. Lapse sotsialiseerumine algab perekonnas ja lapse arengu seisukohalt on perekonna mõju kõige tugevam, seda nii positiivses kui negatiivses mõttes (Tulva ja Viiralt 2001).

N40: *Emal ja isal armastasid ja hoidsid üksteist väga, kuid samas oli minu üle pidev kontroll, kus käin, kellega käin, millal tulen. Nendest reeglitest naljalt üle ei astunud. Kui isa haigestus vähki, siis oli see hirmus, mis toimus. Nüüd mõtlen, et küll on hea, et isa ei näe, mis minu elus kõik toimunud on. Mul on vaimupuudega laps ja alkohoolikust mees, täismäng... ja ma ei saa oma eluga hakkama...*
 N21: *Minu elus algas hirm siis, kui vanaema suri ja jäime emaga kahekesi, isa oli meid ammu maha jätnud. Vanaema oli minu kõige lähedasem inimene, hoolitses, tegi süüa, ostis mulle midagi. Majas oli kord ikka. Olin mingi 6–7-aastane. Varsti peale vanaema surma hakkas ema kõvasti jooma. Tööd tegi ta kodus, nii et juua sai ta millal iganes... tuldi uksest, vahel aknast, sisse ja välja...*

Individaalsus ei ole sotsialiseerimise eeldus, vaid selle tulemus. Sageli asetab elu inimesi tingimustesse, mis ei ole inimväärsed, paneb neile ette inetuid maske, milles isiksus oma mõtlevat ja tundvat Mina ära ei tunne (Kon 1971). Düsfunktsionaalses perekonnas on ahistavad ja raevu tekitavad situatsioonid tavalised ja harjumuslikud. Alkoholismist kaassõltuvusse sattunu ei oska märgata oma psüühikas tekkinud muutusi või häireid.

Respondentide üldine ja vaimne tervis. Esimese küsimise peale ei osata oma tervisele seisukorrale hinnangut anda, vestluse edenedes tullaakse nii mitmelgi korral tagasi tervise juurde, nimetades peavalu, masendust jms. Kui vaimse tervise häired on muutunud väljakannatamatuks, siis minnakse lõpuks spetsialisti juurde. Tervise ja vaimse ter-

viise kogemine on äärmiselt individuaalne.

N45: ...Peavalud tulevad juba selle peale, kui mees helistab ja ütleb, et ta on tagasiteel. Ja kui ta siis juba kodus on, ei saa millelegi keskenduda, hirm on sees, et mis ta nüüd teeb ja millega see lõppeb ja mis kell ta magama läheb?... Magama, oh see on ka õudne. Ma ei saa ju siis magada, sest ta peeretab ja norskab ja ikka on alkoholi hais voodis...Seksuaalelu, mis see veel on? Ei ole seda.

N21: Ma näen jubedaid unesid, et kõik joovad ja ma olen midagi kaotanud või on keegi minult midagi varastanud ja ma nutan ja nutan. Tahan üles tõusta unest, aga ei saa...See on nii jube ja siis on mul terve päev hirm...

M41: Tervis – kõige enne hakkasid mul mingid mäluhäired. Tööpäeva jooksul tekkisid sellised olukorrad, kus ma lihtsalt unustasin asjad ära lühikese aja jooksul. Muidugi kõik unustavad, aga selliseid asju ennem ma ei unustanud.... Ja see oli just vanamehe hästi tihe helistamisperiood. Iga kord, kui ta helistas, siis tundsin, kuidas veri valgub pähe kõik ja selline käte värin hakkas.... Siis ühel päeval lihtsalt tekkis hirm autoroolis ja kui õhtul kodus hakkasin mõtlema, kuidas ma hommikul autorooli lähen, siis hakkasin nutma. Nii suur hirm oli... Kolmel korral olen vajanud psühhiaatri abi. Depressiooni ravi. Terve pere elu on häiritud.

M19: Hambad on küll läbi, käisin esimest korda hambaarsti juures mingi 13 vist, perearsti juures olen vist kaks korda üldse käinud. Noh, psühhiaater ja sots mind koduõppele panidki, õppimisraskused või käitumisraskused. Ma ei saanud ju õppida, mul polnud kohta ja rahu ka ei olnud. Alkoholiga läks jah mul endal ka jamaks. Nüüd ma ei joo enam, suitsetan 11 aastat, ei, 13 juba. Närvid olid krussis. Eks teised vaatasidki mind nagu psühhi, s... sa siis koolis käid nii väga.

N21: Kartsin iga päev midagi, nutsin palju ja pea valutas. Kui ma praegu meenutan, siis olin nagu hiir hirmunud. Mitte midagi polnud kindlat peale selle, et ma olen olemas. Mul oli palju erinevaid haigusi, mandlid, nina, kurguga kogu aeg ja mingi selline asi, et juuksed hakkasid kukkuma peast. Tahtsin palju magada, pidev uni. Arsti

juurde eriti ei jõudnud, ema ei teinud sellest välja, olin kurb, sest ükski ei julgenud ka kuskile minna. Kõik see oli nagu alles, ma ei tea, mis seal erilist on, aga tüdrukuna oli mul tihti häbi. Kurb ma kogu aeg ei olnud, valve-, ei, hädaseisund oli, olin vihane, sotsitöötajad tegelesid ja käisid meil kodus vahel, mulle see ei meeldinud.

N42: Kõige hullem, mis selle aja sees minuga juhtus, oli see, kui seisin köögis ja valisin nuga, millega ta surnuks torgata. Hoidsin nuga käes ja äkki sain aru, mida olen plaaninud, arvasin, et nüüd hakkab vaikselt hulluks minema, äkki olengi juba...

Unenäod, uinumishäired, liigväsimumus on märgid kaassõltlase vaimse tervise halvemisest. Uurides kaassõltlaste igapäevast toimetulekut, selgus, et kõigi tavaliste toimingute sooritamisega on raskusi ja palju toiminguid jäetaksegi tegemata.

Vaimse tervise ja üldise tervise analüüsimisel tuleb arvestada seda, et olukord peres, kus esineb alkoholi kuritarvitamist, mõjutab teisi pereliikmeid. Kui kaassõltlane nimetas peavalu, siis küsides, millal ja kaua pea valutab, selgus, et peavalu algab raske psüühilise pingekorral, ootamatutes ja kindlalt negatiivsetes olukordades, vahel tekib kõhuvalu ja isegi terved hambad hakkavad valutama.

Sotsiaalne tugi ja muud suhted. Mitte juhuslikult ei haara alkoholi järele just eluga kohastumata inimesed, kes otsivad lohutust ja unustust, alati aga ka vabandust oma alkoholismile (Adler 1995). Süsteemiteooria järgi tingib käitumise süsteem, mitte inimene ise. Kui alguses peetakse alkoholi tervistkahjustavaks, siis hiljem võetakse omaks alkoholiliku mõtlemisviisi – “ma ei joo ju, maandan pingeid vahel ja teised joovad ka”.

N36: Ja tuli mingi aeg, kus ma ise olin alkoholik, parandasin pead ja olin kole...Lasti mind töölt lahti jälle....Kestis ikka mõned aastad. Abikaasa surm tõi mu maa peale tagasi, olin teda tahtnud tappa ja koos juues tapsingi. Poleks ma ise ka jooma hakanud, siis ehk... mis sest heietada... Mõtted, mis mõtted? ... Raha ei olnud. Ah, kõik läks alla-

mäge. Minu endised tuttavad keerasid pilgud kõrvale, kui vastu tulid....

Alkohoolikute pereliikmed kurdavad, et ei ole leidnud mõistvat suhtumist ei oma sotsiaalselt võrgustikult ega spetsialistidelt. Vaid vähestel kaassõltlastel on oma päritoluperekonna tugi. Tihti on kaassõltlase lähedussuhted katkenud ja puudub tugi ka sõprade, kolleegide jt poolt.

N42: *Proovisin paari inimesega arutleda, kuid ei tulnud midagi välja, vastati a la, et ega see nii hull ka ei ole. Kuna olime juba ühe elamispinna peale jäänud, siis ema-isa surmajärgselt oli kõik meie. Et pääseda vennast, müüsin korteri ära ja Ta jõi ja laaberdas oma osa rahast maha ja seisis mul ühel hommikul ukse taga. Tõeline õudus hakkas siis pihta....*

N38: *Süüdistasin mehe vanemaid, igakord oli keegi, kes ütles, et proovi veel vastu pidada....*

M19: *Nii kui 18 sain, nii kadus minu vastu lastekaitse huvi, ja kool jäigi pooleli. Nojah, ma käisin ikka ühes klassis mitu aastat. Tööl tuleb käia, et ära elada, töötan lammutusfirmas.*

N21: *Ega koolis ma ei käinud korralikult ja praegu olen 8 kl lõpetanud. Kui kogu aeg oli koolis tunne, et mida sa siia ronid, siis ega eriti ei tahagi minna... Ja see, et mul sõpru on vähe, ei häiri mind, mulle meeldibki rahus olla.*

Kaassõltlane elab kaksikelu, mis kurnab tema vaimset tervist. Ühelt poolt on kaassõltlane düsfunktsionaalse süsteemi osa, teiselt poolt on ta (töökoha olemasolu korral) mingi töökollektiivi liige. Kodus on kaassõltlane selline, nagu alkohooliku käitumine parasjagu võimaldab, tema olukord on ebastabiilne. Töökollektiivis valitseb kord ja üldjuhul stabiilsus ning kaassõltlane peab olema samuti stabiilne. Alkohooliku haiguse süvenedes on tema lähedasel aina raskem säilitada stabiilsust tööl, sest vaimse tervise kurnatus dikteerib reaktsioone ja käitumist.

Kultuuriga seotud väärtushinnangud. Kultuur on seotud millegagi, mida inimene on oma tegevusega loonud (materiaalset või vaimset) ja mida saab ka teisele inimesele üle anda või tulevastele põlvedele pärandada. Kaassõltlane väärtustab elus tihti peale rahu ja vaikust. Samuti väärtustab kaassõlt-

lane töö ning lähedaste ja armastava kaaslase olemasolu.

N39: *Kodus oli pidev näägutamine, igal laupäeval, kõigil tähtpäevadel ema tegi plaane ja hommikust hakkas tüli kiskumine kuni uste paugutamiseni ja kõva kisani välja. Lapseeast mäletan, et nutsin palju, kõik me nutsime. Uitmõttena käis läbi, et kui isa oleks surnud, siis oleks parem, siis teised tunneksid kaasa, aga mina pean teda varjama. Ema ütles, et näe, vähemalt ta ei joo nagu see ja teine... ja ta ei peksa meid. Ema otsis sinisilmselt isale mingisuguseid häid omadusi kompenseerimaks joomist. Ema uskus alati, et midagi muutub. Küsimus oli, mis saab isast, kui ma ta maha jätan?*

N21: *Muidugi juuakse meil palju.... Falck tiirutab mööda, ega ta ei kontrolli kedagi, rahulik suhtumine, kui ei laamendata. Olen ise muidugi joonud, purju olen ainult mõned korrad jäänud. Ema sarnaseks joodikuks ei taha ma kunagi saada, kunagi võib-olla tahan lapsi ja peret, praegu ei taha sellest mõeldagi. Emast on mul hale, praegu ta elab maal ja üritab tööd teha.*

M19: *Mõni sarnane on veel, kellega nüüd korteris koos olen. Aga seda pidevat jama enam ei ole vähemalt... haige olen nüüd väga harva, ega ma sellepärast tööle minemata jäta. Ma ei oska vastata, mis mõte on elul. Tuleb elada, kui siin ilmas juba oled, mõte – eks ma nüüd võin mõtlema hakata....*

N39: *Isale oli töö väga tähtis, töölt ta ära ei jäänud, tööluuse polnud, kuid tinutas pidevalt, käis küla peal pidevalt teistel "abiks", abitööd lõppesid alati joomisega, raha jõi maha. Arvan, et isa raha eest meie õega ei saanud midagi, kõige eest muretses ema. Isaga me ei käinud kuskil, vähemalt mina ei mäleta, kõik ainult emaga...*

Alkohoolik ja tema omaksed kujundavad oma käitumisega peresisese kultuuri, mis on tihti tavainimesele mõistetamatu. Kaassõltlane toimib vastavalt oma arusaamadele, kuid ühiskonnas eelistab konformset käitumist, et sobituda teistesse süsteemidesse. Alkohoolismist kaassõltluses olevas peres on isesugune kliima, sageli on tegemist kultuuritusega.

Ühiskondlikud suhted. Kaassõltlased on

kaotanud huvi ühiskonnas toimuva vastu ning tunnevad ennast ühiskonnas tõrjutuna. Mõned vastajad märkisid, et ootavad riigilt otsustavaid samme alkoholi kuritarvitamise ohjeldamiseks ning toetavaid teenuseid.

N22: *Ma ei osale mingites võimlemisrühmades, kui sa seda mõtled. Aga vahel ikka tahaks puhata, siis ma olen õues...*

M19: *... Ma ei oska vastata poliitikast midagi, mind ei huvita. Kuid see, kes tahab juua, see saab juua hoolimata seadustest, vanusest... Mul on täitsa savi.*

N39: *...liiga tolerantne ühiskond, väär-tushinnangud paigast ära. Võiks naiste turvakodudes aktiivsemalt selle teemaga tegeleda.*

M41: *Poliitikud võiksid ükskord mingid normid ja reeglid paika panna, karistused kindlasti karmimaks ning lõpetama ära karistamise selekteerimise, et tähtsamad ja kuulsamad pääsevad kergemini nii autoroolis kui ühiskonnaelus.*

Osalusvaatluse analüüs

Uurimuse esimese etapi teine osa moodustub Al-Anoni koosolekul tehtud ülestähendustest, mida kasutan intervjuude toetamise või kogutud andmete täpsustamise eesmärgil. Al-Anon loodi USAs 1948. aastal alkohoolikute lähedaste vastastikuse toetuse jagamiseks. Eesti esimene Al-Anoni koosolek toimus 8. oktoobril 1993 (tegutseb veel üks eneseabi rühmitus ATL, mis on mõeldud alkohoolikute täiskasvanud lastele). Rühmaga võib liituda igauks, kes kannatab või on kannatanud lähedase inimese poolt alkoholi kuritarvitamise tõttu.

Osalusvaatlust kokku võttes võib öelda, et räägiti enda tunnetest, mida tekitas/tekitab alkohooliku lähedus või kooselu alkohoolikuga. Räägiti asjaoludest, mis takistavad vastu võtta otsuseid, suhteid luua ja neid hoida. Helluse puudumisest ja igatsusest selle järele. Tõrjutusest iseenda vastu, tõrjutusest teiste poolt. Endale vastutuse võtmisest ja vastutuse puudumisest enda ees. Üks väga oluline tunne on viha ja soov vihast vabaneda. Aastaid kantakse viha endaga kaasas ja see teeb murelikuks, sest vihal ei ole objekti – ta lihtsalt on. Inimene läks

silmnähtavalt vihasemaks sellest, et ta rääkis, kui vihane ta on. Kahesugune käitumine elus mõjub halvasti psüühikale. Kaassõltlased soovivad vabaneda mitmesugustest käitumiskompleksidest. Sain kinnitust eelnevalt kogutud andmetele, et süsteemi sees on alkoholism süsteemi purustavaks jõuks ja areneb edasi, nakatades teisi kaassõltuvusse.

Spetsialistide arvamused

Uurimuse teises etapis intervjuerisin sotsiaal- ja tervishoiuspetsialiste, analüüsi tulemusi toetavad sotsiaaltöötajate suveakadeemial kogutud osalusvaatluse andmed.

Perearstid. Intervjueritud perearstid töid välja, et pered on suurest töötamisest ülepinges, alkoholi tarvitatakse tihti, sageli üksindusest. Sagenenud on perevägivald ning alkoholi tarvitamine üksi elavate eakate ja üksikute meeste seas. Kaassõltlase vaimne tervis on negatiivse prognoosiga. Mure, ahastuse, nõutuse ja enesesüüdistamise tagajärjeks on tihtipeale depressioon. Positiivne on see, et tulla abi küsima, et valehäbit on üle saadud. On sagenenud mure oma lähedase poolt alkoholi kuritarvitamise pärast. Sotsiaaltöötajatega vahetatakse infot seaduses ette nähtud piirides. Kindlasti ei saa pereprobleeme avalikustada. On soovitatud sotsiaaltöötajatele loengute teemasid ja soovitusi on ka kuulda võetud. Info liigub kiiresti.

Sotsiaaltöötajad. Sotsiaalala töötajate arvates on olla alkoholi kuritarvitaja lähedane üheks suuremaks probleemiks, mis isiklikus elus saab ette tulla. Meedia peaks julgustama inimesi avalikult tunnistama probleemi olemasolu. Võiks koostada vastavaid teemavaldikuid.

Omaste peamine mure on kodune olukord, kus valitseb psühholoogiline ja majanduslik terror ning vahel ka perevägivald. Tihti omaksed ei mõista, et alkoholism on haigus. Põhiline on selle sõltuvuse lahtirääkimine ja nende võimaluste tutvustamine, mida meie ühiskond pakub: liitumine AA rühmaga, psühhiaatri juurde suunamine. Eriti raskek olukorras olijatele on pakutud toidu- ja

riideabi, samuti alkoholi kuritarvitajatele.
Kui olukord on kodus väga kurnav ja n-ö ämber täis, siis tullakse ja räägitakse.
Naised on harjunud nii elama ja lahutades poleks ka kuskile elama asuda. Vajadusel anname toidu- ja riideabi, probleemid on ja jäävad.

Kui meie klient on sündinud perre, kus pidevalt alkoholi tarvitatakse, siis ta ei oska paremat soovida, tema maailm on nii piiratud.

Nad on kogenud vägivalda: psüühilist, füüsilist, seksuaalset....

Kui inimesed rohkem avalikult räägiksid, eriti need, kes olukorrast välja tulnud, siis julgustaks selline samm teisi, kes parasjagu võitlevad probleemidega. Just see teadmine, et samas olukorras inimesi on palju ja on inimesi, kes on oma eluga edasi läinud, ehk see teadmine aitaks ka teisi.

Psühhiaatrid. Üks psühhiaater nimetas, et mitte rohkem kui 20% alkoholiprobleemidega inimestest pöörduv psühhiaatri poole. Päevas käib vastuvõtul kuni 20 patsienti. Paljudel patsientidel on kaasas omaksed. Alkoholismi olemusest on teadmised erinevad, see oleneb inimesest – tema haridusest, intelligentsist ja isiksuseomadustest. Rohkem on inimesi, kellele alkoholism ei ole arusaadav. Tihti pöörduvad omaksed ise psühhiaatri poole.

Palju esineb lähedaste depressiooni ja stressi...

Kurb on see, kui tagasi tulevad alkoholikute naised, kes on sõltuvusse langenud selle tõttu, et on hakanud mehe eest viina ära jooma. Kahjuks on neid juhtumeid päris palju. Siin inimene ei mõista kohe üldse alkoholismi olemust. Positiivne on see, et ta tuleb...

Neid probleeme peaksid kindlasti valgustama spetsialistid. Praegu töötame tagajärgedega.

Lastele ja noortele psühhoterapiat pakkuv psühhiaater väljendas seisukohta, et kõige kergem on aidata noort täiskasvanut, kellel on võimalus iseseisvaks eluks, töö- ja elukoht. Tal on võimalik läbi töötada oma lapsepõlvekogemus ja töötada edasi selleks, et tema

edaspidine elu saaks muutuda. Noorte täiskasvanute puhul on otsustava tähtsusega asjaolu, et lapsepõlves on keegi olnud alkoholik. See on üsna tavaline, kuid mitte absoluutne. Psühhoterapias selgitatakse, et vana alkoholismi eest patsient ei vastuta.

Kolmas intervjuueeritud psühhiaater rääkis, et tema vastuvõtuaeg ühele patsiendile on 30 min ja tema otseste kohustuste hulka patsiendi sotsiaalse tausta uurimine ei kuulu. Kui ta selle kohta küsimusi ei esita, ei juhtu psühhiaatrile sellest midagi. Sotsiaaltöötaja ambulatoorse võrgustiku hulka ei kuulu.

Neljas intervjuueeritud psühhiaater ütles, et sooviks tihedamaid kontakte KOV sotsiaaltöötajatega, et patsiente paremini mõista. Kõiki kontakte ei võimalda seadus, kuid psühhiaatri sõnul on omavalitsusi, kus koostöö on pidev ja seejuures seaduslik. Samas on omavalitsusi, kes ei huvitu ega reageeri kuidagi kohalike inimeste psühhiaatrilistele probleemidele. Patsiendi sotsiaalse keskkonna ja toimetuleku tundmine oleks psühhiaatrile abiks, kuid vastuvõtuajal neid teemasid ei jõuta käsitleda.

Võib öelda, et perede alkoholiprobleemid on kõigile spetsialistidele tuttavad.

Kaassõltlaste vaimne tervis on halb. Tervishoiusüsteemis töötavatel spetsialistidel ei ole töökoormuse tõttu aega süveneda alkoholiku sotsiaalse tausta uurimisse – kui ise ei räägita, siis arst neist ka ei tea. Koostöö sujub seadusega lubatud piirides.

Alkoholiku kaassõltlastel esineb sageli psühhosomaatilisi haigusi. Meil räägitakse alkoholismist perekonna kontekstis: pereprobleemid, õpiraskused, käitumishäired jm. See ei ole vale, kuid käsitlus toob välja üksnes düsfunktsionaalsuse tagajärjed, pereliikmete pidevat vaimset pinget ei käsitleta ega peeta märkimisväärseks. Tervisehäire palaviku või valuna näitab haigestumist, kuid kuidas seletada (suuta seletada) arstile, et see valu või palavik on tekkinud pikaajalise vaimse pinge tõttu. Eelarvamus takistab tunnistamast alkoholismi perekonnas. Meelsamini tunnistatakse lihtsalt, et “joomine on ebanormaalne”, aga minul valutab pea ning on palavik.

Kaassõitlaste poolt oleks vaja rohkem avatust ja avalikustamist.

Spetsialistid töid välja, et Eesti alkoholipoliitika soosib alkoholi tarvitamist. Viimastel aastatel on reklaamid, õllesummerid jm suveüritused muutunud rahva tervise seisukohalt vaadatuna vastutustundetuteks. Spetsialistide arvamus Õllesummerist kui nähtusest on üheselt negatiivne. See on alkoholi tarvitamise propageerimine, ja seda pakutakse välja ja reklaamitakse kui pereüritust!

Osalusvaatlus sotsiaaltöötajate suveakadeemias

Kõik suveakadeemias alkoholismi kaassõltuvust käsitlenud töötoas osalenud sotsiaaltöötajad olid tegelnud alkoholiprobleemidega, kuid osalemine sellel koolitusel andis võimaluse vaadelda alkohooliku ja kaassõitlase tundeid. Sotsiaaltöötajate teadmised alkoholismist kui sõltuvushaigusest olid erinevad. Neljandik hindas enda teadmisi selles valdkonnas väga heaks, teine neljandik keskpäraseks ja pooled arvasid, et neil on teadmisi alkoholismist vähe. Kui alkohoolik ei tunnista alkoholi tarvitamisega kaasnevat probleemi, siis kaassõitlane ei räägi vaimse tervise probleemidest otse, vaid see selgub läbi tema tunnete, mis tekivad peresüsteemis. Seesugune lähene mine probleemile oli pea kõigile osalejatele uus. Kuna paljudel grupis osalejail oli isiklike kokkupuuteid selle probleemiga, siis räägiti oma tunnetest, mida tekitas lähedase inimese poolt alkoholi kuritarvitamine. Kõige iseloomulikud olid depressioonile omased tunded: ängistus, hirm, häbi- ja süütunne ning kurbus, rusutus ja mure. Mõnikord on iseenda tunnetega toimetulek raskem kui kaaslaste poolt tõrjutuse talumine.

Kokkuvõte ja järeldused

■ Intervjuude analüüsisel selgus, et alkohooliku kaassõitlase vaimne tervis on halb. Seda seisukohta toetasid spetsialistide arvamused. Tänapäevani ei käsitleta rahvatervise uurimustes kaassõitlaste vaimset tervist.

■ Alkohoolikust kaassõitlase vaimset tervist peret võib nimetada oma toimimiselt düsfunktsionaalseks pereks.

■ Kaassõitlane tunneb ennast ühiskonnas tõrjutuna ning tema toimetulek igapäevaeluga on raskendatud. Kaassõitlase puuduvad lähedussuhted sõprade ja sugulastega.

■ Enamus kaassõitlasi tunnistas, et on proovinud frustratsioonist üle saada alkoholi abil.

■ Kaassõitlane elab kaksikelu, mis põhineb kahesugusel käitumisel: üht käitumisviisi harrastatakse peres, teine käitumisviis ja hoiakute omaksvõtt toimub töökeskkonnas ja mujal väljaspool kodu.

■ Spetsialistide hinnangul esineb alkohoolikute lähedastel palju psühhosomaatilisi haigusi.

■ Kaassõitlased ei julge või ei oska oma vaimsetest häiretest rääkida. Alkohoolikuid peetakse ühiskonnas hülbinud inimesteks ning seoses alkoholi kuritarvitamisega räägitakse laste õpiraskustest, käitumishäiretest ja kuritegevusest. Kaassõitlase ei räägita üldse. Kaassõitlane ei ava ennast enne, kui tema olukord on väga hull ja tekkinud on palju häireid toimetulekul, vaimse või füüsilise tervisega. Niikaua kuni ta usub, et varsti läheb olukord paremaks, ei tule ta abi otsima.

Viidatud allikad

- Adler, A.** (1995). Inimesetundmine. Tallinn: AS Kupar.
- Hardiman, M.** (2000). Sõltuvus. Tallinn: Tänapäev.
- Hellsten, T.** (1994). Jõehobu elutoas. Lähisõltuvus ja kohtumine sisemise lapsega. Tallinn: Eesti Karskusliit.
- Hellsten, T.** (2004). Jõehobu töökohas. Tartu: Johannes Esto Ühing.
- Kon, I. S.** (1971). Isiksuse sotsioloogia: mille kallal töötavad ja mille üle vaidlevad filosoofid. Tallinn: Kommunist.
- Laane, K.** (2001). Tulevik virgus täna. Rehabilitatsioonitöö käsiraamat. Tallinn: Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium. Eesti Sõltuvushaigete Rehabilitatsiooni Ühing.
- Laane, E., Laane, K.** (1999). Teavet probleemkäitumiste ennetustööks. Tallinn: Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium. Eesti Sõltuvushaigete Rehabilitatsiooni Ühing.
- Levi, V.** (1974). Mõttejaht. Psühhiaatri märkmed. Tallinn: Valgus.
- Rand, D.** (2006). Alkohooliga seotud olukord Eestis. URL <http://www.sm.ee/www/gpweb-est.gr.nsf/pages/news0728> (26.09.2006)
- Saarma, J.** (1977). Vaimne tervis. Tallinn: Valgus.
- Saarma, J.** (1987). Aju ja alkohol. Tallinn: Valgus.
- Sadovski, V.N.** (1974). Osnovaniya obštšei teorii sistem. Moskva: Nauka.
- Tulva, T., Viiralt, I.** (2001). Võrgustikutöö võimalusi laste- ja pereprobleemide lahendamisel. Kogumikus T. Tulva (toim.), Laps ja pere tänapäevses Eestis, 28–36.

„Õpitud abitus” ja „anna näljasele õng, mitte kala”

vajalikkus Eesti sotsiaaltöö erialadiskursuses

Sõna on sotsiaaltöötaja tööriist inimsaatuste mõjutamiseks. Seetõttu pole liigne vahel küsida, miks ma selle või teise asja kohta just nii ütlen ning kuidas asjadest mõtlemise ja rääkimise viis mõjutab mu tegusid ja nende tulemusi.

Marju Selg, Tartu Ülikool

Võib juhtuda, et mõni mõiste või kujund on nii omaseks saanud, et ei teki kahtluse kübetki selle sobivuses ja asjakohasuses. Ometi peaks iga sotsiaaltööd õppinu olema tuttav raskesti vaidlustatava konstruktsionistliku arusaamaga (vt nt Burr 2003), et sõna mõjutab mõtet ja tegu ning kujundab arusaamu, mis omakorda levivad sõna abil ja väljenduvad tegudes. Asjade ja inimeste nimetamise viis näitab, kuidas me neist mõtleme ja mida me nendega tõenäoliselt ette võtame. Sõna on sotsiaaltöötaja tööriist inimsaatuste mõjutamiseks. Seetõttu pole liigne vahel küsida, miks ma selle või teise asja kohta just nii ütlen ning kuidas asjadest mõtlemise ja rääkimise viis mõjutab mu tegusid ja nende tulemusi

Sotsiaaltöötaja elukutse juurde kuuluvad lisaks praktilisele tegutsemisele ka kogemused ja teadmised ning kõigest sellest rääkimiseks eriline mõistete ja tähenduste süsteem ehk erialakeel. Kõik see kokku on sotsiaaltöö erialadiskursus, mis väljendub erialases kõnes ja kirjalikes tekstides (vt Taylor 2001). Sotsiaaltöö erialase keelekasutuse kriitiline analüüs on rahvusvahelises sotsiaaltöö uurimuses olulisel kohal (vt nt Chambon jt 1999, Fook 2002, Hall jt 2004, Payne 2005 jpt) ning väärks arendamist ka Eestis. Teen otsa lahti, alustades kahest sotsiaaltöötajate seas liikvel olevast kujundist – need on „õpitud abitus” ja „ära anna kala, anna õng”. Aidaku järgnev põgus analüüs teritada lugeja kõrva ja pilku suuliste ja kirjalike sotsiaaltöö tekstide suhtes.

Õpitud abitus

Sotsiaaltöötajate suust võib üsna sageli kuulda, et toetused ja teenused rikuvad inimesi, neil kaob motivatsioon ise pingutada ja tekib õpitud abitus. „Abitutele” omistatakse vastutus-tundetust ja omakasupüüdlikku manipuleerimist sotsiaaltöötajaga, sel moel käituvatele inimestele ei tohi liialt vastu tulla, neid tuleb kontrollida ja karmimalt kohelda. Aga süüvides „õpitud abitus” teaduslikku sisusse, avaneb hoopis teistsugune pilt.

Mõiste „õpitud abitus” pärineb käitumuslikust psühholoogiast. Kuulus Ameerika psühholoog Martin E. P. Seligman jõudis 1960ndatel katsete tulemusel tõdemusele, et kui loomade või inimeste püüdlusi korduvalt katkestada mingi ettearvamatu, indiviidi kontrollile mittealluva ebameeldiva sündmusega, siis nad lõpuks loobuvad üldse püüdmast ning tarduvad õpitud abitus seisundisse (vt http://en.wikipedia.org/wiki/Learned_helplessness, 30.06.2007).

Õpitud abituse fenomeni kohta leidub sotsiaaltöölases kirjanduses suhteliselt vähe materjali; põgusalt on sel teemal kirjutanud M. Payne (2005, 304–305) ning J. Milner ja P. O’Byrne (2002, 112–113) ja nende autorite käsitlustele peamiselt toetungi. Payne, Milner ja O’Byrne ja nende poolt refereeritud autorid leiavad, et see, mis juhtub laboris, võib juhtuda ka tegelikus elus. Kui inimene on saanud veenvaid kogemusi, et tema tegevus ei mõjuta temaga juhtuvat, kujuneb tal uskumus, et ta ei suuda ka edaspidi, muudes olukordades, midagi positiivset saavutada, oma keskkonda mõjutada. Kaob motivatsioon ja eneseusaldus, tekib tardumus, väheneb mõtlemis- ja õppimisvõime, inimene lepib sõltuvusega ja muutub orjameelseks, kuigi tal oleks jõuvarusid selleks, et välja murda.

Paljud autorid on leidnud, et õpitud abituse teket soodustavad keskkonnad, milles indiviid kogeb suutmatust endaga toimuvat kontrollida: vangla, kool, vaimuhaigla, lastekodu, pika-ravihaigla. Õpitud abituse all võivad kannatada ka toetustest elavad üksikemad, lähisuhtevägivalla ohvrid, väärkoheldud lapsed, pikaajalised töötud. Marginaliseeritud inimesed ühinevad müüdiga, et neile saab osaks see, mille nad on ära teeninud. Toimub võõrandumise ja oma väärtusetuse sisemine omaksvõtt.

Seligman avastas siiski, et mitte kõik inimesed, kui nad satuvad kontrollikaotuse olukorda, pole vastuvõtlikud õpitud abitusele. Masendusse langevad need, kellel on kalduvus pessimistlikus ja ennast süüdistavas toonis endale ära seletada, miks temaga just nii pidi juhtuma. Sellised inimesed näevad halbade sündmuste põhjusi iseendas, halba olukorda püsivana ja kõiki eluvaldkondi hõlmavana. Mõned uurijad on pessimistlikku äraseletamisstiili seostanud depressiooni jt vaimse tervise häiretega. (vt http://en.wikipedia.org/wiki/Explanatory_style, 30.06.2007)

Töötades passiivse ja jõuetu kliendiga, tuleks sotsiaaltöötajal selgusele jõuda, kas tegemist võib olla õpitud abitusega. Barber (1991, vt Milner ja O’Byrne 2002, 113) soovib selleks kasutada järgmisi küsimusi:

- Kui kaua on asjad juba nii halvasti olnud?
- Mida olete püüdnud teha olukorra muutmiseks?
- Kas sellel on olnud edu?
- Kui palju on Teil olnud häid aegu võrreldes halbade aegadega?
- Mille arvele panete oma head ajad?
- Mille arvele panete oma halvad ajad?
- Kui panete sisemiste põhjuste arvele, siis kas peamine on olnud jõupingutuste vähesus või võimete puudumine? (jõupingutusi on lihtne suurendada).
- Kui põhjused on välised, siis kas peamine on hea õnne puudumine või ülesande keerukus? (Tõeliselt hea õnn ei allu meie kontrollile, kuid head õnne võib esile kutsuda ka oma tegevust kavandades ja pingutades põhimõttel „igatüki on ise oma õnne sepp”)

Kui klient kannatab õpitud abituse all, tuleb sotsiaaltöötajal silmas pidada nii psühholoogilisi kui sotsiaalseid tegureid, aktiveerida nii sisemisi kui väliseid jõuvarusid. Vahel võib individuaalne psühholoogiline nõustamine olla kiire ja tulemuslik viis inimese jõustamiseks. Seejuures on oluline teada, et indiviidi isiksuseomadused pole pelk „siseasi”, neid mõjutab ka sotsiaalne keskkond¹. Kui nõustamine on õnnestunud, võib jätkata pikemaajalise sekkumisega väliste tingimuste muutmiseks. Üks viis õpitud abitusest jagusaamiseks on

¹ Hea ülevaate psühholoogiliste ja sotsiaalsete tegurite mõjust (psühhosotsiaalne arengukäsitlus) annavad näiteks Newman ja Newman (1999) oma käsiraamatus „Development Through Life”, 31–69 (sobivad ka selle raamatu varasemad ja hilisemad trükid).

Joonistanud Karina Käär

keskkonna rikastamine, pakkudes inimestele uusi kogemusi olukordadest, mida nad suudavad kontrollida, ja endale soodsas suunas mõjutada.

Niisiis pole õpitud abitus liigse poputamise tagajärg, vaid risti vastupidi – seda põhjustavad elus kogetud rängad tagasilöögid ja kontrollikaotuse tunne. Õpitud abituse all kannatavaid inimesi ei tohiks halvustada ega süüdistada laiskuses ja motivatsioonipuuduses. Abi on jõustavatest sekkumistest nii individuaalselt kui grupitööna, samuti keskkonna kujundamisest turvalisemaks ja initsiatiivi soosivamaks.

Kala ja õng

„Anna näljasele õng, mitte kala” – seda hiina vanasõna on Eesti sotsiaaltöös õpetliku kujundina palju kasutatud. Põhimõtteliselt on õige, et kliente ei tohi harjutada abist sõltuma, vaid tuleb varustada oskuste ja vahenditega, aidata luua neil niisuguseid tingimusi, et nad suudaksid ise toime tulla.

Siiski, õnge pakkumisel abi vajavale individile või perekonnale tuleks olla ettevaatlik. Hädasolija ei pruugi suuta ise „õnge“ käsitseda, vägisi õnge pakkumine oleks isegi küüniline. See justkui ütleks inimesele: „Näe, ma ju aitan sind, aga sina ei võta abi vastu – järelikult pole sul seda vajagi”.

Üksikisik või perekond, kes on akuutses kriisis, kelle esmavajadused on rahuldumata, vajab eelkõige toetust, mitte uusi ülesandeid. Õnge tasub pakkuda, kui on olemas sisemised jõuvarud ja motivatsioon, kuid välised ressursid kas puuduvad või on olemasolevate oskuste ja vahenditega kättesaamatud. Lastega perede abistamisel tuleb „kala“ ja „õnge“ eriti tundlikult doseerida. Laps on täiskasvanutega võrreldes eriline klient, lapse arenguvajadusi, vajadust kiindumuse ja hoolitsuse järele ei saa edasi lükata, kuni vanem „kalapüüki” õpib.

Ka õpitud abituse küüsis olija ei suuda õnge vastu võtta. Uute toimetulekuviiside pealesurumise (õng) asemel poleks paha, kui sotsiaaltöötaja hoopis osa kliendi kohustusi ja vastust enda kanda võtaks, kuni jõuvarud taastuvad. Kõigepealt oleks sotsiaaltöötaja poolt hea osutada otsest abi ja pakkuda hingelist tuge ning võimaldada psühholoogilist nõustamist (kõik need on „kalad“) ja alles uue jõu kogunedes harjutada klienti taas õnge kasutama. Veelgi parem on hoolitseda selle eest, et keegi ei peaks oma „kala“ üksinda püüdma.

Põhimõte „anna õng, mitte kala“ kehtib hästi kogukonnatöö kohta. Leidub häid näiteid projektidest, mille abil peamiselt arengumaade ressursivaestes kogukondades arendatakse uusi edasiviivaid ühistegevusi ja õpitakse kasutama uusi elatusallikaid (vt nt Payne 2005, 216 jj; palju materjali on võimalik leida Internetist). Ilmselt sobiks see töösuund ka Eestisse.

Kes sellest võidab?

Kriitilise diskursusanalüüsi üks reegleid käsib uurida, kelle huvides on üks või teine asjadest rääkimise viis. Asja teeb põnevaks see, et huvi või kasu on enamasti varjatud, vahel koguni vastupidiste väidete taha. Oma sõnade peidetud tähendusest ei pruugi ütleja ise teadlik olla, jutt võib olla mingi valitseva diskursuse teenistuses, mida selle sees olija peab ainuvõimalikuks mõtlemisviisiks. Kriitilise sotsiaaltööanalüüsi ülesanne on praktika (sh suuline või kirjalik tekst) „lahti võtta“ (dekonstrueerida), avastamaks varjatud huvid, uskumused, kallutatud, mahavaikimised jne, et seejärel asuda üles ehitama (rekonstrueerima) uut käsitlusviisi, leiutades uusi mõisteid, uuendades erialakeelt ja suhtlemisstiili ning luues uusi töömeetodeid. Loomulikult tuleb arendada ka uut erialakultuuri, uut õhustikku, milles uus käsitlusviis juurduda saaks. (vt Fook 2002, 89–98)

Eesti sotsiaaltöö erialadiskursuses käibel olevad „õpitud abitus“ ja „anna õng, mitte kala“ esindavad üht ja sama sotsiaaltöö väärtusi õnnestavat mõtteviisi, mis juhindub müüdist, et „õnge andmine“ on jõustamine ja seeläbi „õpitud abitusest“ väljatoomine. Seejuures on tähendused, mida omistatakse nii jõustamisele kui õpitud abitusele, tugevas nihkes nende mõistete teaduslik-erialasest tähendusest. Eesti keeles sotsiaaltöö kohta kirjapandust ei õnnestunud leida ei „õpitud abituse“ ega ka mitte „õnge andmise“ tõsiseltvõetavaid analüüse. Ants Tammar (2001) arutleb Sotsiaaltöös õnge ja kala ja kala andmise üle ning tõdeb, et pikaajalist töötut ei saa kohustada õnge ehk toimetulekuvõimet toetavat tegevust vastu võtma. Nii see on, kuid lahtiseks jääb küsimus, kuidas aitajad teavad, kes täpselt millist õnge vajab, kust saada kvaliteetset õnge ja miks pakutavat siiski sageli vastu ei võeta.

Õnneks leidsin ajakirja Sotsiaaltöö sellest samast 2001. aastakäigust Rein Ruutsoo kriitilise artikli „Eesti ühiskonna tervis ja sotsiaalne kapital“, milles ta muuhulgas dekonstrueerib Eesti ühiskonna sotsiaalse mõõtmel eiramist ja ultraradikaalset majanduspoliitikat legitimeerivaid argumentatsiooniskeeme². Ruutso osutab, et ühe „tatcherliku“ argumentina on käibel meile juba tuttav „inimesele tuleb anda mitte kala, vaid õng“, mis tähendab seda, et „sovjetiseeritud inimene“ visatakse vette ja ta õpib ise ujuma (Ruutso 2001, 16). Kuigi artikkel on kirjutatud kuus aastat tagasi, on teema aktuaalne ka praegu: Ruutso kaitseb selles sotsiaaltöö väärtusi enam, kui seda teevad paljud sotsiaaltöötajad.

Miks siis ikkagi räägivad sotsiaaltöötajad klientide „õpitud abitusest“ ja neile „kala asemel õnge“ pakkumisest? Sotsiaaltöötaja argipäev on stressirohke: tuleb kogeda lahendamatu olukordi, tõrksaid kliente, ootamatuid tagasilööke. Ka sotsiaaltöö teoreetikud on rõhutanud, et tänapäeva sotsiaaltööle on iseloomulik ettearvamatus, vastuolulisus ja ebakindlus³. Kuidas sellises olukorras säilitada meeled kindlust ja optimismi? Kahjuks pole töötajat toetav organisatsioonikultuur, tööd mõtestada aitav igapäevane supervisioon jm ametialased hüved veel

² Legitimeerimise ja argumentatsiooniskeemide kohta kirjutab ka nt van Dijk (2005).

³ Sel teemal on arutlenud Nigel Parton jpt autorid, vt nt Partoni ja O'Byrne'i (2000) või Payne'i (2005) käsitlusi.

igale sotsiaaltöötajale kättesaadavad. Nii tulebki ise toimetulekustrateegiaid leida. Võimalik, et „õpitud abitus” ja „kala asemel õnge pakkumise” varjatud funktsioon on sotsiaaltöötaja psühholoogiline enesekaitse⁴. Erialase toeta jäänud spetsialist õigustab sel moel enda suutmatust ja oma eriala piiratust, suunates tähelepanu hoopis kliendi passiivsusele ja tõrksusele („õpitud abitus”). „Õpitud abitus” võib kliendi käitumise seletuseks sobida ka juhul, kui sotsiaaltöötaja väldib ühiskonnakriitilise positsiooni võtmist, selle tunnistamist, et paljud probleemid tulenevad struktuurset ebavõrdsusest ega ole üksikisiku tasandil lahendatavad. Samuti võib põhjuseks olla pädevuse puudumine sootundlikuks lähenemiseks nt perevägivald või seksuaalse ärakasutamise juhtudel⁵. „Kala asemel õnge” pakkumist võib seletada mitmeti. Spetsialist võib siiralt uskuda, et see ongi sotsiaaltöö missioon. Oma osa võib olla ka liberaalsel maailmavaatel ja kriitikavabal liitumisel pehmeid väärtusi tõrjuvate argumentatsiooniskeemidega, mida Ruutsoo paljastas (vt eespool). Mulle tundub, et peamine on siiski sotsiaaltöötaja erialane ebakindlus ja ressursipuudus. Tööga ülekoormatud sotsiaaltöötajale oleks kergenduseks, kui klient õnge vastu võtaks.

Lõpetuseks

Metafooride ja kõnekujundite kasutamine erialakeeles pole iseenesest halb, see avardab väljendusvõimalusi, teeb suhtlemise rikkamaks. Professionaalina tuleks aga olla teadlik oma sõnade tähendusest, nende erinevatest tõlgendustest ja mõjust klientidele, koostööpartnereile jt asjaosalistele. Tähtis on mõista, et keel on sotsiaaltöötaja võimas tööriist.

Kasutatud allikad

- Burr, V.** (2003). *Social constructionism*. Second edition. London. Routledge. New York.
- Collins, D., Jordan, C., Coleman, H.** (2007). *An Introduction to Family Social Work*. Second edition. Thomson. Brooks/Cole.
- Featherstone, B.** (2005). *Feminist Social work: Past, Present and Future*. Raamatus: Hick, S., Fook, J., Pozzuto, R. *Social Work: A Critical Turn*. Thompson Educational Publishing.
- Fook, J.** (2002). *Social Work Critical Theory and Practice*. Sage Publications.
- Hall, C., Juhila, K., Parton, N., Pösö, T.** (2004, toim.). *Constructing Clienthood in Social Work and Human Services. Interaction, Identities and Practices*. Jessica Kingsley Publishers. London and New York.
- Milner, J., O’Byrne, P.** (2002). *Assessment in Social Work*. Second revised edition. Palgrave Macmillan.
- Newman, B. M., Newman, P. R.** (1999). *Development Through Life. A Psychological Approach*. Seventh edition. Brooks/Cole. Wadsworth.
- Parton, N., O’Byrne, P.** (2000). *Constructive Social Work: Towards a New Practice*. Basingstoke Macmillan.
- Payne, M.** (2005). *Modern Social Work Theory*. Third edition. Palgrave. Macmillan.
- Ruutsoo, R.** (2001). Eesti ühiskonna tervis ja sotsiaalne kapital. *Sotsiaaltöö* 4, 16–18.
- Tammar, A.** (2001). Pikaajalised töötud vajavad aktiveerimiskeskusi. *Sotsiaaltöö* 3, 46–49.
- Taylor, S.** (2001). *Locating and Constructing Discourse Analytic Research*. Raamatus: Wetherell, M., Taylor, S., Yates, S., J. (toim). *Discourse as Data. A Guide for Analysis*. Sage Publications. 5–48.
- Van Dijk, T.** (2005). *Ideoloogia. Multidistsiplinaarne käsitus*. TÜ Kirjastus: Tartu.
- Wikipedia** (2007). http://en.wikipedia.org/wiki/Learned_helplessness (30.06.2007)

⁴Psühhoanalüütilise teooria järgi kasutab indiviid mina kaitsemehhanisme toimetulekuks vaenuliku, stressi tekitava maailmaga. Käesoleval juhul võiks tegemist olla projektsiooniga – ebasoovitavad mõtted ja tunded, millest ei taheta loobuda, peegeldatakse teistele.

⁵Kriitilisest ja radikaalsest sotsiaaltööst on kirjutanud Payne (2005), Fook (2002) jpt.

⁶Seda teemat käsitlevad paljud feministlikud autorid, nt Featherstone (2005), kuid see on esindatud ka kõikides kaasaegsetes ülevaateostes (nt Payne 2005) ja käsiraamatutes (nt Collins jt 2007).

Artikkel on ilmunud ajakirjas *International Social Work* 47(3): 407–424. © IASSW, ICSW, IFSW 2004. Tõlke avaldamiseks on andnud loa autor ja Sage Publications Ltd.

Sotsiaaltöö määratlemine

21. sajandiks (2)

Rahvusvahelise Sotsiaaltöötajate Föderatsiooni ülevaadatud sotsiaaltöö definitsioon

Isadora Hare¹

Sotsiaaltöös nr2/2007, lk 52–57 ilmunud artikli esimeses osas kirjeldas autor 2000. aasta juulis Montrealis vastu võetud rahvusvahelise sotsiaaltöö definitsiooni sõnastamise protsessi ning selgitas selliseid definitsioonis kasutatud olulisi mõisteid nagu *inimene keskkonnas* ja *heaolu*. Samuti käsitles artikkel sotsiaaltööd kui sotsiaalseid elukutseid koondavat üldmõistet ning selliseid sotsiaaltöö tegevusi, nagu sotsiaalsete muutuste ellukutsumine, probleemide lahendamine inimsuhetes, inimeste jõustamine ja vabastamine². Artikli teises osas antakse ülevaade sotsiaaltöö definitsiooni aluseks olevatest teooriatest ja põhiväärtustest.

Inimkäitumise ja sotsiaalsete süsteemide kohta loodud teooriate kasutamine sotsiaaltöös

Üks professioni kriteeriume on spetsiaalsete teoreetiliste teadmiste omamine ja kasutamine (Greenwood 1957, 46; Bartlett 1970, 63). Kuna töögrupp valis sotsiaaltöö keskseks mõisteks inimese tema keskkonnas, tehti rõhuasetus inimkäitumise ja sotsiaalsete süsteemide teooriatele. Mõlemad teooriate rühmad hõlmavad teadmisi mitmest teadusharust, sealhulgas psühholoogiast, sotsioloogiast, antropoloogiast, politoloogiast, õigusteadusest, meditsiinist, psühhiaatriast ja majandusest. Neist valivad sotsiaaltöötajad välja aspektid, mis on nende tegevuse jaoks erinevates kontekstides asjakohased. Inimkäitumise teooriad hõlmavad psühhodünaamilist, kognitiivset-käitumuslikku, kriisi- jm teooriaid (Shaefor jt 1997, 100–6).

Võttes arvesse sotsiaaltöö holistlikku lähenemist inimesele tema keskkonnas, on ka sotsiaalsete süsteemide teooriatel otsustav osa sekkumise vajavate situatsioonide keerukuse mõistmisel. Üldist süsteemiteooriat on Carol Meyer defineerinud (1995, 19, 21) kui „üldteadust terviklikkusest, mis kirjeldab omavahel interaktsioonis olevate elementide kogu või selliste muutujate omavahelist süstemaatilist seotust, nagu inimesed ja nende keskkonnad... süsteemse mõtteviisi eesmärk on arvesse võtta nende mitmekülgsust, kompleksust ja määramatust... [see] tähendab terviklikkust, osade integreerituse ja interaktsiooni protsesside otsimist“.

Üldist süsteemiteooriat seostatakse tihti ökoloogilise kontseptsiooniga, mis moodustab ökosüsteemide aspekti sotsiaaltöös. Ökoloogia – mõiste, mis on võetud bioloogiast – on teadus organismi ja keskkonna suhetest. Sellest lähtudes vaadeldakse inimest ja keskkonda kui terviklikku, omavahel seotud süsteemi, milles kumbki pidevalt mõjutab teist, püüdes saavutada dünaamilist tasakaalu. Selline vaatenurk võimaldab sotsiaaltöötajal „haarata olukorra kompleksust ning vältida lihtsustamist“ (Meyer 1995, 19). Mattaini sõnul (1995): „Sotsiaaltöötaja peab nägema ja teadma kõike ühel ja samal ajal... sotsiaaltöös nõuab adekvaatse hinnangu andmine üldpildi haaramist, kogu tegevussituatsiooni samaaegset mõist-

¹ Isadora Hare töötab USA tervishoiu- ja teenindusministeeriumi emade ja laste tervishoiu büroos laste-, noorukite ja perekonnatervise osakonna rahvatervise analüütikuna. Artikkel väljendab siiski ta isiklikku arvamust. Aadress: 11509 Parkedge Drive, Rockville MD 20852, USA; e-post: ihare@hrsa.gov

² Vabastamise all mõeldakse võrdsete õiguste ja ühiskondliku seisundi saavutamist – Toim.

mist. Tegevuskontekst, tööpõld, konkreetse probleemi käitumuslikud juured ja olulisemad sotsiokultuurilised tegurid on vaid mõned üksikjuhtumi komponendid sotsiaaltöös.“

Definitsiooni teooria osa kommentaar tutvustab kolme olulist ideed: tõenduspõhiseid ja kohalikke teadmisi ning biopsühhosotsiaalseid tegureid.

Tõenduspõhised teadmised. See mõiste pärineb Kanada meditsiiniharidusest ning on saanud arstide, psühholoogide (Hoagwood jt 2001, Hoagwood 2002) ja sotsiaaltöötajate poolt kasutatavaks võtmekriteeriumiks. Nagu väidavad Witkin ja Harrison (2001, 296): „Tõenduspõhine praktika näeb ette teadusel põhinevat sotsiaaltööd, mis juhindub praktiliste otsuste tegemisel parimatest kättesaadavatest tõenditest... [Samas] võib [selle lähenemise ebakriitiline ülevõtmine] viia sotsiaaltöö traditsioonilise rõhuasetuse kaotamiseni, mille kohaselt inimest tuleb mõista kontekstis ning individuaalsed ja sotsiaalprobleemid on lahutatavad.“ Nii Ühendkuningriigis, Euroopas kui USA-s jätkub debatt selle üle, mis oleks kõige sobilikum lähenemine tõendusele sotsiaaltöös (Webb 2001; Gambrill 1999, 2001).

Kohalikud teadmised. Mõiste viitab sellele, et sotsiaaltöö kohandamine majanduslikule ja kultuurilisele reaalsusele on otsustava tähtsusega, seda eriti arengumaades. Ingliskeelne mõiste „indigenization“ tähendab „laenatud ideede kohandamist kohalikele oludele“ (Hall 1990, 9) ning sotsiaaltöö rolli muutmist vastavaks eri maade vajadustele (Hall 1990 tsiteerides Midgley't 1981; Kaseke 1996; Rao 1996). Näiteks peavad Ameerika sotsiaaltöötajad arendama oma kultuurilist pädevust, et teenindada oma väga kirjus ühiskonnas nii põlisrahva hulgast pärit kui ka muid kliente (Weaver 1999) ning tänapäeva Hiinas tähendab kohandamine traditsioonilise hiina kultuuri arvesse võtmist, arvestamist turumajanduse mõjuga inimestele ning kollektivismi ja nn heaolu mõjuga inimeste mentaliteedile ning aitamiskäitumisele (Yuen-Tsang 2002, 384–5).

Biopsühhosotsiaalsed tegurid. Bioloogiliste tegurite liitmine psühhosotsiaalsete teguritega sotsiaaltöö hindamistegevuses annab tunnustust nende suurest mõjust inimkonnale – näiteks AIDS-i pandeemia (UNAIDS 2002) ja teised kroonilised haigused, nälg, vigastused ja keskkonnareostus. Võttes arvesse selliseid edusamme nagu inimgenoomi kaardistamine, tüvirakkude uurimine, organite siirdamine ja reproduktiivne tehnoloogia, peavad sotsiaaltöötajatel olema vastavad teadmised, et osaleda kliendi otsuste tegemises ning eetilistes debattides, mida need arengud kaasa toovad.

Sotsiaaltöös on põhjaneva tähtsusega inimõigused ja sotsiaalne õiglus

ÜRO on määratlenud inimõigusi kui õigusi, mis on meile omased ning milleta meie kui inimesed ei ole võimelised elama (*United Nations Centre for Human Rights* 1994, 4). Seda väidet peegeldades kinnitab IFSW: „Sotsiaaltöö on oma algusaegadest peale olnud inimõigustega tegelev elukutse, mille põhimõte on iga inimese omaväärtus ning mille üks peamisi eesmärke on õiglaste sotsiaalstruktuuride edendamise, mis pakuksid inimestele turvalisust ning arenguvõimalusi, säilitades samas nende väärikuse“ (IFSW 1996. *United Nations Centre for Human Rights* 1994, 3).

Sotsiaaltöö on alati huvitunud inimese õigusest rahuldada oma põhivajadusi toidu, vee, peavarju ja tervishoiu järele ning on pühendunud nende õiguste säilitamisele ja edendamisele, mis „sisaldavad endas õigustust ja motivatsiooni sotsiaaltöö tegevusele“ (*ibid* 5). Käsitleva elukutse fookuses on üldiste inimvajaduste, sealhulgas eriti haavatavate ja rõhutatud inimeste vajaduste rahuldamine, mis sisaldab endas sotsiaalse õigluse säilitamist, mida määratletakse kui „ideaalset seisundit, milles kõigil ühiskonnaliikmetel on samad

põhiõigused, kaitse, võimalused, kohustused ja sotsiaalsed hüved“ (Reamer 1998, 8 tsiteerides Barkerit 1995, 354). Neid mõisteid on üksikasjalikumalt uurinud Ife (2001).

Kogu maailmas on sotsiaalne õiglus motiveerinud sotsiaaltöötajaid sotsiaalselt aktiivselt tegutsema, riskides autoritaarse režiimiga riikides vahel isegi vangistusega. Näiteks on Lõuna-Aafrikas paljud sotsiaaltöötajad mänginud aktiivset rolli vabadusvõitluses apartheidi vastu, sealhulgas Winnie Mandela, Helen Joseph, Maxine Hart (Suttner 1997, 519), Ellen Kuzwayo (1985) ja Leila Patel (1992).

Teised kaks sotsiaalse õiglusega seotud mõistet on *solidaarsus* ja *sotsiaalne kaasatus*.

Solidaarsus ei tähenda „ainult inimkonna valu ja kannatuse mõistmist ning empaatiat selle suhtes, vaid ka kannatajate ja nende eesmärkidega samastumist ning nende toetamist... solidaarsuse väljendamist sõnades ja tegudes inimeste igasuguste poliitiliste, kodaniku-, sotsiaalsete, majanduslike, kultuuriliste ja religioossete õiguste eiramise korral“ (*United Nations Centre for Human Rights* 1994, 60). Zimbabwest pärit Leontina Kanyowa (1999) tsiteerides Appasamy jt (1996) seisukohta sotsiaalsest tõrjutusest Indias), määratleb sotsiaalset tõrjutust kui „protsessi, mis piirab mõnede sotsiaalsete rühmade ligipääsu väärtuslikele ressurssidele ja õigustele, taandades need väljaspoolseisja sotsiaalsesse staatusse“ (Kanyowa 1999, 60). Seda mõistet käsitleti ülemaailmsel sotsiaalse arengu tippkohtumisel Kopenhaagenis 1995. aastal. Vaatamata sellele on lõunamaised arengumaad massilise vaesuse pärast globaalsest kogukonnast välja tõrjutud ning mõiste jäänud vaieldavaks (Ife 1999).

Kokkuvõte

21. sajandi maailmas, kus probleemiks on üleilmastumine ning kasvav lõhe rikaste ja vaeste vahel (Annan 2001, 8), on sotsiaaltööl palju pakkuda oma tervikliku lähenemisega inimese komplekssele suhtele oma keskkonnaga. Samas peavad kogu maailma sotsiaaltöötajad rohkem uurima, kuidas mõjutavad globaalsed jõud erineval majanduslikul arenguastmel olevaid ühiskondi. Nad peavad laiendama oma arusaama sotsiaaltöö potentsiaalsest panusest tänapäeva küsimuste ja probleemide lahendamisse, tunnistades, et sotsiaaltöö ühisosa hõlmab suurt hulka meetodeid, alates kliinilisest sekkumisest üksikisikute, perekondade ja väikerühmade ellu kuni kogukonnapõhise sekkumise, poliitika rakendamise ja sotsiaalse arenguni välja.

Muudetud sotsiaaltöö definitsiooniga on IFSW suutnud määratleda tänapäeva sotsiaaltöö väärtuste ja teadmiste baasi ning tegevusmeetodite tuuma ja ulatuse. Loodetavasti julgustab see sotsiaaltöötajaid kogu maailmas avardama oma arusaama sotsiaaltööst kui erialast ning tegema koostööd kolleegidega rahvusvahelise tegevuse edendamiseks oma assotsiatsioonide kaudu riiklikul ja rahvusvahelisel tasandil. Uus definitsioon kergendab ka IFSW osalust sellistes rahvusvahelistes organisatsioonides nagu ÜRO ja selle allorganisatsioonid. Siiski on vaja meeles pidada, et 21. sajandi sotsiaaltöö on dünaamiline ja pidevalt arenev. Seetõttu ei saa käesolevat ega ka ühtegi teist definitsiooni pidada lõplikuks või viimaseks sõnaks.

Töörühma liikmed olid: Elis Envall, IFSW president, Rootsi; Isadora Hare, USA, töörühma koordinaator; Nigel Hall, Zimbabwe, Aafrika asepresident; Ngoh-Tiong Tan, Singapur, Aasia ja Vaikse ookeani asepresident; Kirsten Nissen, Taani; Juan Manuel Latorre Carvajal, Kolumbia, Ladina-Ameerika ja Kariibi mere asepresident; Eila Malmström, Soome; Lena Dominelli, Ühendkuningriik, IASSW president. Spetsialistid: Eilis Walsh, Irimaa; Ellen Apostol, Šveits; Lowell Jenkins, USA; Tom Johannesen, IFSW peasekretär, ex officio.

Tõlkinud **Inga Mölder**

Rahvusvahelise Sotsiaaltöötajate Föderatsiooni sotsiaaltöö definitsioon

Kinnitatud IFSW üldkoosolekul Montrealis, Kanadas 26. juulil 2000, asendab 1982. aasta definitsiooni.

Sotsiaaltöö eriala tegeleb sotsiaalsete muutustega ja probleemide lahendamisega inimesuhetes ning inimeste jõustamisega, suurendamaks nende heaolu. Toetudes käitumis- ja sotsiaalsete süsteemide teooriatele, sekkub sotsiaaltöö seal, kus toimub inimese ja teada ümbritseva keskkonna vaheline interaktsioon. Sotsiaaltöös on põhjaneva tähtsusega inimõigused ja sotsiaalne õigus.

Kommentaar

Sotsiaaltöö oma erinevates vormides on suunatud mitmetahulisele ning keerulisele suhtlusele inimeste ja keskkonna vahel. Sotsiaaltöö missiooniks on võimaldada kõigile inimestele välja arendada nende täielik potentsiaal, rikastada nende elu ennetada toimetulematust. Professionaalne sotsiaaltöö keskendub probleemide lahendamisele ja muutustele. Sellest tulenevalt on sotsiaaltöötajad on muutuste agendid nii ühiskonnas tervikuna kui ka nende indiviidide, perekondade ja kogukondade elus, keda nad teenivad. Sotsiaaltöö kujutab endast omavahel seotud väärtuste, teooria ja praktika süsteemi.

Väärtused. Sotsiaaltöö on välja kasvanud humanitaarsetest ja demokraatlikest ideaalidest ning selle väärtused põhinevad kõigi inimeste võrdõiguslikkuse, väärtuse ning väarikuse austamisel. Algusest peale, s.o rohkem kui sajandi jooksul on sotsiaaltöö praktika keskendunud inimeste vajaduste rahuldamisele ja inimpotentsiaali arendamisele. Inimõigused ja sotsiaalne õigus motiveerivad sotsiaaltöö tegevust ja annavad sellele õigustuse. Olles solidaarne ebasoodsas olukorras olijatega, püüab sotsiaaltöö eriala vähendada vaesust ning vabastada haavatavaid ja diskrimineeritud inimesi, suurendamaks nende sotsiaalset kaasatust. Sotsiaaltöö väärtused on kirjas nii eriala rahvuslikes kui ka rahvusvahelistes eetikakood-eksites.

Teooria. Sotsiaaltöö metodoloogia põhineb süstemaatilisel tõenduspõhisel teadmisel, mis on saadud uuringute ja praktika hindamise teel, kaasa arvatud kohalikust kontekstist sõltuvad teadmised. Sotsiaaltöö teoorias võetakse arvesse inimeste ja nende keskkonna vahelise suhtlemise keerukust, aga ka inimese omadust olla mõjutatud ning ise muuta enda suhtes toimuvat, kaasa arvatud biopsühhosotsiaalsed tegurid. Sotsiaaltöö eriala tugineb inimarengu ja käitumis- ning sotsiaalsete süsteemide teooriatele, mis aitavad analüüsida keerulisi olukordi ja aidata inimestel kohaneda individuaalsete, organisatsiooniliste, sotsiaalsete ning kultuuriliste muutustega.

Praktika. Sotsiaaltöö tegeleb ühiskonnas eksisteerivate barjääride, ebavõrdsuse ja ülekohtuga. Ta lahendab nii kriise ja hädaolukordi kui ka igapäevaseid isiklikke ning sotsiaalprobleeme. Sotsiaaltöö kasutab erinevaid oskusi, tehnikaid ja tegevusi, mis on vastavuses tervikliku lähenemisega inimestele ja nende keskkonnale. Sotsiaaltöö sekkumistehnikad ulatuvad üksikisikule suunatud psühhosotsiaalsetest protsessidest kuni osalemiseni sotsiaalpoliitikas, planeerimises ja arengus. Sotsiaaltöö hõlmab nii nõustamist, kliinilist sotsiaaltööd, gruppitööd, sotsiaalpedagoogilist tööd, peretööd ja -teraapiat kui ka jõupingutusi, aitamaks inimestel saada teenuseid ja ressursse oma kogukonnas. Sekkumistehnikad hõlmavad ka teenuste korraldamist, kogukonnakorraldust ning sotsiaalses ja poliitilises tegevuses osalemist,

et mõjutada sotsiaalpoliitikat ja majandusarengut. Sotsiaaltöös kasutatav terviklik lähene mine on üleüldine, aga praktilise sotsiaaltöö prioriteedid varieeruvad eri maades ja eri ae gadel vastavalt konkreetse maa kultuurilistele, ajaloolistele ja sotsiaal-majanduslikele tin gumustele.

Tõlkinud Merle Pihlak

Viidatud allikad

- Annan, K.** (2001). *We the Children: Meeting the Promises of the World Summit for Children*. New York: United Nations.
- Appasamy, F., S. Guhan, R. Hema, M. Majumdar, Vaidyanathan A.** (1996). *Social Exclusion from a Welfare Rights Perspective in India*. Geneva: International Institute for Labor Studies.
- Barker, R.** (1995). *The Social Work Dictionary*, 3rd edn. Washington, DC: NASW Press.
- Bartlett, H.** (1970). *The Basis of Social Work Practice*. New York: NASW.
- Gambrill, E.** (1999). Evidence-based Practice: An Alternative to Authority-based Practice. *Families in Society* 80: 341–50.
- Gambrill, E.** (2001). Social Work: An Authority-based Profession. *Research on Social Work Practice* 11: 166–75.
- Greenwood, E.** (1957). Attributes of a Profession, *Social Work* 2(3): 44–55.
- Hall, N.** (1990). Social Work Education in Africa: A Fieldwork Manual: Chapter 1: Social Work Practice in Africa, *Journal of Social Development in Africa* 5(1): 5–22.
- Hoagwood, K.** (2002). Translating Evidence-based Practices into Schools: Context and Organizational Fit. Paper delivered at 7th Annual Conference of the Center for School Mental Health Assistance, University of Maryland, Philadelphia, MD, 21 September.
- Hoagwood, K., B. Burns, L. Kiser, H. Ringeisen, Schoenwald S.** (2001). Evidence-based Practice in Child and Adolescent Mental Health Services, *Psychiatric Services* 52(9): 1179–89.
- Ife, J.** (1999). Human Rights, Social Justice or Social Inclusion: Evaluating Alternative Foundations for Social Work. Paper presented at the 26th Joint Conference of the Australian Association of Social Workers, International Federation of Social Workers, etc. (käsikiri). Brisbane. 26–9 September.
- Ife, J.** (2001). *Human Rights and Social Work: Towards Rights-Based Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- International Federation of Social Workers (IFSW)** (1996). *International Policy on Human Rights*. Berne, Switzerland: Author.
- Kanyowa, L.** (1999). Social Exclusion: A Reconceptualization of Disadvantage, *African Journal of Social Work* 1(1): 59–77.
- Kaseke, E.** (1996). Trends and Issues in Social Work Education in Africa. Teoses: Healy, L. (toim.) *Realities of Global Inter-Dependence: Challenges to Social Work Education*. Plenary papers and abstracts from 1992 International Congress of Schools of Social Work. Alexandria, VA: Council on Social Work Education.
- Kuzwayo, E.** (1985). *Call Me Woman*. Johannesburg: Ravan Press.
- Mattaini, M.** (1995). Knowledge for Practice. Teoses: Meyer, C., Mattaini, M. (toim.) *The Foundations of Social Work Practice: A Graduate Text*: 59–85. Washington, DC: NASW Press.
- Meyer, C.** (1995). The Ecosystems Perspective: Implications for Practice. Teoses: Meyer, C., Mattaini, M. (toim.) *The Foundations of Social Work Practice: A Graduate Text*: 16–27. Washington, DC: NASW Press.
- Midgley, J.** (1981). *Professional Imperialism: Social Work in The Third World*. London: Heinemann.
- Patel, L.** (1992). *Restructuring Social Welfare: Options for South Africa*. Johannesburg: Ravan Press.
- Rao, M.** (1996). Inter-Regional Panel: A Commentary. Teoses: Healy, L. (toim.) *Realities of Global Inter-Dependence: Challenges to Social Work Education*. Plenary papers and abstracts from the 1992 International Congress of Schools of Social Work. Alexandria, VA: Council on Social Work Education.
- Reamer, F.** (1998). *Ethical Standards in Social Work: A Critical Review of the NASW Code of Ethics*. Washington, DC: NASW Press.
- Shaefer, B., Horejsi, C.R. Horejsi, G.A.** (1997). *Techniques and Guidelines for Social Work Practice*, 4th edn. Needham Heights, MA: Allyn and Bacon.
- Suttner, I.** (1997 toim). *Cutting Through the Mountain: Interviews with South African Jewish Activists*. London: Penguin.
- UNAIDS** (2002). *Report on the Global HIV/AIDS Epidemic*. Geneva: UNAIDS.
- United Nations Centre for Human Rights** (1994). *Human Rights and Social Work: A Manual for Schools of Social Work and the Social Work Profession. Professional Training Series No. 1*. Geneva: United Nations.
- Weaver, H.** (1999). Indigenous People and the Social Work Profession: Defining Culturally Competent Services. *Social Work* 44(3): 217–25.
- Webb, S.A.** (2001). Some Considerations on the Validity of Evidence-based Practice in Social Work. *British Journal of Social Work* 31: 57–79.
- Witkin, S., Harrison W.** (2001). Whose Evidence and for What Purpose? Editorial. *Social Work* 46(4): 293–6.
- Yuen-Tsang, W.K.A.** (2002). Tensions Confronting the Development of Social Work. Education in China: Challenges and Opportunities. *International Social Work* 45(3): 375–88.

Lastekaitse spetsialisti töö lahutusprotsessis peredega

Merle Liivak ja Aila Rajasalu

Tartu Linnavalitsuse lastekaitse spetsialistid

Tartu Linnavalitsuse sotsiaalabi osakonna lastekaitseteenistuse töökorralduses toimusid muudatused kaks aastat tagasi, kui moodustati kaks ametikohta perede nõustamiseks vanematevaheliste vaidluste korral. Täitmaks eestkosteasutuse funktsiooni abistada peresid lapse ja lahus elava vanema suhtlemiskorra määramise ning elukoha kokkuleppimise küsimustes ja hinnates lastekaitseteenistusse pöördujate muutunud vajadusi, kujunes arusaam, et vanemate lahkuminekuga kaasnevate probleemide korral on lastekaitse spetsialisti roll üha olulisem.

Lahutus ja lahkuminek – omaette tööloik

Muudatuste vajalikkust illustreerib kokkuvõtte viimaste aastate töökoormusest. Kui 2005. ja 2006. aastal töötati seoses lahutuse või lahkumineku problemaatikaga süvendatult rohkem kui 60 perega aastas, siis käesoleva aasta viie kuuga on juba tegeldud sama paljude peredega. Kahe ja poole aasta kogemuse põhjal võib öelda, et veidi rohkem kui pooled juhtumid on jõudnud vähemalt esialgse kokkuleppeni eestkosteasutuses ja ülejäänute osas jõutakse lahendini kohtus. Ilmselgelt on eestkosteasutuse vahendusel pereprobleemide lahendamine ökonoomsem, sest lisaks inimeste aja-, raha- ja närvikulule hoitakse sel juhul kokku ka kohtupidamisele kuluvaid ressursse. Võrreldes varasema kogemusega, kui paralleelselt muu lastekaitsetööga tuli tegelda ka lahutusega kaasnevate probleemide lahendamisega, võimaldab praegune töökorraldus põhjalikumalt tegelda ühe konkreetse tööloiguga. Lisaks kohtule on juhtumid jõudnud lastekaitse spetsialistideni kolleegide ja advokaatide suunamisel ning seoses teadlikkuse suurenemisega, pöörduvad lapsevanemad sageli ise lastekaitseteenistusse abi saamiseks. Lahutusvaidluste kogemusi jagatakse teistegi omavalitsuste spetsialistidele.

Eesmärk – jõuda kokkuleppele

Lastekaitse spetsialisti töö perega algab tavaliselt vestlusest ühe vanemaga. Tagamaks vanemate võrdset kohtlemist, antakse samaväärne võimalus oma seisukohtade ja arvamuste avaldamiseks ka teisele vanemale. Esmalt püütakse jõuda vanematega kokkuleppeni, et nad üldse oleksid nõus tulema vestlusele üheskoos. Ettevalmistavas etapis, kui eesmärgiks on vanematevahelise suhtluse taastamine, võib osutuda vajalikuks vanemate omavahelise elementaarse info edastamine lastekaitse spetsialisti vahendusel. Enamasti soovivad vanemad sel etapil leida hoopis abielu ebaõnnestumise süüdlast ja tegelda põhiliselt enda emotsionaalsete vajaduste rahuldamisega. Lastekaitse spetsialisti siht on vältida süüdlase otsimist ja hinnangulisust ning keskenduda tulevikule, et tagada lastele võimalikult stabiilne keskkond ning kergendada nende kohanemist vanemate lahutusest tulenevate kaotustega.

Vanematega töötamise kaugem eesmärk võib olla eestkosteasutuse arvamuse koostamine kohtule. Vältimaks hinnanguliste arvamuste edastamist, on püütud leida vanemate seisukohtade vaheline ühisosa ning esitatavas arvamuses lähtuda vanematevahelisest kokkuleppest laste edasise elukorralduse suhtes. Kokkuleppele jõudmine on esmatähtis, kuna kohtuotsus ei pruugi arvestada kummagi vanema ootuste ja soovidega, ega järelikult tagada laste heaolu.

Töö lapsevanematega

Lapsevanemate koostööle motiveerimine võib osutada töömahukaks ja keerukaks ning mõningatel juhtudel peaaegu võimatuks. Oluline on nii vanematele kui ka spetsialistidele selgitada, et vanematevahelise kokkuleppeni jõudmine on võimalik ainult siis, kui vanemad ise ilmutavad valmisolekut koostööks. Tulemuseni jõudmiseks on vajalikud sagedased ja korduvad kohtumised. Kohtumiskordade arv ja kestus varieerub ning sõltub iga pere puhul paljudest teguritest.

Vanematega töötades käsitletakse nii sotsiaalseid, pedagoogilisi, psühholoogilisi kui juriidilisi küsimusi. Lastekaitsetöös tuleb pidada tähtsaks vanemate teavitamist lapse eakohase arengu seaduspärasustest, sest lapse vajadustega arvestamine kipub lapsevanematel jääma tagaplaanile, kui ollakse hõivatud oma tunnetega toimetulekuga lahutusega kaasnevas kriisis. Mitmel juhul on jäänud mulje, et vanematega nende lastest rääkimine on üle pika aja esimene kord, kus vanemad oma lapse vajaduste peale mõtlema hakkavad.

Tihti on vaja tegelda ka igasuguste müütide kummutamisega, sest vanemate seas on levinud mitmed ebarealsed uskumused, nagu näiteks see, et lapsed jäetakse alati ema juurde või et lastel ei olegi vaja suhelda lahus elava vanemaga. Inimestel on ettekujutus lastekaitse spetsialistist kui isikust, kelle dikteerimisel antakse laps sellele, kes endast suudab parema mulje jätta või kelle elujärg tundub olevat parem.

Tuleb rõhutada, et ka inimeste teadmised kohtupidamise kohta on pigem vähesed, mistõttu lastekaitse spetsialist on sunnitud selgitama nii kohtupidamise korda, esindajate rolli kui ka seadusandlike aktide mõtet. Ekslikult peetakse kohtuotsust selleks, mis kohe lahendab isiklikus elus tekkinud probleemid, andmata endale aru, et inimestevahelisi suhteid on raske kujundada kohtulahendi abil.

Lastekaitse spetsialisti vaatepunktist võib pidada positiivseks, et seoses tsiviilkohtumenetluse seadustiku jõustumisega eelmise aasta alguses, on kohtuotsust valdavalt asendamas kohtumäärus, mis kinnitab vanematevahelise kokkuleppe. Määrusega kinnitatud kokkulepe võimaldab rohkem arvestada mõlema lapsevanema soove, ootusi, töögraafikut ja muud olulist ning püüab samal ajal arvestada laste huvidega.

Lapse arvamuse väljaselgitamine

Negatiivsena tuleb nimetada asjaolu, millele ka kohtunikud ise on viidanud, ja see on lapse arvamuse väljaselgitamise problemaatilisus. Puuduvad lastega töötamiseks kohandatud ruumid ja kohtunike ettevalmistus lastega vestlemiseks. Lapse arvamuse väljaselgitamine on lastekaitsetöö üks delikaatsemaid küsimusi, eriti keeruline on töö puuetega lastega. Lapsega töötamine on keeruline ka seetõttu, et lapse vajadused ei pruugi kattuda tema enda arvamusega oma tulevase elukorralduse kohta. Lapse kaasamine lastekaitseteenistuses toimuvatesse aruteludesse otsustatakse iga juhtumi korral eraldi. Lastega töötamisel individuaalse ja grupitöö kasutamine annaks võimaluse läheneda üsna objektiivselt ka laste huvide ja vajaduste väljaselgitamisele. Lahutavate vanemate lastele tuleks laste arengutaset ja vanust arvestades selgitada lahutusest tulenevaid muutusi ning püüda hajutada nende põhjendamatu hirme tuleviku ees. Praegu on töö suunatud põhiliselt vanematevaheliste erimeelsuste vähendamisele ja kokkuleppe saavutamisele, mis muidugi on samuti vältimatut laste huvide eest seismisel.

Lõpetuseks

Kirjeldatud töökorraldus on Tartus hästi toimima hakanud, mida kinnitab nii meie endi kogemus kui ka positiivne tagasiside klientidelt, advokaatidelt, kohtunikelt ja teistelt spetsialistidelt. Arengusuunana tuleb nimetada vajadust leida täiendavaid ressursse tegelemaks süvendatult laste nõustamisega.

Võrgustikutöö alaealiste komisjoni vaatevälja sattunud lastega

Valga maakonnas on käsil mitmeid tegevusi, mille abil arendatakse lastega töötavate spetsialistide ühistegevust ja toetatakse vanemaid laste kasvatamisel.

Jaanika Käst

Valga Maavalitsuse alaealiste komisjoni sekretär

Muutused ühiskonnas kajastuvad ka igapäevases elus, kus lobbab alkoholism, depressiivsus, sotsiaalne tõrjutus, kooli autoriteedi kahanemine, koolikohustuse mittetäitmine, vanemate suutmatuse leida aega oma laste jaoks, jaanalinnumäng koolides ja lasteaedades ning alaealiste õigusrikkujate arvu kasv (üha nooremad õigusrikkujad, retsidiivsus kasv alaealiste hulgas). Kuritegevuse ennetamisega püütakse vähendada õigusrikkujate ja kurjategijate arvu. Alaealiste kuritegevus on valdkond, mis on viimastel aastatel teravdatud tähelepanu all. Ka Euroopa kriminaalpreventsiooni võrgustik on seadnud alaealiste kuriteoennetuse üheks oma prioriteediks.

Koolitused lastevanematele

Töö alaealise õigusrikkujaga on oluliselt komplitseeritum kui töö täiskasvanuga. On öeldud, et pole olemas probleemset last, kuid on olemas seni veel ebakompetentne täiskasvanu. Sellest väitest lähtudes saab üheks võimalikuks lahenduseks olla täiskasvanute suurem teadlikkus ja kompetentsus. Vaja on koolitada lastega töötavaid spetsialiste ja lastevanemaid. Seesugune koolitusvajadus on kirjas ka alaealiste kuritegevuse vähendamise arengukavas 2007–2009.

Kasvatustegevuse toimetulekuks on vaja rohkem teadmisi. Valga Maavalitsus koostöös kohalike omavalitsuste ja perekeskusega „Sina ja Mina“ alustab sügisel lastevanemate koolitamisega maakonna neljas piirkonnas. Thomas Gordon on öelnud, et „kasutad võimu, kaotad mõjuvõimu“. Koolituse läbivaks teemaks ongi see, kuidas võimu kasutamata säilitada mõjuvõim. See pole sugugi lihtne, samas on aga väga oluline käitumisprintsip laste kasvatamisel.

Õpiabi- ja nõustamiskeskuse projekt

Alaealiste kuritegevuse vähendamise arengukavas 2007–2009 on kirjas ka vajadus välja arendada regionaalne võrgustikutöö. Siinkohal on äärmiselt oluline võrgustikutöö kohaliku omavalitsuse tasandil, sest just omavalitsuse piires on võimalik ellu kutsuda realselt toimivad võrgustikud ja koostada ühine tegevuskava ennetustegevuseks. Võib arvata, et omavalitsus on piisavalt suur ja haldussuutlik, et ellu viia käesoleval ajal enim kasutatavaid ennetustegevusi, nagu nõustamine, koolitused, seminarid, noortekeskused, laagrid, huviharidus, toetuste pakkumine probleemsetele peredele jm. Tuleb siiski tõdeda, et iga omavalitsus ei saa seda kõike endale lubada. Valgamaa arengunõukogu haridus- ja noorsootöökomisjoni erivajadustega inimeste õppe alamvaldkonna alakomisjonis valmis

olukorra kaardistamise tulemusena 2007. a kevadel Valgamaa õpiabi- ja nõustamiskeskuse projekt. Projekt on jõudnud haridus- ja teadusministeeriumisse ning ootab heakskiitu ja rahastamist. Projektis on välja toodud pakutavad teenused, keskuse asukoht, vajalikud ametikohad ja eelarve. Teadaolevalt on valitsusprogrammis aastateks 2007–2011 seesuguste keskuste väljajarendamise toetamiseks ressursid ette nähtud.

Võrgustiku töö juhendi koostamine

Juunis 2007 lõppes Tervise Arengu Instituudi ja Valga Maavalitsuse koostöös toimunud koolitus „Esmatasandi laste ja peretöö tõhustamine”. Koolituse eesmärk oli piirkondliku sektoritevahelise ühistegevuse tõhustamine. Selle tulemusena valmis Valgamaa laste ja perede heaolu võrgustiku projekt, mis peaks muutuma võimalikult paljudele Valgamaa laste ja peretööd tegevatele erineva erialase tausta ja erinevate tegevusvaldkondade praktikutele töövahendiks, mis on abiks Valgamaa laste ja perede heaolu korraldamisel ja tagamisel. Kuna koolituses ei osalenud kõik Valgamaa omavalitsused, siis täiendame ja korrigeerime praktilist tööd ühe aasta vältel ning hiljemalt 1. juuniks 2008 kujuneb sellest ühistegevuse juhend Valgamaa laste ja perede heaolu tagamiseks. Valga Linnava-

litsuse lastekaitsetöötaja Ere Arbeiter ütles koolituse lõppedes oma kodutööst rääkides, et ta juba kasutab äsjavalminud võrgustikumaterjali oma igapäevatöös.

Uuringute kohaselt avaldavad alaealise hälbivale käitumisele mõju eeskätt vanemate omavahelised halvad suhted. Mida suuremaks ja vägivaldsemaks muutub konflikt vanemate vahel, seda suurem on alaealiste puhul õigusrikkumiste risk, seda eriti poiste seas. Seaduskuulekaks ei kasvata ainult kodus. Sellised mõisted nagu mina ja meie, ema ja isa, hea ja halb, must ja valge, lill ja lind, kodu ja kodumaa saadakse selgeks siiski eelkõige kodus, aga ka lasteaias ja koolis ning laiemalt ühiskonnas.

Jaanalinnuna pea probleemide eest liiva alla peitmine on enese peitmine ja kasvatamata jätmine. Ükski õpetaja ei või seda endale lubada. Kuid probleemi märkamisest üksi ei piisa. Probleemide varajane märkamine, sekkumine, konkreetset tegevused ja järelevalve aitavad ennetada ja vähendada alaealiste kuritegevust. Alaealiste probleemide märkamise ja kiire sekkumise seisukohast on oluline luua kooli ja kodu vahel hästi toimiv koostöövõrgustik. Iga kasvatamatu lapse (alaealise õigusrikkuja) eest vastutavad kõik tema kasvatajad. Varajane probleemide märkamine, kiire sekkumine ja abi vajavale lapsele suunatud ühistegevus sünnivad hästi kavandatud võrgustikutöös koos võrgustiku professionaalsete liikmetega.

Cees Hage ja Rini Blankers: kliendi probleemne käitumine on väljakutse!

*Kas ajakiri oleks huvitatud intervjuust kahe hollandlasega, küsib Piet Boerefijn Eesti-Hollandi Heategevusfondist. Need mehed on palju aastaid käinud mööda Eestit ja koolitanud hoolekodus töötajaid. Nüüd on nad jälle Eestis ja õpetavad, kuidas käituda probleemse käitumisega klientidega. Kaks rõõmsameelset hollandlast, kellega kohtun ühel kevadisel pärastlõunal, meenutavad natuke „Naksitrallide“ Kingpoolt ja Muhvi. **Cees Hage** kipub jutujärge enda kätte võtma, **Rini Blankers** noogutab elavalt oma kolleegi jutu peale ja torkab aeg-ajalt mõne lause vahele. Imetlust väärrib kahe hollandlase missioonitunne – see, kuidas nad viitsivad Hollandist koolitusprojektidele raha taotleda ning ikka ja jälle Eestisse tulla.*

Palun tutvustage ennast!

Rini: Minu nimi on Rini Blankers. Olen töötanud 15 aastat Hollandi tervishoius. Neli aastat tagasi käivitasime oma firma – pakume koolitust, töötame treeneritena, töötame klientidega. Minu teemad on probleemne käitumine, meeskonnaprotsessid, hoolekande finantseerimine ja hoolekandetöötajate töö tõhustamine.

Cees: Minu nimi on Cees Hage ja ma olen töötanud tervishoius 27 aastat, juba kümme aastat olen käinud Eestis. Töötasin Hollandis ühes vaimupuudega inimestele mõeldud hoolekandenasutuses, kui mind kutsuti tutvuma Eesti hoolekandega. Niisiis töötasin koos kolleegidega kolm nädalat Kolivere hoolekodus hooldajate ja klientidega. Veendusime, et töötajatel nappis teadmisi probleemsest käitumisest, klientidega tegevuste läbiviimisest ja nendega suhtlemisest. Alustasime koolitusega hooldustöötajatele ja sellest ajast peale tegeleme sellega.

Millega te Eestis tegelete?

Cees: Püüame koolitada hooldustöötajaid nii palju kui võimalik. Räägime läbi sotsiaalministeeriumiga ja hoolekandenasutuste töötajatega, millised on vajadused ja pakume vastavat koolitust. Paralleelselt hooldajate koolitusega töötame klientidega, et näidata hooldajatele eeskuju. Näiteks oli selline juhtum, et üks tütarlaps elas hoolekodus kongitaolises ruumis ja kõik kartsid teda. Näitasime hooldajale, kuidas selle tütarlapsel töötada ja nüüd elab ta oskonnas ja saab väljaski käia. Viimased viis kuus aastat koolitame Eestis koolitajaid igasugustel teemadel, ühed meie tublimad õpilased on näiteks Monika Salumaa ja Ain Klaassen. Olen vist ligemale 30 korda Eestis käinud, järg kadus käest – külastanud hoolekandenasutusi, osalenud konverentsidel. Viimastel aastatel oleme Eestis käinud kolm-neli korda aastas. Toetame Lihula keskuse [Läänemaa Psühhosotsiaal-

se Rehabilitatsiooni Keskus – R.L.] ja Või-siku Hooldekodu tööd liitpuudega lastega. Alustasime koolitusega probleemse käitumisega toimetulekuks. Üks meie teemasid on seksuaalsus ja seksuaalne väärkohtlemine.

Rini: Neid asju, mida me teeme, on päris palju.

Milliseid muutusi olete viimasel kümnel aastal Eesti erihooldekodudes märganud?

Cees: Hoolekandeesutustes on palju muutunud. Kliente ei hoita enam kongides, neid ei eraldata ega jäeta toitmata selle tõttu, et hooldajad neid kardavad. Hooldustöötajad on enesekindlamad. Püüame neile sisendada, et hooldustöö on väärt amet, hoolealustega toimetulek pakub väljakutseid. Võib märgata muutusi klientide elukeskkonnas ja on ka mõningaid positiivseid muutusi hooldustöötajate suhtumises klientidesse.

Rini: Hooldustöötajatel on rohkem infot ja nad on valmis seda kasutama.

Cees: Nad on valimis õppima, seegi on edasiminekuks. Alguses esines vastuseisu, nüüd tuntakse huvi, kuidas probleemset käituvate klientidega paremini toime tulla ja klientide elukvaliteeti parandada. Aga veel on pikk tee käia. Üks vajadus on teenuste spetsialiseerimine. Praegu peab hooldustöötajal olema teadmisi nii psühhiaatriliste klientide, dementsete haigete ja vaimupuudega inimeste kohta, sest nad kõik elavad samas osakonnas. Mõnes asutuses luuakse juba eraldi osakondi psüühikahäiretega inimestele, vaimupuudega inimestele ja eakatele, kuid veel mitte igal pool.

Nii et te arvate, et teenuste spetsialiseerimist on vaja?

Rini ja Cees (kiiresti ja ühehäälselt) Jah, jah, jah! Igatahes!

Cees: Koluveres ja Võisikul on see juba tehtud. Siis saab koolitada hooldustöötajad vastavalt kliendirühma spetsiifikale. Sest on peaaegu võimatu omada korraga nii palju teadmisi, et ühe vahetuse ajal suhelda viis minutit vaimupuudega inimesega ja seejärel viis minutit skisofreenikuga jne. Nendele sihtrühmadele on vaja täiesti erinevat lähenemist.

Millest praegu puudu jääb?

Cees: Korralik baasettevalmistus hooldustöötajatel tööks ühe või teise kliendirühmaga. Teenuste spetsialiseerimine üksuste kaupa. Klientidel võib olla ka ühiseid tegevusi, kuid keskenduda tuleks iga inimese individuaalsetele vajadustele. Siis oleks ka hooldajatel lahedam olla ja nad märkaksid, et nende kliendid on toredad ja nendega on vahva töötada. Probleemne käitumine on väljakutse, mida on võimalik ületada üksnes kliendiga tegeldes.

Rini: Kliendi probleemne käitumine ei ole sihilik, see on lihtsalt tema viis end väljendada. Verbaalset suhtlemist kiputakse üle tähtsustama.

Cees: Probleemse käitumisega osutab ta millelegi, mis teda häirib. Nt tal valutab pea ja kui ta ei oska seda sõnades välja öelda, siis ta lihtsalt käitub halvasti.

Mida võite soovitada hooldustöötajatele, kellel on probleemse käitumisega kliente?

Cees: Paneksin neile südamele, et nad kliente rohkem jälgiksid. Võib-olla ei ole inimene kolm päeva väljakäigus käinud ja tal kõht valutab. Kliendi jälgimine aitab probleemset käitumist ennetada. Hooldustöötajatel tuleb õppida vaatama oma kliente värske pilguga ja kasutama õigeid töövõtteid. Üks asi veel – mitte üleliia keskenduda kliendi probleemsele käitumisele, vaid näha tervikpilti, võttes arvesse ka ümbritsevat keskkonda. Kliendi probleemse käitumisega tegelemine nõuab hooldajalt tohutult energiat ja pahatihti hooldustöötaja unustab, et sama klient võiks ka rahulikult nurgas raamatut lugeda, seegi on osa tema maailmast.

Millest te oma koolitustel veel räägite?

Cees: Selgitame, milles seisneb eakohane areng. On väga tähtis, et hooldustöötajad näeksid emotsionaalset arengut lahus kognitiivsest arengust, sest probleemne käitumine tekib emotsioonide pinnalt.

Rini: Inimesel on kognitiivne ja emotsionaalne vanus. Näiteks neljakümneaastane mees võib olla oma mõistuse poolest 7-aastase lapse tasemel, aga emotsionaalselt üheaastase tasemel.

Cees: Neid asju selgitades saab hooldustöötajale näidata, et tegemist ei ole probleemse käitumisega, vaid täiesti tavalise aastase lapse käitumisega ja järelikult tuleb klienti juhendada nagu aastast last. Emotsionaalsest arengutasemest räägime ka seksuaalnõustamise koolitusel. Seal on teemaks see, kuidas õpetada kliendile õiget seksuaalkäitumist ja ennetada sattumist seksuaalse väärkohtlemise ohvriks. Tegeldakse kliendi mina tugevdamisega, õpetatakse, kuidas väljendada sõnumit „ära puuduta minu keha“.

Kas emotsionaalne vanus on klientidel alati eakohasest madalam?

Cees: Jah, nii see on nii probleemkäitumisega laste, vaimupuudega inimeste kui ka skisofreeniahaigete puhul: mida vähem toimetulekuoskusi, seda nõrgem on ka toimetulek emotsioonidega. Enne juhendamist tuleb kindlaks teha kliendi emotsionaalse arengu tase ja selle põhjal edasi töötada, et probleemset käitumist vähendada. Tuleb klienti arendada, et ta saavutaks hea enesetunnetuse, alles seejärel saab tegelda kognitiivse poolega. Näitena võib tuua hüperaktiivsed lapsed – kui laps juba suudab mõneks minutiks keskenduda ja tunneb ennast suhtlemisel kindlana, alles siis saab talle õpetada ka uusi teadmisi.

Mis vormis teie koolitus toimub?

Cees: Meie firma moto on õppimine kogemuse kaudu. Selgitame teooriat – milles seisneb probleemne käitumine, kuidas selle puhul toimida, ja kohe pakume ka võimalust saadud teadmisi rakendada. Sageli kasutame videotreeningut ja mängime läbi võimalikud situatsioonid. On väga tähtis panna koolitatavad tundma, millises olukorras on klient.

Rini: Kui selgitan neile dementsuse iseärasusi, kargan ootamatult keset loengut püsti ja teatan, et pean koju minema. Las nad kogevad, mis tunne see on.

Cees: Ja koolitatavatel tuleb lahendada see olukord, kui dementsne inimene tahab minema kõndida oma naise ja laste juurde ja saab vihaseks, kui teda takistatakse.

Rini: Lähen päris pööraseks ja nõuan: „Laske mind välja!“

Cees: Hooldustöötajatel tuleb selliseid olukordi ette iga päev, nii et meie koolitus on väga praktiline. Harjutame, kuidas rühmatööd läbi viia, muuta hoiakuid, jälgida kliente.

Palun tooge mõni näide oma praktika mõnest keerulisest klienditöö juhtumist.

Cees: Hollandis oli selline juhus, et ühel naisel, kes sai suusatades südamerabanduse, tekkis pöördumatu ajukahjustus. Aju sai nii palju kannatada, et naine reageeris ainult stiimulitele. Nii et kui hooldajad tahtsid teda näiteks pesta, hakkas ta rabelema, lööma ja hammustama. Selgitasime töötajatele, miks ta nii käitub. Et see on ainuke reageerimisviis, mis on tal alles jäänud. Koostasime tema jaoks ohutu juhendamise programmi – näiteks seisis seal kirjas, et kui hooldajad lähevad teda pesema, peaksid nad lähenema talle ettevaatlikult selja tagant. Kui naine on halvas tujus, siis tuleb ta rahule jätta ja hiljem uuesti proovida.

Rini: Keeruline on ka kasvatajate töö käitumisprobleemidega noortega. Lapsed ja teismelised, kes aknaid lõhuvad, omavahel kaklevad, asutusest põgenevad.

Cees: Arvan, et see rühm on probleemiks ka Eestis. Noored, kellel pole otseselt vaimupuuet, vaid normaalsest natuke madalam intellekt. Nad tarvitavad narkootikume, mõnikord satuvad seksuaalse väärkohtlemise ohvriks. Seesugused noored vajavad erilisi mõjutusvahendeid ja hooldajate suhtumist.

Mida soovite öelda lõpetuseks?

Cees: On kolm tähtsat asja, mida tuleb meeles pidada: 1) probleemne käitumine on suhtlemisviis; 2) kliendil on ka emotsionaalne vanus; 3) klienti tuleb näha teravikuna, märgata tema puhul ka positiivseid asju. Seda me õpetamegi.

Rini: Teeme seda tööd hea meelega.

Cees: Tore, et Eestis on palju entusiastlikke inimesi, kellega koos saame meiegi õppida.

Tekst: Regina Lind, foto: Helina Alliksaar

Kiikla lastekodu paikneb kunagises mõisakompleksis. Lastekodu juurde kuulub õunaaed üle 200 õunapuuga ja põllumaa, kust lapsed saavad oma õuna-marjasaagi ning köögivilja.

Foto: Arvi Kriis

Kiikla lastekodu või oma kodu armastus

Ei me tea, kust oleme tulnud ja kuhu kaome, aga kõik inimesed on sündinud. Selles võime kindlad olla. Ka selles, et meil endil polnud mingit valikuvõimalust. Me oleme juhuse mängukannid. Lastekodulapsed on kui linnupojad, kes hoolitsuseta on määratud hukkamisele. Aga inimestele ei piisa ainult toidust. Kui hunt hunti ei murra, siis inimsugu nii ei käitu. Piisab vaid ühest jõhkardist, kellel on võim, ning see võib ajaloos tähendada terve rassi hävitamise tahet, tuhandete hukkamist, sõdade algatamist.

Millist uut kultuuri loob uus Kiiklas sirguv põlvkond, pole teada, aga juba praegu on 10 noort Kiikla lastekodus lisaks külanoortele ja loodan, et Kiikla lastekodu noored kujunevad sellisteks, kes oskavad hinnata oma kodumaad, kodukandi inimesi, vanureid, haigeid ja kõiki, kes tuge ja abi vajavad. Loodame, et tekib siinsete progressiivsete eestlaste sõpruskond, kus kedagi ei põlata rassi ega rahvuse pärast. Ma usun, et me püüame teha kõik oma valla ja rahva tuleviku heaks. Väarikas noor põlvkond on suuresti meie tuleviku pant. Praegu vajavad nad meie armastust ja lubage ka neil armastada Kiiklat ja selle inimesi, sest lähemaid kui teie ja meie neil siin ei ole. Neil kõigil on suur vajadus kedagi armastada, aga võimalust selleks neil ei ole. See võimalus tuleks neile kinkida ja nad ei unusta seda iial. Lastekodulaps hakkab oma kodu, oma ümbrust samuti armastama nagu lapsed ikka. Ta hakkab ka ennast ümbritsevaid inimesi armastama, kui me oma suhtumisega vastupidist esile ei kutsu. Minu arvates peaks iga vald olema uhke, kui selles sirguvad inimesed, kes hakkavad seda kohta armastama. Kes võivad uhkusega öelda, kui ilus oli nende kodukoht ja kui soojalt neid koheldi kohaliku omavalitsuse poolt. Selleks on tuhat võimalust. Eelkõige tähelepanu ja tunnustusi. See seeme võib tulevikus kanda äraarvamata head vilja. Meie omalt poolt püüame lastele õpetada viisakust, mis on inimsuhete alus. Püüame jagada ka muud sotsiaalset elutarkust, õpetada suhtlemist ja loodame seda ka kohalikut koolilt. Õpetajaamet ei ole kunagi piirdunud üksnes aine õpetamisega. Õpetajad on olnud maa sool ja külalapsesugune sool säilitab kõike, mis on tark ja hea.

Keegi ei küsi lapselt seda, miks ta on lastekodulaps. Ta on lastekodusse pandud. Pahatihti pole lastekodu kõige halvem kodu, kui seda võrrelda alaväärtusliku koduga. Vanemate poolt hüljatud lapsed ei tohiks kannatada oma vanemate pärast. Kasvatuskunst on väga keeruline. Eksida võivad isegi bioloogilised vanemad, ja mitte tahtlikult. Seda kohtab väga sageli. Isegi liigne hellitamine rikub. Meie näeme, kui palju kulutab riik narkomaania käes vaevlevatele noortele ja suguhaigustele. Kui palju on vaja, et inimene õpiks õigesti elama ja oma ellu lugupidamisega suhtuma. Kui me iseennast hinnata ei oska, siis on raske ka teistesse inimestesse lugupidamisega suhtuda. Peab püüdma kõiges üksteist aidata ja üksteisest lugu pidada, sellest on ainult üks samm armastuseni. Ja armastus andestab kõik, armastus unustab kõik, ja kõike on võimalik otsast alata.

Alex Trope, Kiikla Lastekodu juhataja

„Sotsiaaltöö“ juubel – Sotsiaaltöötajate erialajakiri on ilmunud juba üle 10 aasta

Ühel kaunil augustikuu päeval üksteist aastat tagasi sain teada, et sotsiaaltöötajatele oleks vaja oma ajakirja. Eestis oli kiire arengu ja muutuste aeg. Tänuväärset sotsiaaltööd tegevatel inimestel oli puudus tunnustusest, võimalusest oma häält kuuldavaks teha ja teistega omi kogemusi vahetada. Et eelnevalt olin telesaadete tegemisel sotsiaalteemadega kokku puutunud, siis teadsin, et kiirel seaduste muutumise ajal võiks infovahetus selles valdkonnas paremini sujuda.

Esimene kohtumine ajakirja asutamise arutamiseks toimus sotsiaalministeeriumis. Astusin kokkulepitud ruumi. Päike paistis uksest tulijale otse vastu. Ainuke, mida silm seletas, oli kolmnurkse sädeleva soenguga õbluke naine, kes lähenes kiiresti, et rõõmsaks tervituseks kätt suruda. Vilgas siluett osutus **Kersti Põldemaaks**. Meie esimesel vestlusel sai selgeks, et erialajakirja idee on pärit just temalt. Puudusid vaid teostaja ja rahastaja. Nagu tegusate inimeste puhul tihti, jõuavad nad palju. Idee autor osales aktiivselt ka edaspidi ajakirja käivitamise ja väljaandmise protsessis. Nii sisulises, vormilises kui ka rahalises asjaajamises. Lihtsam on öelda, mida ta ise ajakirja heaks ei teinud: ei kujundanud ega trükinud. Kersti on jäänud ajakirja ustavaks sõbraks siiani.

Meie põhiprobleem oli: milline ajakiri meeldiks sihtgrupile, kelleks pidasime sotsiaaltöö kõigi valdkondadega tegelevaid inimesi, hoolekandeesutusi ja instantse. Kaks asja ajakirja juures olid kindlad – see peab olema kvaliteetne sisult ja kaunis väliselt. Nii nagu tol ajal tihti kombeks, otsisime inspiratsiooni põhjanaabritelt, seda eriti formaadi ja rubriikide osas. Ajakirja sisulise külje eest vastutamiseks moodustasime kolleegiumi, kuhu kuuluvad tänini sotsiaalala parimad asjatundjad. Kolleegiumi algkoosseisus olid **Taimi Tulva, Valter Parve, Deiw Rahumägi, Kersti Põldemaa, Hille Tarto, Aive Sarjas, Valdeko Paavel ja Pille Liimal**.

Ajakirjale nime ja kujunduse valimine oli omaette ettevõtmine. Mäletamist mööda oli nimevariante oma kümme, millest otsustasime valida kõige lihtsama ja lakoonilisema. Kujunduse maketi tegi **Koit Variksoo**. Kaane suhtes oli mitmeid arvamusi. Otsustasime leida kompromissi atraktiivsuse ja soliidsuse vahel. Ilmselt õnnestunult, sest põhijoontes on kaanekujundus tänaseni kasutusel. Teisest ajakirjanumbrist tänaseni on kujundajaks-küljendajaks olnud **Maili Lepp**.

Kuidas rahastada? Kui projekt sai valmis, esitasime selle tol ajal sotsiaalministeeriumis töötava Deiw Rahumägi soovitusel esmalt hasartmängu nõukogule. Sealt saimegi esimese summa ajakirja käivitamiseks. Esimese numbriga tähtjaks sai jaanuar 1997. Ette rutates olgu öeldud, et pärast esimese numbriga ilmumist toetasid ajakirja väljaandmist nii **PHARE** eesotsas Matti Mikkolaga, **STAKES** ja muidugi **sotsiaalministeerium**, mille hallata Sotsiaaltöö aasta pärast ka jäi.

Sisu on kõige tähtsam! Alguses ilmus ajakirja Sotsiaaltöö kord kuus. Tunnistan, et ei olnud just lihtne veenda seni tagasihoidlikult omaette tegutsenud sotsiaaltöötajaid kirjutama esimestesse numbritesse oma arvamust ja kogemusi kajastavat artiklit. Üle aasta keele-

toimetajana ajakirjas tegutsenud **Eve Variksoo** andis oma parima, tihti olles tohtu surve all läheneva ilmumistähtaja tõttu. 1998. aasta teisest numbrist võttis selle töö üle **Signe Väljataga**.

Toimetuse südamest tulevad tänusõnad kõigile neile julgetele inimestele, kes juba esimesel ilmumisaastal ajakirjale kaastööd tegid ning ka muidu nõu ja jõuga abiks olid!

Kuna tegemist oli Eesti ajaloos esimese sotsiaaltööd valgustava ajakirjaga, siis otsustasime teavitada suursündmusest ka laia avalikkust ja edastasime kutsed meediale. Uudiskünnis saigi ületatud – kohal käis nii uudisteagentuur, kaks telekanalit ja mitu radiojaama.

Üks päev enne Sotsiaaltöö presentatsiooni saime kätte trükilõhnalise esimese numbri. Kaant vaadates tundus midagi nagu puudu olevat. Ja oligi – nimelt esimese ajaloolise numbri ilmumise aastaarv! Uue tiraaži trükkimine ei tulnud kõne alla, kui tahtsime ka järgmist numbrit välja anda. Süüdlast otsima me ei hakanud. Pidasime kujundajaga nõu ja otsustasime, et kõige lühem tee vea parandamiseks on aastaarv lihtsalt tavalise templiga selleks ette nähtud kohta lüüa. Mõeldud-tehtud. Ei tea, kas delikaatsusest, kuid pärast presentatsiooni ei kuulnud me ajakirja uudistajate suust, kelle seas oli ka häid tuttavaid, kordagi küsimust, et miks see aastaarv teil nii imelik on.

Ajakiri Sotsiaaltöö võeti algusest peale lugejate poolt soojalt vastu. Alguses oli tellijaid vaid 300 ümber, nende hulgas riigiasutused ja kaks välismaist tellimust – Kanadasse ja Soome. Järjest tihemini ilmusid ajakirja veergudel teadustööd tutvustavad artiklid. Rõõmsaks tegi tegijate meele ka üliõpilaste suhtumine kuukirja kui arvestatavasse erialasesse abimaterjali. Alates 1998. aasta teisest numbrist on ajakirja toimetanud **Regina Lind**. Neli aastat on ajakirja toimetajaks olnud Regina kõrval ka **Hille Tarto**. Eri aegadel on ajakirja toimetamisse oma panuse andnud **Karina Käär, Heimar Lenk ja Maris Saar**. Peamine on siiski see, et ajapikku on Sotsiaaltöö muutunud sisukamaks. Eks muutusi ja täiendusi on aastate jooksul olnud teisigi, kõike siinkohal üles lugeda pole mõtet.

Tänases üleilmastumisele ja lõimumisele orienteeritud Eestis on sotsiaaltööga seotud inimeste ning instantside roll järjest kasvanud. Ajakirja asutajad loodavad, et tänaseks juba üle kümne aasta ilmunud ning ajaga kaasas käiv Sotsiaaltöö on ka edaspidi väljundiks ja abiliseks kõigile sotsiaalvaldkonnas tegutsejaile.

Ajakirja alustanud meeskonna nimel tänastele lugejatele ja tegijatele edu soovides

Aigi Lillep,
Sotsiaaltöö projektijuht
august 1996 – mai 1998

Special Care Services in Winds of Change. State-Owned Care Services Company Founded

Sirlis Sõmer, *Ministry of Social Affairs*

Big changes are taking place in the national care services for people with mental special needs. A state-owned joint stock company AS Hoolekandeteenused has been founded, which unites all 16 state special care institutions. The main task of this company is to provide and develop state special care services. The aim of the National Special Care Institutions and Services Reorganization Plan is to gradually increase the number of service places to make services accessible to everyone who needs them; to improve the quality of services; to adapt the services to the individual needs of the person, and to provide services as close to home as possible. Bringing care institutions under one leadership enables their better management. In the future, the aim is to close the present, big care institutions in Soviet-time buildings and to replace them with smaller, family-type units, by which the living conditions of service users will be improved. Staff trainings will continue and steps will be taken to improve the work and pay conditions of employees. The reorganization of care institutions will be carried out in three stages from 2007 to 2021.

Co-dependency in Families of Alcoholics

Ulvi Seermaa, *Social Work MA*

Limiting alcohol sales is the present debate in Estonia. It has to be taken into consideration that alcohol not only damages the addicts themselves, but also their family members, who are co-addicts of the alcoholic. The aim of this study was to get an overview of the mental health of alcohol co-dependent people. Interviews with family-members of addicts, with social work and health care specialists as well as data collected by participant observation show that the mental health of co-addicts is not good. They feel excluded in the society, do not get support from friends and relatives, and coping with their everyday lives is complicated. Most co-addicts admitted that they have used alcohol to try to overcome frustration. Co-addicts lead double lives based on two types of behaviour: one type of behaviour is used in the family, the other type of behaviour and attitudes is used in the working environment and elsewhere out of home. Family-members of alcoholics also have many psychosomatic illnesses. The biggest problem is the fact that co-dependency is not being talked about.

Protection of Equal Rights, Ban on Discrimination and Promotion of Equal Treatment

Margit Sarv, *Gender Equality Commissioner*

There are many examples of unequal treatment in Estonia: gender segregation in the labour market; wage discrimination; assuming technical skills according to gender but not knowledge; assuming levels of language skills based on a foreign name without actually checking it; refusing to rent a flat to a large family, etc. Institutions that deal with equal treatment in Estonia are the Gender Equality Commissioner and the Legal Chancellor, whose activities are aimed at stopping discrimination, at its possible compensation as well as at its prevention. In addition to finding solutions to complaints, the ombudsmen also have to pay attention to the manifestation of inequality in the society. Therefore, it is very important that the NGOs representing vulnerable groups in Estonia, which have been included in the preparations for the European Year of Equal Opportunities, have expressed their concern about the insufficient data reflecting the situation of different social groups. Also, studies and analyses conducted in the framework of this project are very welcome.

Специальное попечительство в вихре перемен. Создано АО Hoolekandeteenused. Стр. 4

Сирлис Сьмер, Министерство социальных дел.

Государственное акционерное общество Hoolekandeteenused объединит под общим руководством все 16 государственных попечительских дома для людей с особыми психическими потребностями. В ближайшие 15 лет планируется заменить большие учреждения маленькими домами семейного типа, где будут предлагаться специализированные услуги с учетом индивидуальных потребностей клиентов.

Защита права на равенство, запрет дискриминации и обеспечение равного обращения. Стр. 15

Маргит Сарв, уполномоченный по гендерному равноправию

В статье разъясняются понятия «равное обращение» и «дискриминация» на примере казусов, имевших место в Эстонии. Дается обзор деятельности институтов, следящих за соблюдением требований законов, запрещающих дискриминацию – канцлера юстиции и уполномоченного по гендерному равноправию.

Кручу, верчу, как хочу, или оказываю помощь? Стр. 30

Кярт Муллер, советник канцлера юстиции

Чиновникам местного самоуправления даны по ряду вопросов широкие полномочия, дающие возможность действовать по своему усмотрению. В таких случаях необходимо руководствоваться принципами дискреционного права, с некоторыми из которых знакомит эта статья на примере казуса из области социального попечительства.

Со-зависимость в семьях алкоголиков. Стр. 35

Ульви Сээрмаа, магистр социальной работы

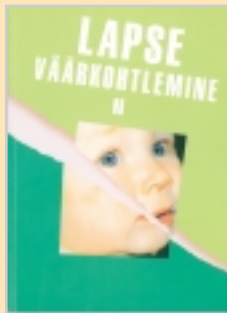
По результатам интервью с членами семей алкозависимых, наблюдениям автора и мнению специалистов, проживание в одном домохозяйстве с алкоголиком оказывает пагубное воздействие на душевное здоровье его родных, нарушает уклад их жизни и заставляет скрывать свои проблемы от окружающих. Говоря о здоровье населения, необходимо уделять внимание проблеме со-зависимости в семьях людей, злоупотребляющих алкоголем.

Определение социальной работы для 21 века (II). Стр. 47

Айседора Хэре, США

Во второй части статьи, посвященной определению социальной работы, принятому Международной федерацией социальных работников в 2000 году в Монреале, дается обзор теорий и ценностей, которые легли в основу определения. Социальная работа использует теории о поведении и социальных системах, её важнейшими ценностями являются права человека и социальная справедливость.

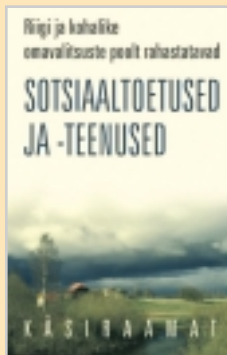
KIRJANDUS

Lapse väärkohtlemine II (2007). Toimetanud Dagmar Kutsar. Atlex Kirjastus
Tartu Laste Tugikeskuse spetsialistid on ka varem avaldanud raamatu laste väärkohtlemisest. Raamat "Laste väärkohtlemine" on välja antud 1997. aastal ning seda ei ole enam võimalik kuskilt saada. Tartu Laste Tugikeskuse spetsialistid on juurde saanud uusi teadmisi laste väärkohtlemisest ning selle ennetamisest ja ravist. Samuti on juurde tulnud uusi väärkohtlemise liike (nt inimkaubandus, internetipornograafia). Sellest tingituna pidasid Tartu Laste Tugikeskuse spetsialistid oluliseks uue raamatu "Lapse väärkohtlemine II" väljaandmist ja levitamist üle Eesti.

Raamatus käsitletakse järgmisi teemasid: lapse seksuaalne areng; pedofiilia; internetikeskkond ja lapse väärkohtlemine; lastekaitsesüsteemi areng Eestis; lapse vastu suunatud kuritegude menetlemine Eestis; raputatud imiku sündroom;

Münchhauseni sündroom; meediku töö väärkoheldud lapsega; lapse küsitlemine; väärkoheldud lapse abistamine, abistaja stress ja läbipõlemine jpm. Raamatu autoriteks on Ruth Soonets, Lemme Haldre, Malle Roomeldi, Sirje Saar, Kaisa Pöld, Aino Popova, Raul Heido, Marina Paddar, Dagmar Kutsar. Raamatut on võimalik osta Tartu Laste Tugikeskusest Kaunase pst 11–2, tel 748 4666, e-post ch.abuse@online.ee.

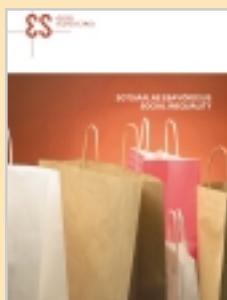

Riigi ja kohalike omavalitsuste poolt rahastatavad sotsiaaltoetused ja -teenused (2007). Marju Medar ja Elmo Medar. Tartu Ülikooli kirjastus

Käsiraamatus antakse ülevaade riiklikest ja kohalike omavalitsuste sotsiaaltoetustest ja -teenustest: kes neid saavad ja kes pakuvad, kes finantseerib, kuidas toetusi taotleda jne. Puudutatakse ka seda, kuidas sotsiaaltöötajad saavad teenuste ja toetustega abistada erinevaid sihtrühmi, kelleks võivad olla puudega inimesed, kinnipidamisasutusest vabanenud või kriminaalhooldusel olevad isikud, lastega pered, välismaalased, pikaajalised töötud jt.

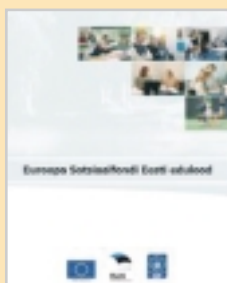
Käsiraamatu aluseks on sotsiaalvaldkonda reguleerivad õigusaktid ja strateegiad, mida rakendatakse nii riiklikul- kui omavalitsuse tasandil. Põhjalikumalt käsitletakse hoolekannet, eristades riiklikult ja kohalike omavalitsuste kaudu finantseeritavaid sotsiaaltoetusi ja -teenuseid.

Käsiraamat on heaks abiliseks eelkõige sotsiaaltöötajatele, tööandjatele, FIEdele, personalitöötajatele, perearstidele, kriminaalhooldajatele, rehabilitatsioonimeeskondade liikmetele, pedagoogidele ja isikutele, kes vajavad sotsiaaltoetusi või -teenuseid, samuti mittetulundusühingutele ja teistele tugiorganisatsioonidele. Raamatus sisalduv materjal on mõeldud kasutamiseks ka kõrgkoolides, samuti täiendava materjalina mitmesugustel kursustel. www.tyk.ee

Sotsiaalne ebavõrdsus = Social inequality (2007). Toimetanud Taimi Rosenberg. Statistkamet

Artiklikogumik annab ülevaate ebavõrdsuse eri tahkudest Eesti ühiskonnas ja Euroopa Liidus. Hoolimata kiirest palga- ja majanduskasvust ning madalast töötuse määrast on Eesti ebavõrdseima sissetulekujaotusega riike Euroopa Liidus. Ebavõrdsus ilmneb ka teistes elusfäärides – hariduses, tervises, sotsiaalses ja kultuurilises osalemises. www.stat.ee

Euroopa Sotsiaalfondi Eesti edulood (2007). Sotsiaalministeerium

Euroopa Sotsiaalfondi Eesti edulugude raamatusse on koondatud 85 projekti kogemused. Raamatus antakse ülevaate Euroopa Sotsiaalfondi rahastatud projektidest Eestis ajavahemikul 2004–2006. Huvilistel on võimalik tutvuda erinevate lugudega sellest, kuidas on ESF-i toel parandatud inimeste võimalusi tööturul – arendatud huvitavaid õppemeetodeid, täiustatud koostööd, loodud uusi ettevõtteid, aidatud tööturule puuetega inimesi ja palju muud.

Kättesaadav ka elektroonselt www.sm.ee >Väljaanded > 2007. a publikatsioonid